

VISSZAEMLEKEZÉS

A ROMÁN NEMZETI KOMITÉVAL FOLYTATOTT ARADI TÁRGYALÁSAIMRA

A *Napkeletnek* írta: JÁSZI OSZKÁR

Wien, 1921 november havában

Több oldalról is kifejezték előttem azt a kívánságot, hogy a román nemzeti komitéval 1918. novemberében folytatott tárgyalásaim történetét részletesebb pontossággal dolgozzam fel, mivel erre vonatkozólag még mindig igen eltérő és ellentmondó tudósítások élnek az erdélyi magyar nép lelkében.. Mert bár ezek a tárgyalások a legteljesebb sajtónyilvánosság mellett történtek, mégis az akkori, katasztrófáisan izgalmas időkben azok emléke úgy elhalványult, illetve deformálódott a nagy tömegek előtt, hogy azokról mindenféle rosszakaratu hamisítások terjedhettek el, pedig éppen jelenleg nagy érdeke az erdélyi magyarságnak, hogy nehéz és felelősségteljes helyzetében helyesen mérlegelje nemcsak az adott történelmi szituációt, hanem azokat az eseményeket is, melyek a mai válságos állapotához elvezettek.

El kell ismernem ennek a kívánságnak és indokolásnak helyességét és igyekszem is annak eleget tenni, ámde teljes oknyomozó történelmi feldolgozására az októberi forradalom idevonatkozó eseményeinek nem vállalkozhatom, mivel egyrészt még hiányzik ehhez a közlélek megfelelő nyugalma és tárgyilagossága, másrészt pedig az emigráció izoláltsága folytán nem állnak rendelkezésemre azok a feljegyzéseim, levelezéseim és egyéb adatok, melyekre a tények pontos leírásához szükségem volna. Így csak emlékezésből és szórványos hírlapi tudósításokból rekonstruálhatom e fontos napok eseményeit. Ennek dacára azt hiszem, hogy semmiféle lényeges dologban nem tévedek s hogy a jövő igazságos történetírója minden lényeges ponton meg fogja erősíteni fejtegetéseimet.

Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy már november első napjaiban minden komoly politikai tényező tisztában volt azzal Budapesten, hogy Magyarország végzetes helyzetbe jutott. A Károlyi kormány világosan látta a helyzet feltartóztatatlan tragikumát és *Károlyi Mihály* november 10-én a legteljesebb nyíltsággal feltárta a katasztrófát a *Nemzeti Tanács* előtt és az ő döntésétől tette függővé a belgrádi szerződés aláírását. Már a *Nemzeti Tanács*nak ezen az ülésén érkeztek még nem hiteles, de komoly hírek a román nemzeti komiténak területi követeléseiről, valamint arról, hogy mint a románok, úgy a csehek és a jugoszlávok is már megkezdették előrenyomulásukat a régi Magyarország területeire. Éppen ezért a *Nemzeti Tanács*ban mindeki kétségbeesett hangulatban volt. Mindenki érezte a történelmi Magyarország halálharangjának szavát. Mély szomorúság ült a szemekben és többen sírva fakadtak. E hangulatnak *Hock János*

elnök adott megrázó kifejezést a következő történelmi nevezetességű szavakban, melyeket csak egy hevenyészett német fordításból fordíthatok vissza magyarra:

„Tökéletesen eljátszottuk a nyugati államok rokonszenvét, — ugymod — egy elvesztett háboru végén vagyunk, kiszolgáltatva a szorongató ellenségek minden kapzsiságának. Rajtunk beteljesedik most a szó: *vae victis!* A mi legelső kötelességünk most: menteni ami még menthető. Ha valaki ismerne Magyarországon egyetlen férfit, vagy olyan rendszert, aki, vagy ami jobb békét tenne lehetővé, akkor kötelességünk volna neki vagy annak átadni a hatalmat minden kinjával és keserűségével együtt. Ilyen ember vagy rendszer hiányában a történelem és a nemzet előtt azt a szerencsétlen kormányzást tesszük felelőssé, mely ha pár hónap előtt, még csak nem is katonai fölényünk idején, hanem akár néhány hét előtt, arra a magaslatra birt volna helyezkedni, hogy a maga piszkos, önző anyagi érdekét a nemzet érdekének alárendelje, elérhette volna, hogy Magyarország ma nem állana itt fegyvertelenül és kiszolgáltatva, hanem mint méltó és tisztelt ellenfél, aki képes volna tisztességes békefeltételeket biztosítani magának. Ép ezért ennek a rendszernek a tagjait a törvényhozás jogi, anyagi és erkölcsi felelősségre fogja vonni. Mi kijelentjük itt a Nemzeti Tanácsban, hogy egyenként fogjuk őket az ország ítélőszéke elé állítani. A nemzet meg fogja hozni ítéletét, mi azonban már itt megbélyegezzük őket.“

Majd a kormány jelenlévő tagjaihoz fordulva így folytatta:

„Ennélfogva nem habozhatunk. Nem tehetünk mást, minthogy támogassuk a sorainkból kiküldött kormányt és kijelentsük, hogy az ország sorsát az ő tiszta kezükbe tesszük le. Semmi más most nem áll rendelkezésünkre. — — Ti egyedül vagytok hívatottak megmenteni azt, ami még megmenthető és végre az országot a béke kikötőjébe vezetni — — — Egy pillanatig sem szabad tétováznotok, lelkiismereti furdalások ne kínozzanak, mert mi nem ismerünk más kiutat, mint ezt: az ország érdekében ki kell üritenetek ezt a keserű poharat — — —“

A Nemzeti Tanácsnak ez a november 10-iki ülése teljes mértékben megfestette azt a komor, szinte gyászos hátteret, melynek árnyékában folytatódtak az aradi november 13-iki és 14-iki tárgyalásaink a román nemzeti komitéval. Ugyanis a román nemzeti komité követeléseit csakhamar hivatalos formában Budapestre érkeztek. Nemcsak egész Erdélyt és Krassószörény, Arad, Bihar, Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Szilágy vármegyéket, hanem még Békés Csanád vármegyék részeit is követelték, hogy azok egy alakuló nagyszabású román nemzeti kormány imperiuma alá helyeztessenek. Emellett még a végző területi hovatartozását illetőleg a román nemzeti komité ugyan még nem nyilatkozott, de a jegyzékkel egyidőben már a román haderők átkeltek a keleti Kárpátokon és erdélyi területekre léptek.

Úgy a román követelésnek, mint a román haderők előrenyomulásának jelentőségével teljes mértékben tisztában volt a Károlyi-kor-

mány. Világosan láttuk, hogy Nagyrománia kialakulása felé törnek úgy a román királyságbeli, mint az erdélyi román politikai és katonai erők. Ennek dacára nagy fontosságot tulajdonítottunk annak, hogy a román követelések a teljes nyilvánosság előtt és a legkomolyabb, legloyálisabb politikai formák között letárgyalassanak. Még pedig három szempontból is fontosnak tartottuk ezeket a tárgyalásokat. Először azért, mert még mindig reményem volt arra nézve, hogy legalább a béketárgyalásokig sikerülni fog egy átmeneti provizóriumot teremteni, hisz a belgrádi fegyverletételi szerződés *expressis verbis* az egész magyarországi területet meghagyta a régi magyar közigazgatás és imperium alatt. Másodszor azért, mert élt bennem még mindig némi remény arra nézve is, hogy az októberi forradalom kormányának tiszta demokratikus szelleme és az általa loyálisan megvalósítani kívánt kantonális terv egy olyan erkölcsi atmoszféra teremthet, melynek hatása az erdélyi románokra is messze kiható lehet. Harmadszor azért, mivel szükségét éreztem annak, hogy Európa és az egész művelt világ előtt dokumentáljuk azt a tényt, hogy a régi feudális Magyarország helyébe egy új demokratikus Magyarország lépett, mely az ország zavaros, tarka-barka, a területi szempontokat minduntalan keresztező nemzeti problémáit valóban svájci mintára, a kantonális autonómiák konföderációja alapján akarja megoldani.

Mielőtt azonban a szempontok érvényesítésére Aradra utaztam volna, szükségét éreztem annak, hogy a Nemzeti Tanács előtt, valamint az erdélyi magyar társadalomnak akkor Budapesten tartózkodó kiválóbb képviselői előtt részletesen kifejtsem azt az elvi platformot, melyet Aradon képviselni szándékoztam és amelyet tényleg a tárgyalások folyamán a maga teljes elvi és erkölcsi tisztaságában kifejteni és érvényesíteni törekedtem. *Nyomatékosan meg kell állapítanom, hogy sem a Nemzeti Tanácsban, sem az erdélyi nemzeti táborból nem akadt senki, aki javaslataimat ellenezte volna, vagy azok helyett másokat, kevesebb áldozattal járókat indítványozott volna.* Apáthy István nemcsak magáévé tette összes indítványaimat, hanem még hozzájárult annak pontosabb és gyakorlati szempontból helyesebb kidolgozásához. Maga Bethlen István gróf is nyíltan kifejezte azt a véleményét, hogy ő is az adott körülmények között az általam javasolt kibontakozási tervet az elérhető optimumnak tekinti. Ezen általános hozzájárulás által álláspontomban megerősítve utaztam le az aradi tárgyalásra. Velem voltak Bokányi Dezső s ha nem tévedek, Ábrahám Dezső is, a Nemzeti Tanács részéről, Apáthy István, Somló Bódog és Vincze Sándor az Erdélyi Nemzeti Tanács részéről. Mint szakemberek lekísértek Ráczy Gyula miniszteri tanácsos, ha nem csalódom Kovács Elek osztálytanácsos, továbbá Szekeres János miniszteri fogalmazó és Csécsy Imre személyes titkárom. Aradon a vármegyei székház épületében Varjassy Lajos kormánybiztos, mint házigazda összeköttetésbe hozott bennünket a román részről megjelent bizottsággal, amelynek soraiban ott voltak: Goldis László, Pop-Csicsó István, Erdélyi János és ha nem tévedek Krisán György.

Román szocialdemokrata részről pedig Flueraş János és még két más megbízott. A gyűlés megnyitása előtt Goldis László, mint a román nemzeti komité elnöke tiltakozott az Erdélyi Nemzeti Tanács kiküldötteinek, valamint Neugeboren Emil szász képviselőnek a konferencián való részvétele ellen, mondván, hogy a román komité csakis a budapesti Nemzeti Tanács kiküldötteivel kíván tárgyalni. Végre abban egyeztünk meg, hogy az erdélyi magyar képviselők és a szász kiküldött mint hallgatók és bizalmi férfiak lehessenek jelen tárgyalásainkon, valamint úgy emlékezem, Strigl József tanár is, a sváb Nemzeti Tanács részéről. Ezekre a nehézségeken átesve, melyeknek oka abban a bizalmatlanságban és ellenszenvben gyökeredett, mellyel a románok Apáthy István, szerintük túlzottan sovánizta és nacionalista személyével szemben viselkedtek, hozzá kezdtünk az érdemleges tárgyalásokhoz, melyekről a budapesti és a vidéki sajtó képviselői részletes tudósításokat küldöttek.

Elnöki megnyitóban hangsúlyoztam, hogy ez az első alkalom, amikor a magyar és román demokrácia érintkezésbe jutott. Hangsúlyoztam, hogy egy forradalmi kormány képviselője vagyok, egy kialakulóban lévő köztársaságé, így tehát miben sem kötnek a régi feudális, oligarchikus Magyarország tradíciói, hanem hogy a mai kormányzatnak csak egy célja van és ez az, hogy a magyar nép teljes megegyezésben az egyenlőség és az igazság szellemében élhessen az országban minden néppel.

A napirend előtt Pop-Csicsó István azokat az atrocitásokat tette szóvá, melyeket állítólag az erdélyi magyarok követtek el a románokkal szemben. Sajnos, ezek az atrocitások nagyon kedvezőtlenül befolyásolták az aradi tárgyalásokat. Ugyanis az akkori túlzottul levegőben és a nagy társadalmi bizonytalanság közepette több helyütt a magyar és román nemzetörsegek mellett magán fegyveres bandák is alakultak, amelyek itt-ott sajnálatraméltó kihágásokat követtek el. Ezekkel a nyugtalanító hírekkel szemben annak a szükségét hangsúlyoztam, hogy miként az már Kolozsvárott megtörtént, mindenütt magyar-román vegyesbizottságokat kellene alakítani, melyek a felmerült eseteket megvizsgálnák és azok megismétlődését elhárítanák. Különösen a jósikafalvi véres incidensből, melyben, úgylátszik nagy része volt az Urmáncziak türelmetlenségének és tapintatlanságának, kovácsoltak fegyvert a magyar kormány ellen. A fegyveresek durva közbelépése folytán harminc halott feküdt a falu különböző részein, amely tényt a román követek úgy magyarázták, hogy a falu békés lakosai ellen is lövöldöztek az Urmánczy kastély által bérelt zsoldos csapatok. Ez atrocitások felpanaszolása nagyon ideges hangulatot ébresztett, melyet csak nehezen tudtam megnyugtani és lecsillapítani.

Eme kellemetlen incidens hatása alatt kezdődtek el tárgyalásaink. Először is Pop-Csicsó István ismertette a román memorandumban foglalt követeléseket. E memorandummal szemben a magyar kormány nevében a következő álláspontot foglaltam el:

A magyar kormány provizórikus rendet akar teremteni, addig amíg az általános békekonferencia véglegesen fogja a magyar állam

határait szabályozni. Az általam javasolt megállapodások tehát csak arra az átmeneti időszakra volnának kötelezők, azután úgy a magyarok, mint a románok vissza nyernék teljes cselekvési szabadságukat. A mi indítványunk tehát nem praejudikál a jövőnek, csak az átmeneti rendet és nyugalmat akarja biztosítani, s megóvni Erdélyt egy polgárháború és a faji torzszalkodások borzalmaitól. Mi a wilsoni *önrendelkezési jog hívei vagyunk, minden fenntartás és megszorítás nélkül.* Ezt az önrendelkezési jogot készséggel és örömmel ajánljuk fel a románoknak mindenütt, hol kompakt tömegekben, vagy legalább is többségben élnek. *De ugyanakkor a többi népek önrendelkezési jogát is hasonló nyomatékkal követeljük. Nem akarunk tudni egy olyan berendezkedésről, melyben a mai nemzeti elnyomást egy másik váltaná fel.* A román követelések egy olyan területre vonatkoznak, ahol a hivatalos statisztika szerint 2.900.000 román, 3.900.000 nem románnal áll szemben. A románok által követelt impérium tehát a wilsoni elvek megtagadása volna. *Mi olyan rendet akarunk statuálni, melyben a románok, a magyarok és szászok önrendelkezési joga békésen és harmonikusan megfér egymás mellett.* Egy ilyen megoldás a mai mesterséges vármegyei keretekben nem képzelhető el. Tehát olyan nemzeti autonómiákat kell berendezni, melyek nem veszik figyelembe ezeket a mesterséges közigazgatási határokat. Az önrendelkezési jog loyális keresztül vitelére mindenütt, ahol csak lehetséges, nagy kompakt nemzeti blokkok alakítandók. A magyar kormány ezen nemzeti blokkoknak átadná a kormányzó hatalmat, de egyben szükséges volna, hogy miként Svájcban, ezek a blokkok közös érdekeik képviseletére közös szerveket létesítsenek, valamint a központi országos kormányban is megfelelő képviseletre találjanak. Világos, hogy a nemzeti blokkok közös szervek létesítése nélkül képtelenek volnának a gazdasági, pénzügyi, közlekedési, közéletelési s közegészségügyi feladatokat sikerrel megoldani. Ilyen szervek nélkül tartós rend még napokra sem volna elképzelhető. Eme közös érdekű ügyek azonban nem lehetnek akadályai annak, hogy egyébként minden nemzeti blokk szabad, kantonális autonómiát élvezzen, nemzeti kulturális ügyei vitelére és a saját közigazgatásának önkormányzati keresztülvitelére. Egyidejűleg azonban garanciákat kértem arra nézve, hogy a magyar tisztviselői karnak az a része, amely köteletségét eddig is híven teljesítette, nem lesz vexációknak kitéve, hanem hogy továbbra is helyén maradhat a közigazgatásban. Kifejtettem azt is, hogy amíg az eddigi állami hivatalok működésében maradnak, a két vagy több nyelvűség loyálisan keresztül fog vitetni a közigazgatás minden ágában. Utaltam arra is, hogy a mai vármegyei beosztás ép a románok régi sérelme volt, tehát, hogy az általam javasolt kantonális összefoglalással most alkalom kínálkozik arra, hogy az egyes nemzetek telepterületei lehető pontossággal körülhatároltassanak. Természetesen az új blokkok mellett is igen sok kisebb-nagyobb enkláve fog maradni. *Ezekre nézve a Renner-féle személyi kataszter tervét ajánlottam fel és a nemzeti kisebbségeket a nemzeti blokkok kölcsönös garanciája alá kívántam helyezni.* Ez volna a leghatalmasabb biztosí-

téka a wilsoni elvek becsületes keresztülvitelének. Hangsúlyoztam, hogy a magyar kormány tervét a *svájci Eidgenossenschaft* szelleme hatja át. *Aki e tervet megtagadja, letér a wilsoni elvekről, imperialista és nacionalista szellemben* s mi minden ilyen törekvés ellen óvást emelünk az egész kultúrvilág lelkiismerete előtt.

Az én tervem minden nemzet jogos igényeit kielégíti. Nincs itt szó kompromisszumokról, vagy licitációról, hanem egy olyan tiszta, világos, egyszerű tervezetről, mely a wilsoni elvekből önként következik. Nekünk nincs semmi hátsó gondolatunk ezzel a tervvel szemben. *Mi azt nemcsak a románokkal, de az országban élő összes nemzetekkel szemben is keresztülvinni akarjuk.* Ha a mi tervünk a románokat nem elégíti ki, akkor is elfogadhatják azt, mint provizórikus alapot a rövid idő múlva egybeülő békekongresszusig. Ép a Pop-Csicsó által felpanaszolt véres sérelmek bizonyítják annak szükségességét, hogy egy olyan átmeneti rend teremtsék, mely az összes népeket megnyugtathatná. Felajánlottam azt is, hogy a hivatalos magyar statisztikával szemben fennforgó kételyek eloszlására egy nemzetközi bizottság küldessék ki, mely „stichpróbákat” tehetne mindenütt, ahol a magyar statisztika helyességét kétségbe vonják. Kértem a román kiküldötteket hogy tárgyalásainkat ne zavarják szuverenitási vagy külpolitikai kérdések bevonásával, hogy mindkét részről arra törekedjünk, hogy szerencsétlen népeink egymást tovább ne pusztítsák és ne marcangolják, hanem hogy megnyugtató alap teremtsék az általános béketárgyalások felvételéig.

Végül figyelmeztettem a román vezéreket arra, hogy ne feszítsék túl a szálatokat, nehogy ugyanaz a szomorú látvány ismétlődjék meg, ami Belgrádban történt, ahol az antant tábornokai miben sem különböztek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól. Utaltam Középeurópa szörnű szociális és közgazdasági helyzetére és figyelmeztettem a jelenlevőket arra, hogy az embertelenség és igazságtalanság szelleme csak azokat az áramlatokat erősítené, melyek a mai állami kereteket feldöntve, a katonai és munkástanácsok diktatúrájának szolgálatnák ki egész Európát.

Beszédem után a magyarországi szociáldemokrata párt nevében *Bokányi Dezső* szólalt föl. Teljes egyetértését fejezte ki fejtegetéseimmel s megígérte, hogy a magyar munkásság majdan az Internacionálé előtt minden erkölcsi és anyagi súlyával támogatni fogja az általam képviselt álláspontot. *Bokányi* beszéde igen heves és éles volt a románokkal szemben, úgy, hogy bizonyos nyugtalanságot és ideges feszültséget eredményezett.

A románok arra való hivatkozással, hogy *Maniu Gyula*, kit vezérüknek tekintenek, a közel jövőben Aradra érkezik, kérték tárgyalásaink felfüggesztését, amelyhez készséggel hozzájárultam. *Maniu* másnap tényleg megérkezett, lelkes tanuja volt Bécsben a köztársaság kikiáltásának, melynek híre nagy benyomást tett az összes tárgyalókra. A további tárgyalásokat újabb erdélyi atrocitások hírei zavarták meg. Különösen az ugynevezett *acélgárdisták* garázdálkodásai és egyes martalóc csapatok magánvállalkozásai olyan izgalmat kel-

tettek, mely tárgyalásainkat komolyan veszélyeztette. Ezek a hírek annyira nyugtalanítottak, hogy a nap folyamán telefonon kértem meg Károlyi Mihályt, hogy a kormány kövessen el mindent hasonló atrocitások megakadályozására. A tárgyalások során érkezett meg a fegyverszüneti szerződés aláírásának híre, mely tudvalevően a magyar impériumot egész Magyarország területén fentartotta. Kijelentettem, hogy ez a tény miben sem változtat a kormány álláspontján és összes propozícióimat fentartom.

A román szónokok *Vlád, Lázár, Goldis*, valamennyien az általam körvonalozott tervben a román nemzeti komité jegyzékének visszautasítását látták. Egyes szónokok azzal is érveltek, hogy nincs garancia arra nézve, hogy az általam javasolt rend keresztülvihető lesz s nem fog-e újra a magyar feudalizmus felülkerekedni. *Majd azt vitatták, hogy a szuverenitás is az önrendelkezési jogba tartozik és csak az imperium hozhat a románokra nézve nyugalma. Enélkül átmenetileg sem volnának képesek a személyi és vagyoni biztonságot garantálni.*

Ezzel szemben én ismételtlen arra figyelmeztettem, hogy ne komplikáljuk az amúgy is súlyos helyzetet szuverenitási kérdések bevonásával, hanem elégedjünk meg egy észszerű és loyális, ideiglenes rendszer létesítésével a békekongresszusig. Ugyanezt az álláspontot domborították ki a többi magyar kiküldöttek is. Különösen *Apáthy és Vince* hangsúlyozta annak szükségét, hogy egyelőre a *statusquo* alapján legalább Erdély belbékéje megóvassék. *Neugeboren* Emil szász kiküldött pedig azt hangsúlyozta, hogy *Magyarország amputációja okvellenül a bolsevizmushoz vezetne.*

A román álláspontot legvilágosabban és legnyíltabban *Maniu Gyula* összegezte. Ő belőlük — úgymond — a nemzeti egység érzése beszél. *A szuverenitás a román nemzet birtokában van és így ők ezt a szuverenitást igénybe is akarják venni.* Majd a szuverén román nemzetgyűlés fog határozni, hogy elválik-e Magyarországtól, avagy esetleg kantonális összefoglalásban akar-e vele maradni? Azokkal az ellenvetésekkel szemben, hogy a románok által kért impérium a magyar és szász nemzetek jogfosztottságával volna egyértelmű és így a wilsoni elvekbe ütköznek: *Maniu Gyula ünnepélyesen kijelentette, hogy ilyen szándék ötőlük távol áll, hogy a román népben őszinte demokratikus szellem él és hogy ők az imperium birtokában a magyar és a német kisebbségek számára feltétlenül meg fogják adni azokat a jogokat, amelyeket én a magyar szuverenitás alatt a román és német kisebbségek érdekében stípuláltam.* *Maniu* nagyhatású beszéde után köszönetet mondtam neki, hogy végre tiszta helyzetet teremtett. Most kitűnik, hogy mindketten egészen mást akarunk. Ő a szuverenitási kérdést véglegesen el akarja dönteni, én egy ilyen megoldásba bele nem mehetek, mivel ez nem tőlünk, hanem az általános békekonferenciától függ. Ezek után még egyszer megkísérletem javaslatomat konkretizálni és kértem a román komitét, hogy ezen javaslatom alapján igyekezzünk provizórikus rendet teremteni. Javaslataim végleges formája a következő volt:

1. Román impérium mindenütt, ahol román többség van.
2. A román impérium kiküldöttje helyet foglal a magyar kormányban minden közös érdekű ügy intézésénél.
3. A régi törvények átmenetileg megmaradnak, de újakat csak a román impérium hozzájárulásával lehet hozni.
4. A főispánok s kormánybiztosok kivételével, megmarad a régi hivatalnoki kar. A régi tisztviselők megfelelő védelemben részesülnek, rendes fegyelmi eljárás nélkül senki sem mozdítható el.
5. A nemzeti kisebbségeknek kölcsönösen biztosítani fogjuk az 1868. évi XLIV. t.-c.-ben lefektetett védelmet.
6. A román nemzeti tanács személyi és vagyónbiztonságot garantál.
7. A provizorikus román impérium a román királyság katonai erejét nem veheti igénybe.
8. A magyar kormány és a román komité egy kormánybizottságot szervez az új rend életbeléptetésére.
9. A felmerülő vitás kérdésekben öttagu bíróság dönt, melybe két tagot a magyar nemzeti tanács, kettőt a román nemzeti komité és egyet a magyar kormány küldene ki. Ezek közösen választanak elnököt.
10. Ez a megállapodás a béketárgyalásokig érvényes, és azon túl miben sem köti a felek szabadságát,
11. E megállapodás betartása a két nemzet becsületének védelmére alá helyeztetik.

Ez volt nagy vonásokban az az alap, amellyel legalább a béketárgyalásokig szerettem volna zavartalan kooperációt teremteni a magyarok, románok és németek között. És ebben a törekvésben — mint már említém — nemcsak a polgárháboru fenyegető réme előli menekülés gondolata vezetett, hanem az a remény is, hogy ez a provizorium talán lehetővé fogja tenni az átmenetet úgy a románok érzelmében, mint a külföld előtt *egy olyan végleges állapot létrehozására, mely a szabad nemzeti autonómiák kantonális rendszerén alapulna Magyarországon.*

Sajnos, ez a halvány remény is csakhamar megszűnt. A román komité visszautasította javaslataimat. *Lázár Aurél* ezt a határozatot azzal indokolta, hogy az általam fölkinált önrendelkezési jogot nem fogadhatják el, mivel az nem adja meg a román nemzetnek a végrehajtó hatalmat. Ez alapon a rendet nem garantálhatják, a felelősséget elhárítják, de nemzeti tanácsok alkotásával és nemzeti gárdák fejlesztésével ezentul is hozzá fognak járulni a rend és közbiztonság fenntartásához. E célból bizonyos finansiális és katonai természetű követeléseket terjesztett elő, melyekre nézve kijelentettem, hogy azok nem tartoznak az én kompetenciámba.

Végül *Goldis László* köszönetet mondott fáradozásaimért és hangsúlyozta, hogy a visszautasítás nem az én személyemnek szólt, akivel szemben a románság bizalommal viseltetik. Zárszavamban hangsúlyoztam, hogy mindkét tárgyaló félre rendkívüli felelősség nehezedik, mert a megegyezés meghiusulása véleményem szerint mindkét félre igen nehéz következményekkel fog jární. Hangsúlyoztam, hogy az általam javasolt megoldás épp úgy megfelelt volna a románság,

mint a magyarság és a németiség alapvető érdekeinek. Tudom, hogy a mai hatalmi viszonyok az én koncepciómnak nem kedveznek, de talán még eljön egy korszak, mely annak alapvető gondolatait érvényre fogja juttatni...

Ez volt aradi tárgyalásaimnak rövid története. Már a tárgyalások előtt tudni lehetett, hogy a románságot nem lehet megnyerni semmiféle kompromisszumnak a régi magyar állami terület egysége alapján. Nemcsak az erdélyi románság mentalitása volt már akkor alkalmatlan egy ilyen terv befogadására, de a hatalmi viszonyok is teljesen a kárunkra alakultak. A román királyságbeli haderők bevonulása megkezdődött, a felbomló frontokról hazaözönlő magyar katonaság a teljes zűllés és anarchia állapotában volt. Ezért a helyzetért, mint bűnbakot, *Linder Bélát* szokták okolni, azonban hogy ez a vád mennyire igaztalan, erre nézve jellemző *Apáthy Istvánnak* a következő híradása az erdélyi állapotokról november 1-én:

„Jött ez este: Attól lehetett tartani, hogy a csöcselék lógó katonákkal és a környező falvakból betóduló román parasztokkal zavarogni fog és fosztogatások lesznek. És az erdélyi magyar fegyveres erő főparancsnokának nem volt tíz embere sem, kiknek parancsolhatott volna. A polgárságnak sem fegyvere, sem szervezete nem volt. Kolozsvárt volt vagy kétezzer katonatiszt, de azok akkor még semmire sem voltak kaphatók. Maradt a munkásság, melynek ha fegyvere nem is volt, de legalább volt szervezete. Csakis annak és a rendőrségnek köszönhető, hogy az összeomlást követő első napokban nem volt Kolozsváron nagyobb zavargás. A kolozsvári vasúti állomáson ezrével keresztül vonuló katonákat nem volt módunk visszatartani. Hiába vártuk őket meleg étellel, kávéval, hiába kötöttük lelkükre a haza védelmet, mindenki sietett tűzhelyéhez és oda, ahol a háromszáz korona leszerelési illetéket felvehette“. (*Uj Magyar Szemle* 1920. december).

Apáthy ugyan szemrehányásokat tesz a kormánynak a hadsereg leszereléséért, de nyilván feleli, vagy vem tudja, hogy a rendes katonaság feloszlata azért volt elkerülhetetlen, mivel a frontról hazaáramló tömegek részben teljesen megbízhatatlanok, részben érzelmileg bolsevizáltak, részben éppen nemzeti összetételüknél fogva a további küzdelemre alkalmatlanok voltak. Különbösen is a háborús összeomlást tárgyaló minden komoly emlékirat, nyilatkozat és ankét megegyezik abban, hogy az osztrák-magyar hadsereg frontja már tovább tartható nem volt és a teljes összeomlás elkerülhetlenné vált. Ennek a katonai összeroskadásnak volt közvetlen eredménye mindaz, ami Magyarországon történt. A régi hatalmi szervezet felbomlott, az idegen nyelvű néptömegek pedig tulnyomó részben saját faji rokonaik felé gravitáltak amaz eszeveszett nemzetiségi politika miatt, melyet a feudalizmus évszázadok óta Magyarországon folytatott.

* * *

Befejezésül még csak egy emléket akarok felujjítani, oly célból, hogy az olvasó lelkében rekonstruálhassa azt a politikai és társa-

dalmi atmoszférát, mely 1918. novemberében az ország fővárosának széles köreiben tapasztalható volt. Ma furcsán hangzik és mégis nem lehet kétséges, hogy ezekben a hetekben a *legjobb magyar intelligencia olyan lelkesedéssel karolta fel a wilsoni eszméket, aminőre talán nincs példa egyetlen más társadalom történetében sem.* Épp azért itt végezetül reprodukálom azt a proklamációt, melyet 1918. november 3-án a magyar tudományos, irodalmi, művészeti és publicisztikai élet közel száz kitünősége intézett a magyar értelmiséghez *egy szabad államszövetség* létesítése érdekében. A manifesztum szórul-szóra így hangzik:

„Magyarok! Régi óhajtásunk valóra vált. A magyarság mint nemzet szervezkedik. A Magyar Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat. A régi Magyarország összeomlott. A magyarság nem hever többé egy régi történelmi állam Prokrusztos ágyában. Egyedül maradt, minden más nemzettől különválva. A maga ura, maga rendelkezik önmagával. A világháború gyömölcse ránk nézve megérett. Céljaink nem ellenkeznek többé senki céljaival. Nem vagyunk ellenségei senkinek. A háborút ezzel befejeztük. Többé harcban résztvenni nem akarunk. Testvérnemzeteinkkel szemben semmi féle igényünk nincs már. Magyarok! Mi is megújult nemzetnek tekintjük magunkat, most felszabaduló erőnek, mint azok a testvérek, akik boldogan kelnek friss életre a monarchia romjaiból. Megkönnyebülve ébredünk arra a tudatra, hogy nem vagyunk többé kénytelenek az elnyomás támaszai lenni. Nemzettársaink szabadsága záloga a miénknek. Ki szabad ott, hol a szomszédja nem az? Legyünk szabadok! Élünk egymás mellett békén, mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel.

És mégis: ma nincs olyan világ, magyarok, hogy merev különbségben élhessen nemzet mellett. Egymásra vagyunk utalva mindnyájan. Minél kisebb valamely nemzet, annál inkább földrajz, gazdasági érdek, közlekedés egyformán kiáltják, hogy kész veszedelem minden elzárkózás. Nemzetek születnek szemünk előtt; de a nemzet éppen úgy társas életre születik, mint az egyes ember. Magyarok! Szövetségbe kell tömörülnünk nemzettársainkkal! Ez a mi érdekünk és ez az övék is. De ez a szövetség ne legyen ellensége a szabadságnak. Még halovány lehetőséget se adjon ez arra, hogy nemzet a nemzet érdekeit korlátozhassa, vagy veszélyeztethesse. Biztosítékot kell adni minden félnek; és mi ezt a biztosítékot épp oly őszinte szívvel kívánjuk nyújtani azoknak, akik velünk szövetségbe lépnek, mint ahogyan kérjük tőlük mi is. Nincs közöttünk nagy állam. A szövethető nemzetek egyike sem haladja meg a tíz-tizenkét millió számot népességben. Nem fogjuk egymást fenyegetni. És szabadon alakuljon a szabad szövetség. Népakarat és önrendelkező jog wilsoni elvei alakítsák. Történeti határok ne legyenek gátjai az önrendelkezésnek. Épp oly kevésbé a nyelvhatárok: egyforma nyelvű állam több is lehet. És vitás esetben népszavazást kívánunk; független és elfogulatlan (nemzetközi) ellenőrzés alatt. A cseh-szlovák-lengyel, erdélyi román, délszláv, osztrák, osztrák-német

és ukrán nemzeteket, melyek a régi „osztrák-magyar monarchia“ területén élnek: önmagukkal teljesen szabadon rendelkezőknek tekintjük és egyenjogunak a magyarral. Szövetségünkhöz ők és mások, akarattuk szerint csatlakoznak vagy nem csatlakoznak. És a szövetség az egyes államok teljes függetlenségének alapján történjék. Független intézzék a pénz-, had-, bel-, kül- és kultúrügyeiket: amennyiben egyik vagy másik ebbe a szorosabb kapcsolatba önként nem lép. De a gazdasági érintkezés legyen köztünk teljesen korlátozatlan. S a közlekedési és gazdasági berendezkedés közös érdekek egységes szempontja szerint igazodjon. Idegennyelvű kisebbséget bármelyik államban bármely más államban korlátlanul legyen szabad támogatni, szellemileg úgy mint anyagilag. Hadd tartson iskolát a másik államban, segítse fajrokonait, ahogyan akarja. És a nyelvről se lehessen ott vita. Minden hatóság legyen köteles elintézni bármely állam nyelvén: ha azon a nyelven fordultak hozzá, akár más államból, akár a saját területéből is. Ily államszövetség a maga kereteiben megvalósítja a nemzetek társadalmát. Társadalmak melyeken az erkölcsi parancsok érvényességét többé egyik fél sem tagadhatja. Az erkölcs épp úgy kötelezi a nemzeteket, mint az egyeseket. S ennek az elvnek keresztülvitele nem egyebet jelent, mint éppen a szabad államszövetséget. S a morális alapokon nyugvó államszövetség a legjobb biztosítéka egyszersmind az egyes államok szabad, demokratikus fejlődésének. Ahol egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak, az a föld nem lehet a szolgaság talaja!

Magyarok! Kimondtuk ami a szívünkön feküdt. Kifejeztük a kívánságainkat. Követeljük tehát a Nemzeti Tanácstól, hogy: a testvérmemzeteinket képviselő nemzeti tanácsokkal haladéktalanul lépjen érintkezésbe a szövetség megalakítása végett: a legsürgősebben tegye meg az összes szükséges lépéseket, teljes demokratikus berendezkedésünk érdekében. Ebben a munkában mi a Nemzeti Tanácstól minden erőnkkel és teljes lelkesedéssel támogatni fogjuk s felhívunk minden magyar embert, hogy szívvel és testtel hozzánk csatlakozzék. Hazafias kötelesség ez; de egyszersmind ennél is több: emberi kötelesség. Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!“

Ezt a nevezetes dokumentumot a következők írták alá :

Ady Endre író, Babits Mihály író, Balázs Béla író, Bánóczy László író, Bárdos Arthur színigazgató, Barta Lajos író, Bartók Béla zeneszerző, Beck Fülöp szobrász, Benedek Marcell író, Berend Miklós egyet. m. tanár, Biró Lajos író, Bolgár Elek író, Bölöni György szerkesztő, Braun Róbert író, Cserna Andor író, Csók István festő, Czako Ambró író, Czebe Gyula író, egyet. m. tanár, Dániel Arnold író, Dávid Lajos egyet. m. tanár, Detre László egyet. magántanár, Dienes Lajos egyet. m. tanár, Dienes László könyvtáros, Dienes Pál egyet. m. tanár, Dienes Valéria író, Dohnányi Ernő zeneszerző, Enyvári Jenő író, Erdős Renée író, Fogarasi Béla író, Földessy Gyula tanár, Fülöp Lajos író, Füst Milán író, Gábor Andor író, Gárdos Alfréd, a Franklin T. vezérigazgatója, Giesswein Sándor, a Szt. István akad. elnöke, Goldzieher Miksa egyet. m. t., Götz Irén vegyész, György

János író, Hajó Sándor író, Harsányi Zsolt író. Hébelt Ede jogakad. tanár, Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház főrendezője, Jakab Dezső műépítész, Kaffka Margit író, Kassak Lajos író, Kéri-Szántó Andor igazgató, Kéri-Szántó Imre zeneakad. tanár, Kernstok Károly festő, Kodály Zoltán zeneszerző, Kosztolányi Dezső író, König Dénes egyet. m. tanár, Körösiöfi-Kriesch Aladár festő, Kreutzer Lipót író, Kunffy Lajos festő, Láczy Jenő szerkesztő, Lányi Sarolta író, Lányi Viktor író, Lengyel Menyhért író, Lesznai Anna író, Lichtenberg Emil karmester, Liebermann Leó egyet. tanár, Liebermann Pál egyet. m. tanár, Lukács György író, Madzsar József könyvtárigazgató, egyet. m. tanár, Márffy Ödön festő, Mártonffy Marcell egyet. tanár, Miklós Jenő író, Molnár Antal zeneszerző, Nádai Pál író, Nemes Aurél vegyész, Nemes-Lamperth József festő, Obál Béla jogakad. tanár, Odry Árpád színművész, Ormos Ede író, Palágyi Lajos író, Péter Jenő, a Franklin Társulat igazgatója, Péterfy Tibor egyet. m. tanár, Pogány József író, Poór Bertalan festő, Reichard Piroska író, Rippl Rónai József festő, Rózsavölgyi Mórné (Ege) író, Schöpflin Aladár író, Szilágyi Géza író, Szücs Adolf egyet. m. tanár, Telekes Béla író, Török Lajos egyet. tanár, Uitz Béla festő, Ujhelyi Nándor író, Vágó József kamarai titkár, Vambéry Rusztem egyetemi tanár, Varga Jenő író, Varjas Sándor író, Vedres Márk szobrász.

Hogy a magyar közéletnek ennyi fényes és tisztelt neve a magyar kormány akkori nemzetiségi politikáját tulságosan óvatosnak és habozónak találta: legjobb bizonyítéka az ideális lelkesülés, a humánus emberszeretet és a legnemesebb nemzetköziség szellemének, mely akkor a magyar fővárosban élt és amely szinte egy meseszerű anachronizmus benyomását teszi a mai szűklátókörű sovíniszta-nacionalista elzárkózással szemben.

Emlékszem, hogy a fenti memorandum egyik tervezője felkeresett, mint nemzetiségi minisztert, hogy vajjon a tervezett manifestum nem lesz-e kellemetlen rám és a kormányra nézve, mert ez esetben az aláírók hajlandók volnának a tervezett akciótól elállani, nem akarván kormányunknak amúgy is súlyos helyzetét még fokozni. Említett barátomnak ezt válaszoltam: — A kiáltványt magam nem írhatom alá, mivel felelős állásomban a kényszerű realitásokhoz vagyok kötve és egyben tudom, hogy a manifestum álláspontja, különösen a mai viszonyok között, merő utópia. De ez nem lehet ok a proklamáció félretételére. Ellenkezőleg büszke vagyok rá, hogy ennyi vezető magyar szellem találkozott, aki olyan nemzeti koncepció alapján áll, melynek ideális lendülete és nemesen szárnyaló nemzetközisége még egyszer okmányyszerű bizonyítéka lesz ama magyar generáció nagyszerűségének, mely az októberi forradalmat megcsinálta. A sötét és szomorú magyar jelenben ez a proklamáció ma úgy hat rám, mint egy erkölcsi világító torony. Középeurópa népei számára ma is egyedül ezek a gondolatok mutatnak egy szebb és jobb jövő felé. Persze ez a proklamáció még mindig utópia — talán soha ennyire nem volt az, mint ma, — de egy olyan utópia, mely a jövőbe néz, tehát amely örökre becsületünkre fog válni.

A NEVETŐ BACCHOS

A vén Athén fölött állt, fenn a Pnyxen,
Sárgán sűgárgzott rá a déli nap,
Márvány térdéhez játszadozva símult
Egy ifju párdac s egy kölyök Priap.

Kleón üvöltött lenn, Kleón a timár,
S a márvány-főn mosolygott fenn a száj;
A Hymettos felé bámult a bálvány,
Ahonnan must-íllat szállt, muskotály.

Már puttonyokkal telt a vén Hymettos,
Párho szatírt rejtett a rőt berek,
S az ittas isten elnézett ragyogva
A két kinyuló timár-fül felett.

A timár szólt, a csöcselék üvöltött,
Agált a kéz és laffogott a fül,
S a márvány isten arca csak mosolygott,
Némán, ragyogva, rendületlenül.

Század századra fordult új fuvarral
Es minden százév egy szekér homok:
Bacchos ledőlt sa népnek ifju timárt
Szültek a dolgos hellén asszonyok.

Század felásta, század eltemette,
Zordon menet máglyán égette meg.
De lenn a föld formátlan, mély begyében
Az isten képe lángol és nevet.

Bacchos, ki bennem élsz, ragyogva, némán,
Rendíthetetlen lánggal, mint a nap,
Mosolyodjék ki bennem a te arcod,
Ha künn a timárok vonitanak.

Hadd, hogy ne halljam, engedd, hogy ne lássam,
Alljak magamban, úgy mint egy hegyen,
Örök szőlőid berkeibe mélyedt
Örök márvány mosolylyal, részegen.

SENKI

Irta : BARTA LAJOS

Senki az utcán ment és egészen egyedülvalóságban volt. Nem azért, mert a házak hallgattak és az utcák némák voltak, de mert lelkében volt egyedül... Hol volt benne ez a lélek? A koponyában, a mellkasában, a gyomrában, a vérében? Senki úgy érezte, hogy koponyája szűk ahhoz, hogy lelkét befogadja. Úgy érezte, hogy mellkasa bőrtön ahhoz, hogy hatalmas lelkének lakása legyen. Úgy érezte, hogy teste kalicka és lelke beláthatlan nagyságu madár... Senki úgy érezte, hogy a föld parányi hely ahhoz, hogy lelke elférjen rajta, hogy az ég alacsony boltozat ahhoz, a Mindenség nagyon körülhatárolt ahhoz, hogy határtalan lelkének helyet adjon... Senki tudta, hogy lelke nagyobb mint a Mindenség... A fájdalom tette lelkét oly nagyvá.

Miért beszélt volna az embereknek arról, hogy lelke milyen nagy és határtalan? Csak akkor sejtettek volna valamit ebből, ha tudtak volna kinyulni érzéseikkel a határtalansáig. De ők a határtalanságot mindig szűkebbre, szűkebbre vonták. Ők azt mondták: hold föld, métermázsa gabona, darab tehén, zsák liszt, véka krumpli... Minden meg volt náluk szabva, körül volt írva, .. Hol voltak ők most is, mikor ő itt a házak közt megy határtalan lelkével? Künn vannak a kímért földdarabon és mialatt testüket kínozzák, lelkük határokat von már a gyümölcs köré is, amely munkájukból ki fog hajtani. Már most ilyen szavakkal kerítik körül magukat: Adó! Kamat! Törlesztés!

Mindéz őt nem bántja, szabadsága nagy és irtózatosan szép...

Jött egy ember szembe a siket nyári utcán. Nem olyan vékony, belülről elaszalt, kiszáritott ember, mint ő, hanem egy zsiros, lompos ember; mint valami kövérségtől fénylő pudvát látta őt maga felé, szembe közeledni.

— Na, te csak így díb-dábolsz ebbe a nagy munkaidőbe? — líhegte feléje, amint elsietett ez a zsiros ember.

— Ah! — gondolta Senki — Te kocsis voltál, most gazda vagy, mert elvetted a gazdád özvegyét! Én gazda voltam, elvesztettem a feleségem, és most kocsis vagyok! Csak menj és szakadj meg, nekem a magam belső embersége előbbre való! De meg nekem bánatom is van! Ki érti meg az én bánatom! Csakhogy olyan nagy a bánatom, hogy nem fér a testembe. A lelkemben sem fér a bánatom. Bánatom nagyobb mint a lelkem, a lelkem nagyobb mint a világ, de a bánatom a világnál és a lelkemnél is nagyobb!

— Díb-dáb embernek is kell lenni! — mondta a zsirosnak és szava úgy hangzott, mintha bocsánatot kérne. Szava nem volt keserű és nemis volt kemény. Lágy volt és benne úszott mindaz, ami a lelkében egy csomóban ült és amit nem lehet kimondani...

Mert a kimondásban lenne a kulcs! És az ember nem találja a kulcsot, hogy megnyissa önmagát és ezért kell elvesznie!

— Kiköpní való az ilyen ember! — mondta az és köpött is egyet a földre mialatt továbbment.

— Leüssöm? — kérdeztette akkor vele a vér, mely a koponyájában lövelt.

— Megtaláltad-e akkor magad? — sugalmazta akkor a lelke a véérébe és olyan halk lett, mintha késpenge tört volna darabokra benne. — Ilyen embernek is kell lenni! — mondta a zsirosnak és szavai után úszott valami, amit nem lehetett megfogni, de ami ott volt a hullámzó levegőben: ki nem mondott bensejének remegése...

Jobban volt öltözködve, mint az a másik, mert vasárnapi ruháját vette föl, mint aki tudja már reggeltől kezdve, hogy rendkívüli napja ez a mai. Pedig éppen úgy kezdődött mint a többi. Reggel fölkelte az istállóban, megmosdott az udvaron a vályunál és már akkor tudta, hogy nem fog befogni. Tudta azt, hogy az ünnepi ruháját fogja felvenni, csak azt nem tudta még akkor, mi következik azután? De ez is megvilágosodott csakhamar.

Be kellett mennie a gazdához és így kellett szólnia:

— Meguntam a szolgálatot, adja ki a néhány forint hátralékos bérem, el akarok menni, ki akarom váltani az ingeket, amiket varratok.

Nemis éppen az ingekre kellett a pénz neki. Az csak akkor lökődött fel az eszébe, mint mikor valaki hirtelen megtalál egy titkot.

— Az ingek miatt hagyod el a szolgálatot ebben a nagy munkaidőbe? — kérdezte a gazda.

— Mindenki tudja a magáét! — és érezte, hogy ez olyan mondat és olyan bölcsesség, amelyet nem lehet megfeleltetni.

A másik odaadta a pénzt neki.

Csizmája fénylett most a napon és kék kabátja ünnepélyességet vetett rá, mintha templomba menne. Arca tele volt ráncokkal, a ráncok keresztül-kasul futottak egymáson és mintha kérdezték volna szünetlenül egymástól: „Te honnan jöttél?” „Te mit akarsz itt?” „Miért vagyunk itt mindannyian?” Ilyen titkokkal volt tele barna, száradt arca, melyen szempillái lefelé estek. Csak mikor felemelte ezeket a szempillákat, mutatta meg magát szemének kék tava, melynek fenekén mély vihar játszott. Lenn a feneketlenségben játszik ez a vihar, fenn csak a zavar ül a kék sikon és a mélységben lezajlott pusztulások gyásza vetíti fel magát rája.

— Csak ha valaki megtudná nekem mondani, mi a bajom? — kinlódott előre az utcán. Kítől lehetne megkérdezni? Van olyan bölcs és igazi ember, aki ezt nemcsak ki tudja találni, de ki is tudja mondani úgy, hogy szavakba beleférjen?

Talán el kellene indulni és el kellene menni addig, amíg az ember feleletet nem kap arra, ami a belsejében se nem kérdés se nem felelet? Hol van a felelet az ilyen kérdésre? És mi a kérdés az ilyen feleletnek? A megnevezhetetlen dolgok fájnak az embernek a legjobban.

Ha azt mondaná:

— Nincsen feleségem, nagyon egyedül vagyok! — ez nevén nevezne valamit?

Ha azt mondaná:

— Nincs semmim, mialatt mások mindennel bírnak! ez is nevén nevezne valamit, de semmit sem venne el ezáltal abból a nevezhetetlenségből, mely több mint minden megnevezhető és nagyobb névtelen bánatot okoz, mint minden megnevezhető bánat . . .

Megpróbálta ő már, hogy hátha megtudja bánatát közelíteni?

Szembe ült az emberekkel a kocsmá asztalánál és szólt a bajszosokhoz:

— Van ennek a világnak valami értelme?

Azok akkor azt felelték:

— Próbálj csak egyszer vasárnap délbe töltött káposztával jólakni, rá egy liter bort bevágni, aztán kérdezd meg, van-e a világnak értelme? — Akkor látta mégcsak igazán, hogy semmi értelme sincsen a világnak és hogy ezt a többi soha megérteni nem fogja és ezért van ő olyan egyedül köztük, mintha a sívatagban lenne . . .

A házak ellapultak tetőik alatt és a zöld, öreg terebélyes fák átdagadtak a tetőkre. Az ég kéksége tűz formájában dőlt le a földre, a csudálatos csak az volt, hogy az ég változatlanul úgy és ottmaradt, ahol addig volt . . . Az utca szétteregette magát a házak közt, de még a kutyák is aludtak a falak mögött. Egyedül neki volt menni valója, céltalan célja, kereshetetlen keresni valója. Még a bolt ajtaja is be volt zárva és senki sem mozdította meg a rikoltó csengőjét. Mintha a csend rádőlt volna irtózatos nagyságával a templom tornyára és az ettől a tehetől összeakart volna dőlni . . . És mint a csend irtózatos nyomása a toronyra, úgy nehezedett rá az érzés:

— Én a Senki vagyok! — és azt érezte, hogy ez a nyomás gyönyörű szép, de nem lehet elviselni, össze kell roskadni alatta! . . .

Bement a házba és a szobába, ahol a varrónő lakott.

— Hozott isten Józsi! — köszöntötte a varrónő.

Idegenül ütötte meg, hogy a nevét mondják. Míndaz, ami reggel óta terjeszkedik benne, feleslegesen teszi azt, hogy neki éppúgy neve legyen, mint másnak. Legjobban szeretné a kezét, lábát elhajtani magától, törzsét eldobni a levegőbe és szétterülni egészen, ritkává lenni, mint a pára és nem találkozni soha többé önmagával, aki volt mint ember . . .

— No Zsuzsa — kérdezte — hát készen vannak-e az ingeim?

— Már adom is őket! — és odatette az ingeket eléje.

— Jóság volt a mozdulataiban és szolgálatkészség és a hangja is szépen zenélt . . . Ránézett, mert mintha megtalálta volna magát:

— Megkivánjam talán ezt az asszonyt? — de azonnal letett róla.

Mert nem érezte azt, hogy azután könnyebb lenne!

Kifizette az ingeket, hóna alá vette őket és kiment a házból.

Úgy érezte, hogy valami ott maradt, de el lehet viselni annak, aki már úgy sem akar semmit . . .

Ment a nyári tűzben, akkor felviharzott benne a vágy:

— Bort akarok inni!

Feneketlenül dobbant föl a koponyájába a vágy és szörnyen kavarogva hánytorgott a vérében. Ennek a vágnak éppen úgy nem volt értelme, mint semmi másnak, de abban a pillanatban olyannak tudta magát éreztetni, mintha minden vágnak és értelemnek ez lenne a célja! Mintha ez a vágy lenne mindennek kezdete és a vége.

— Kérem — mondta a kocsmárosnak — adjon egy fél liter jó bort!

Rávetette pillái alól kék szemét és egész tökéletlenségének a vallomása benne volt szemének kékségében, olyan alázattal és olyan töredelmességgel, mint valami imádság.

— Van magának pénze? — kérdezte a kocsmáros.

Nem gondolt erre. De az asztalon ott feküdtek előtte az ingek! Kockázott felületükkel és a mindenféle varrásokkal ott heverték mint valami rejtélyes dolgok, amik hozzátartoznak az élet ki nem deríthető értelméhez.

— Kellenek nekem ezek az ingek? — kérdezte magától és mindaz, amit magáról biztosan tudott és amiről még nem tudta, hogy megfognak történni vele, azt mondatták vele: — Semmi szükségem sincs ezekre az ingekre! — és akkor azt mondta a kocsmárosnak: — Kérem, odaadom magának ezeket az ingeket!

Mikor a bort megitta felállt és elment. Ment az utcán, de aztán lekerült arra az útra, mely a kertek alatt visz el. Befordult egy kertbe, bement az udvarba, bement a felszerbe, elvette a fűrész. Kiment a fűrészsel a kertbe és derékban ketté fűrészelt a fákat. Csak egyre fűrészelt, mint aki nemis tudja mit csinál, de akinek az elkezdett munkát el kell végeznie, mert meg nem felebbezhető parancs kényszeríti! A fák egymásután dőltek le és ő nem szólt semmit.

Mikor már az utolsó fa is ledőlt, akkor észrevette, hogy izzad és hogy nagyon fáradt... végignézett a kerten és kérdezte azt az embert, akivel találkozott az utcán és akivel most a levegőn keresztül beszélt:

— No te most is olyan biztosan tudod azt, hogy mi értelme van a világnak?

De nem érzett meglepődöttséget, vagy örömet. Sőt nyugtalan-sága olyan nagy volt, hogy úgy érezte, csak az segíthet rajta, ha elalszik és eltemeti magát az álomba, vagy ha elkezd futni és addig fut, amíg meg nem hal.

Lefeküdt akkor a kiirtott fák közé a fűbe.

Amikor Senki felébredt, megint a lelkét érezte. Azt érezte, hogy a lelke olyan nagy, hogy nem fér a testébe. Lelke olyan nagy, hogy nem fér a világba... Olyan nagynak érezte lelkét és olyan kicsinynek a cselekedetét, melyet az imént elkövetett, hogy tudta.

— Most betelt a mérték!

Ennek a különbségnek a bánatát már nem tudta elviselni! Bement hát az udvarra és Senki a kocsiszinben egy gerendára felakasztotta magát.

Pár pillanat alatt meghalt.

MŰVÉSZET-POLITIKÁNK

Irta: DADAY LÓRÁND

Quant à moi, je ne
suis pas antagoniste.

Megjelölöm szempontomat, hogy szemlélődésben követhessen, aki akar és ne bal kézzel nyúljon hozzá, aki követni nem akar. Abban a horizontban fekszik, melyet a művészet és műveltség érintkezési vonalán minden szuggesztív hatású aktuális áramlat fölött eltekintve látok. Arisztokratikus a művészeti produktivitás oldalán, de nem minősít hóbortnak minden népszerűsítésre vonatkozó törekvést a Whistler által oly fanatikus módon hangoztatott formában; ebben a kérdésben ismer koncessziókat. Demokrata a műveltség oldalán: általánosításának feltételei a tömeg haladásának létfeltételeivel összekapcsoltak. Végül concilians, a kettő viszonyát illetőleg.

Legyen szokatlan, mégis multhatatlanul szükséges e szempont-megjelölés, a kérdés részéről követelt szabadság miatt. Utána vegyük nyugodtan szemügyre mindenekelőtt fajaira való tekintet nélkül a magyar művészetet. Különösen azt, hogy mennyiben „magyar“ ez a művészet, ha már speciálisan erdélyi művészetünk szószólói előtt, mint ideál lebeg. Mivel nem egyéni tanulmányok eredményeiről, hanem rég megállapított tényekről van szó, rapszodice kezeljük az egészet.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Schwechát mögött kezdődik Ázsia“ — mondogatták úgyszólván évszázadokon át a mi meghatározásunkra. E rövid és velős megállapítás körülbelül annyit jelentett, hogy különös geográfiai helyzetünk, Nyugat kapuján ömlött vérünk, liberális multu nemzetek előtt rokonszenves történetünk, Ázsia jellemét megtagadó szabadságszeretetünk és vérmérsékletünk magyarázhatták ugyan, de még sem mentették viszonyainkat Nyugat ítélőszéke előtt. A mult század első negyedében kezdett tudatossá és bántóvá lenni a gondolat, nagyapáink pedig az „európai színvonal“ fogalmával iparkodtak felkapaszkodni a kultúra nagy, rohanó kocsijára. Csak ki kellett nyitniok a szemüket, hogy csőtül tűnjének fel a kítőltésre váró nagy kultúrhiányok. Mit tehettek mást? Utánzással próbálták segíteni magukon, mert a fejlődés törvénye miként ma, akkor is irgalmatlanul utasított vissza minden ugrás szerint elképzelt haladási lehetőséget. Ily zsánerű áthasonulásra ellenben, a visszaszűrődő emigránsok nosztalgikus kultúrstromjának kora még bővebben adott alkalmat.

Ebből a tényből magyarázható a látszólagos lépéstartás és érthető kultúránk és művészetünk kifejlődésének szokatlanul gyors folyamata. Azzal, hogy ez az iram a minden nyugati népnél szembeszökő és az általános vonalak mellett az egyéni teremtés bélyegeként mindjobban elkülönülő speciális zománcot olvasztotta szét, keveset törődünk. Hogy ez így történt és tényleg megtörtént, abban nincs semmi rendkívüli. Nemzeti műveltségünk és művészetünk tagadhatatlanul különös fejlődésre rendelt csirája a mindenünnen gond nélkül importált hatások árjában nagyon is természetesen módon sikkadt el és vált az érní kezdő gyümölcs íze merő zagyvalékká.

Gondoljunk egy különbségre! Amit pld. francia műtermékek verete mutat fel a mienkhez képest. Amaz még akkor sem tagadja meg magát, ha

keleti tárgyat ölel fel, nálunk pedig hány magyar témát mártottak hollandi szöszba?! E különbség magyarázata egy másik különbségben; a két faj színvonalkülönbségében áll; abban a tényben, hogy még anyagi és szellemi életük követelményeinek kielégítése miatt a franciák nem kell a szomszédba menjenek, hogy voltak művészeik, (Dupré, Millet, Doubigny) akik anyanyelvükön kívül más nyelvet nem beszéltek és külföldi folyóiratokat sosem olvastak, szóval, hogy magukból és maguknak élhetnek, anélkül, hogy életük intenzitásából valamit veszítenének, — addig nálunk ma is gyanakodva fogadnak egy festőt, aki véletlenül nem Párisban vagy Münchenben végzett.

A franciáknál szemlélfhető fái nivelláltsághoz, melyben művész és közönség psychéje homogén, egy másik fontos tényező, a nemzeti én tudatossága járul. Ezzel indult meg minden erőteljes nemzeti kultúra: olaszoknál, spanyoloknál, franciáknál, angoloknál, hollandoknál és hatott alakítólag Németországban is, hol a nemzeti művelődés ugyancsak tört vonalakat mutat. Nálunk, magyaroknál ez is hiányzott. Következésképp nem volt egyetlen nemzeti kultúrkorszokunk és egyetlen kultúrgéniusunk se.

Mivel a kényszerítő okok mindnyájunk előtt ismeretesek, elnézés nélkül jelölöm meg őket: török hódoltság, párharcok, osztrák dinasztikus politika, idegen betelepítés, fajkeveredés, nemzetiségi tagoltság s a napjainkban, csaknem szemünk láttára lefolyt semita térfoglalás. Szeretném, ha magyarságunkat epidermikusan, de annál hangosabban képviselők ennek az igazságnak végre szemébe néznének és további sovén önámítás helyett felismernék az általános kultúr-evolúció részéről még fönntartott, folklóre, műipar, építészeti körébe tartozó speciális fejlődési lehetőségeket. Vajjon nem komolyabb jelentőségű dolog volna irodalmi társaságok és művészeti folyóiratok alapítása helyett egy „Erdélyi Folk-Lore társaság“ felállítása és egy „Erdélyi Folk-Lore Szemle“ megindítása? Mert ha nem csalódom, az erdélyi néplélek hagyományok során átadott tartalma művészeti folyóiratainkon mégis csak kívül fekszik. Viszont egészében megalapozni és felépíteni egy nemzeti kultúrát akkor, amikor a többi nemzetek már a fedészerkezetnél járnak, elkésétt dolog. A nemzeti kultúrák kora idestova amugy is véglegesen lejár, amínthogy az apró-cseprő nemzeti politikák is megvannak számlálva. A kor szelleme mindkettő gyökerére tette a fejszét. Kultúreszméket és művészgondolatokat ma már ép oly kevésé lehelünk be, ha nem az emberiség lelkére szabvák, amíly kevés vonzóerővel bírnak ránk faji jellegű politikai szerződésék.

Nem érdektelen és mégkevésbé észszerűtlen a politikai és ethnografiai határok jelentőségének szétporladását összekapcsoltnak fogni fel a kultúra és művészet egyetemességének feltételével. Ezen az alapon képzelhető el a jövő művészet bölcsészetének konstrukciója. Csak az értelmi világ degeneráltjaitól távolos és gondolat; olyanoktól, akiknek rokkant felfogására Európa sorsát ma bízták, kik már évek óta egyébről sem tesznek tanubizonyoságot, mint arról, hogy mennyi-e távol állnak attól a fejlődési sortól, mely minden emberi megnyilatkozásban a tudatlan érzés és gondolatvilág mélységeinek tudatossá vált, de an und für sich fajoktól és osztályoktól független megnyilvánulását látja.

Elismerem, hogy e felülemelkedő, revelatív meglátás a holnap programmjába tartozik. Ám a má-nak is egyéb kötelesség jutott, minthogy Horatius parasztjával a folyó partján álldogáljon és várja mikor foly le a víz, hogy átmehessen. *Panta rei!* Azoknak hangsúlyozzuk a régi bölcsészeti ígét, akik

görcsösen gubbasztanak a hagyományokon, a mondottakban kegyeletsértést és hűtlenséget ad patres látnak s közben nem gondolnak arra, hogy minden napnak meg van a maga követelménye és minden követelmény új kötelességet ró az emberre. A művészet körei sem kötelességek nélkül valók. Erről a kötelességről egy pár szót! Hisz ép ennek helyes felfogásától függ művészetpolitikánk létjogosultsága.

Mióta Erdély minden anyagi és szellemi támogatás nélkül magára maradt, többen léptek aktivitásba a művészet terén, mint ahányan Isten kegyelméből erre hajlaruot kaptak. Úgy, hogy ma már mindenféle művészi multra és eredményekre hivatkozó tehetségekkel állunk szembe, kik a hivatottság felelősségérzete nélkül festenek, faragnak, írnak. Lehet, hogy régebb is tették, hisz a művészet világának sohasem voltak zárt kapui. De a termelést illetően ennyire epidémikus — és a nyilvánosságra hozatalt illetően ennyire muzeális jellegű a művészet nálunk nem volt még soha.

És ez a szokatlan tünet a „mesterségbeli”-ek lelkiismeretét nyomja. Mert ahelyett, hogy idejében kritikáról gondoskodtak volna, szótlanul, sőt vállveregetve nézték el, mint telepszik le és érzi otthon magát a csupán szerszámaival váratlanul betoppanó mesterlegény a „céh”-ben. Igaz, hogy a kritika hiánya sem a véletlen műve, de a pietási a dilettáns aktivitással szemben ennyire vinni, igazán nem volt semmi értelme. Pietás hiánya egyetlen erdélyi művészt sem tört volna le, vagy üzött volna el, a tulhajtott pietás azonban megtöltötte Erdélyt a művészet félbolondjaival, marodörjeivel és szédelőíveivel. Valami groteszk hasonlat a 48-as katasztrófát juttatja eszembe, mikor ez az egész ország megtelt szegénylegényekkel. Kedvező jel a magyar faj kultúr-fejlődésére e pathologikus tünetek közötti felmérhetetlen különbség. Az analógia helyes volna azonban sarkall, hogy valamit most is tenni kell.

Nem hiszem, hogy későre járna az idő, mert nem hiszem, hogy a kritika új térfoglalása Erdély művészeti életének lüktetésére bénítólag hatna. Ellenkezőleg! Ebben a csendben, ami művészetpolitikánkra nehezedett, van valami abból a levegőből, mely elgyötört testek beteg szobájának sajátja. Ahol kontár doktorok lábujjhegyen járnak és valahányszor megkoppantanak egy bordát, diagnosztikus megállapításaikkal azt hiszik, mindanyiszor fején találták a szöget.

Mindenekelőtt tehát kritika szükséges Erdély művészeti életének egészséges vérkeringéséhez. Egy radikális előjellel ellátott, nemzetiségi és politikai célnakotól független kritika, mely egyedül teheti elevenebbé, tisztultabbá, sőt intenzívebbé művészeti életünket. Persze ne legyen radikális abban az értelemben, hogy a kádból a fürdővízzel a gyereket is kidobja egyuttal. Erre nincs szükség! Ellenben szükség van egy higiénikus irodalmi keresztvíz alá tartásra, mely nélkül a művészetet itt csakhamar ellepné a dudva.

Ha valaki ebben a programban a művészet szocializálása elleni törekvést látna, éleslátását nem sokra becsülnök. Csak abban az esetben adnánk neki igazat, ha felfogása a művészeti aktivitásra vonatkozna. Mert az aktív és passzív gondolkodás különbsége a művészetben egyértelmű az *intuicó és reminiscencia* különbségével. Amaz a nem szocializálható egyéni teremtés arisztokratikus tulajdona, emez demokratikusan osztható közvagyon. Csakhogy e vagyon szocializálásának útja sem művészeti folyóiratokon keresztül vezet. Erre hiányzik a szükséges alany. Hogy képzelhető el, hogy az az erdélyi nép, mely 1918-ban halotti anyakönyvek lapjait is széttépdeste, Flaubert nagy

psychológiai igazságokat bizonyító munkáit, vagy Beethoven szimfóniáit megérthesse. Beethoven és Flaubert művészetének megértése és anyakönyvek megsemmisítése között óriási űr tátong. Ezt az űrt kell előbb áthidalni.

Nos, e sorok elején megjelölt álláspontra kell visszatérnünk. Művészet és műveltség nem azonos, ellenben kooperatív, az emberi haladás parabolájának magassági pontjait kifejező tényezők. Egyik föltétele a másiknak; de ha a természetes fejlődés mellett mesterséges fokozásra nyílik lehetőség, ez csak a műveltségre vonatkozhatik. Aki mégis a művészet útján igyekszik célhoz érni, csakhamar rájön e cél bováryzmusára és kísérletéért egy nagy illúzióval fizet. Legnagyobb szerencséje az lesz, ha e meggyőződésre mielőbb szert tesz. A meggondolatlanul szétkiabált program adjon végre a néma és becsületes munkának helyet.

Semesnye, 1920. augusztus hó.

ARAD, 1826

Irta: TABÉRI GÉZA

Csontkarcoló, rettentő vihar...

Szinte hullámozott, tengerként üvöltött a sík s egy távoli bitón haldokló lámpafény fetrengett, tusázott istentelenül. A holt asszony mell hold is kibukott gyász rongyaiból. Képletek, számok, szavak, gyűrűk szellemidéző emberi vággyal a gondolataiba részegült főhadnagy előtt. Asszony, asszony kellett volna most neki, terhelt asszonyember, akár hajadon, csak értse galoppozó gondolatait. Okos liliomállat, amelyet a föld még nem virágozott, finnyás észlány, fölényes, válogatós, szent, akit egyetlen szóval halálasértene:

— Dög!

Sorvadt falevelek kergetőztek a feje felett, zörrentek magas csákJán, peregtek fehér körköpenyegén. Jólesett neki szél vad kergetőse, csaknem beleelégült s a gondolatai is dultan ugyanezt a kergetőző tempót dobolták lüktető, érdes, rendellenes székely koponyájában. Apai szavak jutottak eszébe, régiek, sejtelmesek, fenyegetők. Mikor elhangzottak, föl sem érte jelentésüket, de örökkön fűtött agya engedelmes és meleg viasz volt akkoriban. A belepecsételt, kihűlt mondatok most ércé keményedtek.

Falevelekké hervadt szövirágok, hullólomb mondások zörögtek a sánc légvonatában. Szerteriasztotta, zavarta mind valamennyit a tiszt viharos agya. Csak nő nem akadt sehoh a környéken, akinek szűz képzelgéseit cibálta volna százezer izre a viharfertős Bolyai vér.

Meg-megujuló bőséggel órák óta rázták már lombjaikat a sáncföldről fák. Csizmája bokáig süppedt a felgyülemelő avar kísérteties csörgőszönyegébe. Távolból egy poszt kiáltása süvített nyujtottan, mint a lóhalál.

— Ha-alt!... Ha-alt!...

János megerőltette a memóriáját:

— „Aki a tizenegyedik axiómára bebizonyítást talál, akkora gyémántot érdemel, mint a Föld.“

— Ha-alt!... Ha-alt!...

— „Kinek ez sikerülni fog“ — csendültek évek kriptájából az atyai szók — „a halandók annak örök monumentumot állítandának.“

— Ha-alt!... Ha-alt!...

— De szüzeket nem vezetnek eléje — kacagott keserűn, — hogy felfalhassa őket öt évnyi koplalás után nagy megéhezéssel.

Sílbak fegyvere dörrent.

Az ólomdarázs ott zümmögött el a János orra alatt, mire bestemód kijózanodott. Hajszolt sétája megszakadt a vár kazamatái közt. Lámpásokkal közelgő őrzőket nehéz csörömpölése tört felé, majd a homály függönyeiből előreszegzett szuronyokkal rohantak elő ez őrség vércsehajlamos közemberei.

— Wer da? — vijjogott közelből a hang.
 — Indzselléroberlajtnant Johann Bolyai — bömbölte vissza felháborodottan.

— Jelszó?

— Matematika!

Az örvezető zavarbajött. Ez a rusnyaság ugyan sohase volt jelszó, amióta kötéllel fogdosták a szegénylegényt Bánát termőföldjein.

— Megállj!.. Legények! — ordított hátul valaki.

Kard és sarkantyú csörrent.

— Főhadnagy úr macskázik velünk, vagy nem ismeri a császári szolgálat szabályait?

— Csak a csillagászatét ismerem — szisszent a feleselés.

— Tudjam a nevét

— Mondtam, Bolyai.

Az őriárat mögül előretörő emberke egy percre meggyökerezett.

— Pardon. Itt Eckwehr... Walter von Eckwehr százados.

Bolyai János átmenet nélkül csuklott gyermekké a név halatára.

— Tanár úr! Eckwehr tanár úr! — felkendezett — Ki hitte volna, hogy mi még Aradon találkozhatunk!

— Tegnap helyeztek ide Gebäudeverwalternek. Névem predesztinált — nevette egészségesen a meglepett ember s hátraszólt katonáinak: — Elmehtetek. A főhadnagy úr énvelem marad.

Tisztelgett az őrség és visszavonult. Lámpásaik a kopár bástyalábnál élesen világították a hűvös avart. Közvetlenül a függélyes falak tövében imbolyogtak el. S mintha Beethoven muzsikájának szférikus dimenziói testesültek volna monumentális mértani árnyakká a lámpák és a sánc fény s árny forrásából a komor várszerkezet rave-líneji, envelopejai egymást fedő, egymást keresztező, szelő és kockázó fekete kúpokot, trapezoidokat löveltek, sugároztak a téli égbolt végtelenségébe.

— Broglia őrnagy mindkettőnket megesz — szepegett Eckwehr — ha fülébe jut.

— Évszázadok sem emészthetik meg a Genie-Akadémia olyan növendékét, mint én s olyan tanárát, mint százados úr.

— Sakrament! Még mindig a régi, rebéllis akadémikus?! Tudod-e ha véletlenül nem én vagyok ma szolgálatos...

— Szellememet akkor sem olthatta volna ki puskagolyó.

— Mindig áll mögötted valaki. Egyszer János főherceg... Ma Broglia talán?

— Emlékszik rá, mikor a főherceg könyezve hallgatta hegedűmről az Eroicát?

— Azt mondta, játékos tulszárnyalja a mestert, Beethovent.

— Tanár úr!... Ezek a falak, a nyomasztó, súlyos téli ég... Mért éppen itt kerül szóba közöttünk Beethoven, ahol minden úgy fest, mintha az Eroica fagyott volna gigászi, sötét katafalkká?

Kitörésében volt valami idegenszerű, eszelős zöngé, hogy Eckwehr gerincén önkéntelenül rohant kasul a hideg.

— János! — markolta össze lélekerejét. — Van értelme ennek, hogy éjnek idején itt háborogj, mint kivert kuvasz a sáncok között?

— Nem ma vertek ki — mosolygott János. — Velemszületett áldás, hogy idegen vagyok az emberek között. Közelebb élek a csillagokhoz, mint ők a szeretőikhez. Az abszolút tértudomány tételei tágabb, boldogabb korlát énnekem, mint másnak a császári szolgálat szabályai.

— Euklidesen lovagolsz mostanában is?

Bolyai mellére hajtotta fejét:

— Atyám öröke, ki hiába birkózott vele a szegény. Nem tudtak rájönni sem ő, sem Gauss.

— Sem te — feledkezett meg a százados.

— Feltételem áll! — kiáltotta János diadalmasan. És nézte Eckwehrt, várta a hatást.

Mélységes csend temetkezett a sáncok közé. János ajka lecsüggött fájdalmasan; hétköznapok mostoháinak bánatból pirkad ünnepük.

— Harmínckét írott oldalon végeztem vele — csikorogta aztán higgadtan. — Ma este kilenc óraker isten nevében befejeztetett.

Növekvő gyanuval sandított rá Eckwehr. Sehogysem tetszett neki a pathetikus, féktelen beszéd.

— Menjünk Jánoskám! Jöjj hazafele — nyúlt atyásan a hóna alá. — Nekem, tanárodnak majd ideadod a dolgozatot.

— Azt nem! Tudja százados úr, az ilyesmit könnyen elsajátítja tőlünk a világ. Erre már akadémista koromban figyelmeztetett az édesapám: „Bizonyos dolgoknak megvan a maguk kora, melyben egyszerre több helyen fedeztetnek fel. Valamint tavasszal az ibolyák több helyen egyszerre nyílnak. Minden tudományos törekvés csak nagy harc, melyre nem tudni mikor fog béke következni. Azért siessünk mielőbb győzni, mert a korábbit mindig elsőbbség illeti.“ Nem, százados úram, a dolgozatom manuscriptumát senkinek sem mutogathatom.

— Örült! — lobbant fel sértetten Eckwehr. — Csak nem tétélezed föl hogy én, atyai barátod, tanárod lopom el tőled a felfedezéset?! Különbén sem sokat bízom az egészben. Mindennek megvan a maga határa s amibe a fejszédet vágta, gyermekes álm, ostobaság, egy örült agyvelő fantazmagóriája. Micsoda haszon származhatnék abból, ha valaki véletlenül bizonyítást találna is Euklides axiómájára vagy éppen ellenkezőjét bizonyítaná?

— Sohasem tudni — mosolygott János rejtélyesen. — Nézd, itt csöndesen alszik a vár. Ezernyi munkás verejtéke szikkad kövei között. Tunya labirintjeit valamikor piaci zívaj, ropogó munka, sürgésforgás, valóságos revolúció hozhatta létre. Indzellérek feszítették meg elméjüket, hogy a ravelinek bolthajtásait Vauban elméletéhez hiven fölraakhassák. S a vár látszólag haszontalanul, értelem nélkül terjeng a Maros alatt. Kazamatáiban vasravert legények ülnek. S aki béke éveiben nézi szunyadását, joggal mosolyoghat a fölös erőkifejtésen, amit rég porló eleink kötöttek lezajlott felépítésébe. El fog azonban jönni a csatanap. Évtizedek munkája, emberöltők várakozása akkor

egy nap vagy egy hét alatt felel meg pattantyúk dőrejében arra a kérdésre, miért építették, miért tartották jókarban a lomha sáncokat. Így vagyunk a mindenséggel is. Mint e várépítés multbasüppedt, nagy mozgalmassága, azonképp csendesedett relativ nyugalomba bolygó-rendszerünk. De még hátra vannak a mindenség harcai s egy eljövendő világcataklizma erélyeit nem közönyös előre kiszámítanunk.

Megtántorodott.

Három éjjel és három napon át dolgozott szemlehunyas nélkül előzőleg az *Appendix* számsorain. Fehér egyenruhájában, aranyos övével, halotthalványan esett a fekete sáncnak; mozdulatlan, örült kísértés roskađozott Eckwehr százados előtt.

Örült! Örült! . . . Ő akarja elhárítani a világcataklizrát! — szánta egykori tanítványát az egykori tanár.

Kígombolta uniformisát, kétségbeesetten dörzsölte mellét a szíve fölött.

Bolyái sokára tétován eszmélt. Eckwehr fölvette földrehullt csákóját s a kezébe nyomta.

— János! Ennek fele se tréfa. Most aztán csakugyan gyerünk.

— Igen tanár úr, immár mehetünk.

Lassan, mintha kisasszonnyal menne andalogni, vezette Eckwehr Bolyait.

— Te János!

— Parancs, tanár úr.

— Hány éves is vagy te pontosan?

— Huszonnégy és fél.

— Hm, hm . . .

— Most hova megyünk?

Eckwehr rászoritotta tenyerét a fiatal főhadnagy homlokára:

— Tudok egy lányasszonyt tul a Maroson . . .

VILÁGESZMÉNY

Irta: DÓZSA ENDRE

Nem tudom elhinni a lapok híradását, hogy a franciák vonakodnak vállalni a francia földön elhantott német katonák sírjainak gondozását. Nem tudom elhinni, hogy a rideg számadatokkal felmért pár millió frank, melybe a gondozás kerülne Franciaországnak oly súlyos áldozatot jelentene, amelyért feláldoznia kellene épen a „Gloire“ nemzetének azt a magas nimbust, amely évszázadokon át épen azért környékezte, mert a magasabb emberi ideáloknak mindig úttörője volt. Az a fényes tüntetés, melylyel az ismeretlen olasz katonát elhantolták lehetett igen szép gesztus, lehetett a francia udvariasság kristálycsillogása, de egyoldalúságával nem mutatta be a franciák szívét, nem adott impulzust, mélyebb vagy magasabb eszmény szívárványa, mégis éles ellentét az idegen katonák sírjainak gondozatlanságával. Hol van a francia nép, hol van Párisnak, a világ szívének szíve?

Hiszen a világháborúban csaknem minden nemzet fiainak szerte-szét szórt csontjai, úgy amint egymás mellett porladoznak, bizonyosságot tesznek arról, hogy nemcsak a szülőföld, hanem az egész ismert vagy ismeretlen világ földje édes anyaföld mindnyájunknak. Egyaránt ölel kebelére mindnyájunkat és az ő kebelén egyaránt leszünk porrá, amint hogy porból lettünk. E szétszórt csontoktól ki kérdezi ma már, melyik nemzet szülöttje, melyik ország katonája volt. E szétszórt csontok millióihoz megannyi élő milliók édes visszaemlékezése tapad és sírhelyeik az idegen országok földjét abban a kis darabban, melyben örök nyugalomra tértek a miénkhez. A miénknek érezzük a kiállhatatlan szeretet jogán, és a kiapadhatatlan fájdalom emlékezete jogán. Mert a szeretetnek, a fájdalomnak nincsen országhatár, nincsen nemzeti különbség és nincsen távolság. Egy kép a magános vagy tömegsírról, egy elsárgult levél, mely hírül hozta szeretteink elvesztését, odavisz minket érzésben, gondolatban újra meg újra, hogy leboruljunk, hogy könnyeinkkel öntözzük azt az édes anyaföldet, amely ma idegenben van és lelkünknek nem lehet idegen. Így válik a vértől áztatott Európa földje a rajta domboruló sírhantokkal volt ellenségnek és bajtársnak közös érzelmi kapcsolójává. Talán ezzel a világorkánál a gondviselés azért szórt szét különböző nemzetek, különböző országok gyermekeinek csontjait, hogy ezek beszédes némaságukban tanítsanak a gyűlölködés helyett a kiengesztelődés utáni vágyakozásra, hogy felköltse a mai nemzedék lelkében már szunyadó csiráját egy magasabb világnézetnek vagy legalább egy magasabb világnézet utáni törekvésnek. E törekvésnek kellene, hogy színt, alakot, kifejezést adjanak a franciák, alkotva az emberiségnek egy újabb ideált a régiebb francia ideálnak az egyenlőségnek, a test-

vériségnek és szabadságnak további fejlesztésében. Mert a XIX. és XX. századok az egyénlőség, testvériség és szabadság fényive alatt az egyenlőség túlfejlesztésével az önzést teremtették meg, a törtetést, az egyéni érvényesülés, az egyéni jóblét mindenáron való megszerzése és biztosítása felé. Így állott elé a „küzdelem a létért“ a „bellum omnium contra omnes“.

Ennek a világnézetnek természetszerűleg vált Istenévé a pénz. Ez lett világhatalommá. Ez törte le az igénytelenségben rejlő boldogságot, ez törte le az eszmények szabad szárnyalását, ez tette rabjává a munka verejtéket, ez osztogatott fényes sorsot munkátalan parazitáknak és keserű kenyeret tehetséges és munkás emberek millióinak. Ez folytatta meg arany valójában a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget. Mert ez a három egymást kiegészítő ragyogó emberi örök eszmény nem az önzés méhében fogantatott. Ez az emberi közösség, a kölcsönös szeretet, a kölcsönös megbecsülés, a kölcsönös önzetlen támogatás három alappillére volt. Ezek szerint az eszmények szerint nem lehetnek a világon elnyomók és elnyomottak, kiuzsorázók és kiuzsorázottak, mert az nem volna egyenlőség. Ezek szerint az eszmények szerint nem lehetnének népeknek egymás elleni uszításai, milliók céltalan lemészárlása, mert az nem lehetne testvériség és ezek szerint az eszmények szerint nem lehetne állam raisonnal, vagy bármily hatalmi önkénnyel korlátokat állítani fel a szabad gondolat szabad érvényesülése elé, mert az nem volna szabadság.

De mert voltak elnyomottak és elnyomók, kiuzsorázottak és kiuzsorázók, de mert voltak uszítók és uszítottak, de mert volt hatalmi önkény, népigaza államraison, össze kellett omlani a Mammonra épített egész épületnek. Ez a tajtékzó vérhullám elsodorta a múlt két évszázad hamis bálványát a pénzt, de kiemelte az életet magát. A legnagyobb érték az emberi munkaerő értékelése fejlődőben van. Ez az élet első szükséglete, az Úr imájába foglalt kenyér az öt megillető piédesztálra jutott. A jövő fejlődését még sűrű fátyol fűdi. Mi a most élő nemzedék csak gomolygó füstjét látjuk a világháboruban kitért Aetnának, de lehetetlen, hogy a világ minden tájékán szétszort csontjaival testvéreinknek ne lett volna semmi célja a gondviselésnek. A szétszort csontok felett már igen sok helyütt besüppedt sírhantok mindenike édes mindnyájunké, mindenik mellett a magunk fájdalomával és a magunk visszaemlékezéseinek édességével kell hogy leboruljunk. Ez a nagy közössége csaknem az egész művelt világnak a fájdalomban és a visszaemlékezésben, ez a nagy közösség halottaink által megszentelt különben idegen országok egyes tájainak szívünkhöz kötöttségében, kell, hogy kiváltson eddig letompított rokonérzéseket. E rokonérzések kell, hogy kiváltják a gyűlölködés elfojtását, a népek gondolatvilágának új irányát. De ápoljuk hiven szeretetteljes buzgalommal a mieinkkel egyformán a nálunk eltemetett idegen hősök sírjait, nemcsak az „örök szent irgalom nevében“ de abban a reményben, hogy azokból a sírokból fog feltámadni az emberiséget megváltó világeszmény.

TÓTH ÁRPÁD: BAUDELAIRE VERSEIBŐL

A BALKÓN

Emlékek anyja te, úrnők között is úrnő,
Te minden drága kéj, te minden szent szabály!
Hívd: és a múlt ködén csókunk szépsége tuñó:
A méla kályhatűz, az anda esti báj, —
Emlékek anyja te, úrnők között is úrnő!

Gyűlt alkonyok során, ha fellángolt a szén,
S balkónunk estelét a rózsaköd beszötte,
Mily lány volt a szived! s ott mily kéjt leltem én!
S nem muló dolgokat fontunk szelíd beszédbe
Gyűlt alkonyok során, ha fellángolt a szén.

Be szép is a tűnő napfénnel langyos alkony!
Mily nagy mélység a tér, mily hősi úr a szív!
Éreztem, legdicsőbb úrnöm, kebledre hajlón,
Hogy véred illata, mit cimpám fájva szív.
Be szép is a tűnő napfénnel langyos alkony!

Mint lomha fal feszűlt közénk a sűrű éj,
De a homályon át szemem szemedre lelt még,
Ittam lehelleted, — óh drága mérgű kéj! —
S fivéri kezeim alvó lábad ölelték.
Mint lomha fal feszűlt közénk a sűrű éj.

Tudásom így ezer szent percet fölvarázsol,
Idézve múltamat, mely térdeidre hullt,
Mert anda bájaid hol is keresni máshol?
Hisz édes tested és lány szived mind a múlt:
Tudásom így ezer szent percet fölvarázsol.

Ti eskűk, illatok, sok végnélküli csók!
Oh visszaá-d-e még az ön-nem-járta örvény?
S keltek, mint friss napok, új égre gyűlladók,
A roppant tengerek hűs mélyén megfűrödvén?
— Oh eskűk, illatok, sok végnélküli csók!

A SZÉPSÉG

Halandók! szép vagyok, mint véső véste álom
 S keblem, mely fájni zúz mindenkit egyaránt,
 Poétákat felém oly szerelemre ránt,
 Mely mint az ősz anyag, némán győz a halálon.

Rejtelmes szfinx gyanánt, azúrban trónolok,
 Kevély hó-szívvel és fehér, hattyúi fényben;
 A vonal-szaggató mozgást gyűlöli lényem,
 És orcám sohse sír és sohse mosolyog.

Míg lassu tagjaim kevély fenséget öltök,
 Es büszke szobrokat idéz minden redőm,
 Tanítanak engem az aszkéta-éltű költők,

S csüggvén szemeimen mind anda szeretőm:
 Mert minden bús dolog szépülve tündököl föl.
 E két nagy és finom, örök fényű tükörből!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A MŰVÉSZEK HALÁLA .

Óh meddig kelletik csörgőim rázni még
 S alacsony homlokod, Torzkép, csókolni árván?
 A titkos Cél felé ellankadozva szállván
 Tegzem sok tört nyíla mikor lesz már elég?

Lelkünket sok finom fogás koptatja rég
 S kezünk alatt tünynán bomlik a konok állvány,
 Míg végre felragyog az Alkotás, a Bálvány,
 Melyért bennünk a vágy zokogó pokla ég!

Van köztünk hány, akik az Eszményt el sem érik:
 Átkos szobrászcsapat balsorssal bélyeges,
 Kik, még nagy homlokod s kebled vésik, jeges

Titkú zord Capitól! meddön csak azt remélik,
 Hogy nékik a Halál új napként gyul ki majd
 S fényében bús agyuk virága még kihajt!

THEODORE DE BANVILLENAK

Az Istennő haját kezedre fonva hévvel
Úgy vallott friss, kemény ököltre e fogás,
Úgy volt fölényel és hanyag bájjal csodás,
Minttha víg, vad suhanc bírkózik kedvesével.

Üde szemed kora tudástól volt tüzes,
S mutattad már, amíg dús építészi dolyföd
Nagy vázlatok remek rajzán merészen ömlött,
Hogy értt korod minő zamattal lesz izes.

Költő! vérünk zuhog, kifoly vakon keringve
Minden kis póruson s talán a Kentaur inge,
Melytől mint bús patak nyílnak meg az erek,

Háromszor volt a nyál finom mérgébe ojtott,
Melyet a szörnykigyók dühödt torkára fojtott
Bölcsőjén Herkules, a rettentő gyerek!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ZSIDÓ MÉMOÁROK

(Megjegyzések Bíró Lajos: A zsidók útja — Korál Álmos: Zsidók a válaszüton című könyvéhez)

Irta: LIGETI ERNŐ

1. A legyőzött államokban egy új irodalmi műfaj talált gyökeret: a zsidó pamflet irodalom. Nézd végig egy bécsi, berlini vagy amit legelső sorban kellett volna említenünk, egy budapesti könyvesbolt kirakatát: minden második könyv a zsidó kérdést tárgyalja. És e szakirodalmi termelés valahogyan más alapokra helyeződött, mint a multban. Hajdanta, az Istóczyék korában megjelent egy antiszemita irás, senki sem törődött vele, legkevesebb a zsidó. De ma mit látunk? A zsidó csaknem minden esetben reflektál az antiszemitizmusra vagy avval, hogy lefizetvén öntudatos daccal sékeljét, felvéteti magát a legközelebbi zsidó autonómiába, vagy pedig megírja emlékiratait: itt vagyok, nem tehetek másképp!

Bennünket különösen az a kérdés érdekel, hogy a már *asszimilálódott* zsidó-fajta legjobbjai miképen teszik meg az erőfeszítést, hogy valamelyes módon egy érzelmileg kielégítő, de logikusan is elfogadható platt formon megálljanak. Fáradtan ejtjük ki kezünkül a kittinő Jakob Wassermann sokat emlegetett könyvét, melyben azt gyónja meg, hogy a jelenkor mint kergette őt vissza a zsidóságába. Most itt van két magyar brosura az asztalomon. Egyiket a magyar irodalom és publicistika kitérője, *Bíró Lajos* írja. A másik csehszlovákiai könyv: egy *Korál Álmos* álnév alatt meghúzódtott, magyar líteraturába beidegződött fiatal költő műve. Lássuk mit mondanak...

Illetve várjunk csak. Egy szubjektív megjegyzés! Engem a zsidóság körüli vitában nem a tőlem távoli mozgalmak érdekelnek. Nem vagyok kíváncsi arra, hogy mit mond Trebitsch az Oppeln-Bronikowszky röpiratára, vagy hogyan helyezkedik Brunner védő állásba a Chamberlanizmussal szemben? Inkább az érdekel, ami itt Erdélyben elhangzik zsidó és nem zsidó szemlésegről. Így például értékes könyvélményem volt olvasván Reményik Sándor költő-társ (akinek szép lelkét egyébként nem akarom megbántani, érzékenynek mondják, bolognai-üvegceppnek, nem, nem akarom egy ügyetlen mozdulattal megsérteni) írását valamelyik vidéki lapban, melyben könnyedén kimondja, hogy Móríc Zsigmond nem magyar s Babits Mihály sem az. Nem tudtam megérteni akkor sem, ma sem praemiszát, legfeljebb csodálkoztam rajta, mint sok más. Később hallom, hogy Reményik a magyar irodalom egyik legérdekesebb, legmagyarabb, sőt legkeresztényibb alakjának *Sík Sándort* itéli. Én bármennyire is egy mesterségen vergődtem Sík Sándorral az életben, sőt az Életben is, különös elragadtatásra még a kettőnk munkatársi szolidaritása sem tudna rákényszeríteni. Ezt a megfélebbezhetetlen ítélkezést sem értettem meg, legfeljebb ezen is csodálkoztam, aminthogy Sík Sándor talán maga is csodálkozna. De néhány nappal ezelőtt találkoztam Antal Márk professzorral, a Tarbúth érdemes igazgatójával és szóba jöttek dolgok, az is, hogy neki a destruktívnek mondott cionistának édes unokaöccse Sík Sándor, a keresztény, konstruktív költő, sőt Kozári Gyula ismert bölcsész és teologus is. Ezt talán nem tudta Reményik kollegám Sík Sándorról, talán a véleménye is megváltozott volna róla rögvest. Lehetséges. De az is lehetséges, hogy Reményik Sándor amint Móríc Zsigmondról jól tudhatta, hogy fajtájára, vérégi kötelékére, arcának törzsköcs kifejező játékára magyar, hogy debreceni, hogy kálvinista s hogy a népi nyelvnek nagy hozzáértője — és mindennek ellenére — neki — még sem magyar író, úgy feltételezem, hogy Reményik ha tudta volna is Sík Sándor és szemita voltát, zsidó atyafiságát s más hasonló dolgokat, akkor is azt mondta volna, hogy Sík Sándor az ő embere, magyar, keresztény és ébredő költő.

Bocsásom meg Reményik Sándor, hogy az ő írott és közszóolás szerint elő megjegyzéseim keresztül fogom meg az antiszemitizmus problémáját, de minden cionista hitritákon, Rasszenteoriákon túl az ő zsidó esete olajozza meg legjobban az antiszeitizmusról vallott felfogásomnak tengelyét. Mert neki van igaza. És

most már meg is értem ítéleteit, nem is csodálkozom. *Valóban a zsidó kérdés nem faji kérdés.* Hiszen lehet született keresztény és karakán magyar: nem az, míg a sárga foltu zsidó az. Nem is gazdasági ügy. Van szegény zsidó, proletár zsidó, kommunista zsidó és van kapitalista zsidó is elég számban, hogy ilyen ellenvetés megbukjon, mint argumentum. Még csak nem is világnézeti kérdés. Mert destruktív zsidóval szemben ott a konzervatív zsidó, a pápábbnál pápább zsidó, a Lord Beaconsfield és F. L. Sthal, a német nemzeti teoretikus és sokan. Hát akkor mi? Talán etikai probléma? Ha logikát keresnek a kérdésben, azt mondanám, hogy itt válik el a víz a vértől. De éppen itt az a dolognak a bibije, hogy ne keressünk logikát a zsidó kérdésben. Mert a logikának nincs semmi köze a problémához. Ezért örvendek a rátalálásnak, amikor Bíró Lajos azt írja a könyvében: *Az antiszemitizmus meggyőzőhetetlen.* A zsidónak mindig szégyenben kell maradnia. S itt értem meg Reményiket, azzal, hogy nem értem meg. Mert ha megértenők egymást, akkor megértenők az antiszemitizmust is. S egyrészt (nézetem szerint) megérteni az antiszemitizmust annyit jelent, hogy nem lehetek antiszemita. Antiszemitizmus van és ereje is van s ez nem az, hogy bebizonyítható, hanem az, hogy nem tűr bebizonyítást. Nincs Achilles sarka. S ezért fáj úgy a zsidónak az antiszemita támadás. Mert a zsidónak egyebe sincs, mint Achilles sarka.

2., Ilyen körülmények között mit tehet a zsidó? Tagadja le az antiszemitizmust?! Hiszen ezzel nem teszi meg nem történtté. Létezését letagadni bor-nírtás, annál is inkább, mert ez nem egy olyan akadémiai kérdés, hogy van-e Isten vagy nincs is? Nem egy teológiai tétel, nem egy erkölcsi probléma, több annál: *életem praktikum.* Mert maga a mindennapos élet, a hétköznapi érintkezés igazolja létét minden országban és minden bűnbakkereső időben. A legszemélyesebb valóság: a zsidó is megérzi ezt a parázs alatt, a nem zsidó még inkább. Nem is az érezhető meg, hogy a zsidó: a zsidó, inkább ez, a zsidó: más. Ugyanaz az érzés, amikor a fehér ember gyűlöli a sárga embert, de ez mégis inkább érthető. Mert itt arckifejezési különbségek vannak, gesztus, modorbeli eltolódások. Gyakori eset azonban, hogy zsidó és nem zsidó között semmi belső vagy külső felismerhető különbség nincs. A faj oly kitűnően asszimilál, hogy nemcsak a körülötte élő más fajú emberek testi és lelki vonásait veszi fel, de *azokat ki is hangsúlyozza* a genius valóságos ismérvéivel. Egy zsidó és egy keresztény le élhet egymás mellett egy életet s nem jut eszükbe, hogy ők: mások. Egy szép napon lelepleződik a zsidó múltja, valósága. *Ez az egyetlen tény, ami elegendő arra, hogy a faji differenciálódás megtörténjék a zsidó és nem zsidó között.* Próbálja meg egy keresztény: adja ki magát keresztény társaságban, ahol közelebről nem ismerik, zsidónak és úgy fogják kezelni, mint a zsidót. Mit tehet ez ellen a faj? Hogyan szívódjon, hogyan kedveltesse meg magát, vagy hogyan álljon meg a saját lábán? Egyik útja: a cionizmus volna, de nincs semmi gyökere e nemzeti mozgalomban. Ez a gondolat emészti Bíró Lajost is, aki jól látván zsidóságának minden hibáját, mégis azt mondja: „ez az út nem az én útam, félve gondolok rá, mi lesz akkor, ha a palesztinai zsidó nemzet kis imperialista politikát csinál majd és gondolni sem szeretek arra a monstruitásra, hogy hadat talál üzenni valamelyik szomszédjának.“ És ezen az úton a zsidóság el is tér halhatatlan missziójától, „Ellenben: a magyarságom fiziológiai és pszichológiai faktum. *Nem akarok rajta változtatni de nem is tudnék rajta változtatni.* Benne születtem és benne fogok meghalni. Nem érdem. Nem bűn. Faktum.“

„Nem is tudnék rajta változtatni“ — ez a determináltság az asszimiláns helyzetét jobb belátása ellenére is arra kényszeríti, hogy asszimiláns maradjon. Asszimilánsnak lenni ép oly adottság, mint például kortársnak lenni. Ezen változtatni nem lehet. Pedig talán jobb volna. Talán okosabb volna, ha a zsidó megérzi az antiszemitizmus általánosító igazságtalanságait, változtatna azon és felcsapna cionistának. De ez az ami nem lehet. A cionista azt mondja: légy zsidó, kezdj nevelésedet előről, írtd ki magadból, amit felvettél, ami nem lényeged — ez számodra egyetlen becsületes és férfias álláspont. Bíró Lajos vallomása meggyőz arról, hogy *énen az egyetlen becsületes és férfias álláspont kényszeríti ki, hogy az ember jobb meggyőződése ellenére is asszimiláns maradjon.* Talán utána is néz, mint Mózes a Kanaánnak induló új seregnek, de ő már nem mehet

velük, számára csak a kilátás nyílik hegyről. — Faktum. Itt állok. Másként nem tehetek.

Kevesebb írásművészettel, de talán még véresebb meggyőződéssel csinálja végig ugyanezt az asszociációs utat Koral Almos is. „A másik asszimiláns-típus a mi ideálunk: a zsidó, aki magában nevelte a nyugati kereszténység krémjének gerincességét és finom erkölcsiségét, ép ezért nem alacsonyítja le magát silány külszinek hazug majmolásával, hanem nyugodtan és bátran vallja zsidónak magát. „Zsidó a vérem, magyar a bőröm és ember vagyok.“ „E hármás determináltság boncolásunk végső eredménye.“ Értsük meg jól: *determináltság*. Értsük meg jól: a nyugati kultúrában elnevelődött zsidó folytonosan érzi, hogy zsidó is, magyar is és ember is. Végcélja a humanításban torkol. „A magyarságom nem választ et az emberiség életétől, hanem összeköt vele“ — mondja Bíró Lajos. De minden humanitárius lelki berendezkedés, magyar sorsközösség mellett is megmarad benne a zsidóság, ha másban nem is, egy valaki görbe nézésében, egy ki nem tapintható lelki mozdulatában. Mert mi más a zsidóság voltaképpen? „Mi tehát számomra a zsidóság? Az anthropológia nem ismeri el fajnak, a tapasztalat vallásnak, a vonakodásom nemzetnek. Platói idea. A dolgok mögött lévő láthatatlan lényeg. Kategorikus imperatívusz. Sittengesetz.“ (Bíró Lajos.)

3. Bármennyire is nem tetszik a cionistának, a magyarországi zsidó intellektuel: magyarság plusz zsidóság. És bármennyire nem tetszik a magyar kurzusnak, zsidaja mégis: magyar plusz zsidó plusz nemzetközi. Különösen az utóbbi az, mely még a zsidóságnál is súlyosabb deliktum. Ez olyan nagy bűn, hogy még a keresztény intellektuelnél is „zsidó bűnnek“ számít. (Lásd Móricz Zsigmond.) A merkantillal még megalkuszik valahogyan a kurzus. Még a zsidó melameddel is. De jaj az „internacionalistáknak“! Bécsben összejöttem néhány ilyen „internacionalistával“ Kibugyant a könny a szemükből, amikor haza gondoltak. Haza, otthonra, ahol éltek egyszer. Mert nincs az az internacionalizmus, mely ki tudja ölni nemes lélekből a hazaszeretet fogalmát. „Mit jelent számomra a magyarság? Jelenti ezt: Goethe nagyobb géniusz, de Anny közelebb áll hozzám. Firenze szebb város, de én Nagyváradhoz vagyok kötvé. — Imádom Rómát, de a fogam vacagott benne a honvágytól stb. stb. (Bíró Lajos).

Azok, akik az antiszemitizmust az internacionalizmuson keresztül akarják megközelíteni, effelejítik, hogy *ők maguk a legintencionalitásabb mozgalomnak, a katolicizmusnak a kifutói*. Hogy nincs ma az eurpai szellemiségben egyetlen egy mozgalom se, mely ne volna internacionalis jellegű s nem volna nehéz kifejtteni, hogy a nemzeti sovinizmus maga is internacionalis alapon szervezkedik. Ahogy Bíró Lajos látja: „két mozgalom van az emberiség történelmében, melynek célja az egész emberiség megnevelése: katolicizmus és szocializmus.“ Az egyik a civitas dei-t akarja, a másik a civitas hominis-t. *Talán minakettő ugyanezt akarja*, hiszen ahogyan az Isten maga képmására tévesztette az embert, úgy teremtette az ember is maga képmására az istent.

Mind a két mozgalom élén ott a zsidó; ott a cionizmusban, de ott a kereszténységben is. Ha van problémája még a zsidóságnak, akkor az tisztán ez az etikai probléma lehet. Bíró Lajos szerint az antiszemitizmus nem keresztény probléma. Az antiszemitizmus: pogány xenofobia. S csak akkor szűnik meg: amíg Európa kereszténnyé nem válik. „Keresztények inkább mi vagyunk“ — mondja Bíró Lajos és ebben is igazat kell adni neki. Mert az *igazi* kereszténység nem a mai keresztény felfogás. Az igazi kereszténység nem „kegyetlen“ jószágában, de kegyes és krisztusi. Az igazi kereszténység nem áldja meg a harcba induló Manlichereket, az igazi keresztény pacifista. A cionizmus nem pacifista, az a mai kor minden attributumával felruházott sovinizmus és már az arab többséggel szemben imperialista is. De a zsidó erkölcsan tiszta keresztény ős forrás. Az igazi keresztényeknek nem lehet mintaképe Zadravecz, ki szentélynek látja a kaszárnyát, inkább Tolsztoj közelíti meg ideálját, kinek könyveit az alkohollal egy szolgálati cédulán tiltják ki a lövészarokból s akit a szent szinodus ekszkommunikál. S amint ez a felfogás magunkéva tudjuk tenni, úgy közeledik a szocializmus *tartalma*lag a katolicizmushoz, s a zsidóság is úgy közeledik a kereszténységhez, anélkül, hogy a zsidóságot a szocializmus apostolas ként tüntetnők fel, noha ez sem volna baj, mert mi nem látunk lényegi, csak formális különbséget kereszténység és szocializmus között. *Mindakettő etikai és*

azután gazdasági probléma. És amikor Biró Lajos mégis megpróbálja adni a zsidóság hivatását és útját, akkor nem a gazdasági irány változtatást jelöli meg, tisztára az etikait. „A zsidóságban tudatossá kell válnia, hogy ez a küldetés: szeretni, szeretni — és segíteni, segíteni, segíteni“. Koral Almos, mint fentebb említettük: „magunkhoz kell nevelnünk a kereszténységét és erkölcsiségét . . .“ Ugyanazt mondja mindakettő, amint hogy nem is mondhat mást. Persze, ez nem pozitív cél kitzés, ez csak az asszimilánsból felhangzott sikoly, mert a mai korban szeretni is bűn. A mai kor a szeretetet: defetizmusnak minősíti és ezért börtönbüntetést is szab. *A mai kor világnézete nem alkalmas az antiszemizmussal megszüntetésére és minden fáradozás meddő.*

Az emberiséget vissza kell téríteni az ősi kereszténységhez vagy az ősi zsidósághoz, mindegy, de az etikai ősi forráshoz. Az antiszemizmussal a mai embergyűlöletnek csak egy részletrajza, egy sebe, s mint részlet csak úgy gyógyítható meg, ha az egész organizmust kikuráljuk. Ki végzi el ezt? Melyik szellemi mozgalom? A katolicizmus vagy a szocializmus? Erre Biró Lajos, a tépelődő ember felteszi a kérdést és a publicista nem oldja meg, nem tudja megoldani. Ugyanazt mondja, mint valamennyi józan, akit kortársnak determinált a végzet: „Az emberiség elvesztette Isteni. Új hitre van szükség vagy a régi megfogalmazására. Valahol valami nazáretien szegény zugában a világnak talán már elhangzott azon ige“. Majd lejjebb. „A világ új evangéliumára vár (sohase felejtsük el, hogy az evangélium boldog híradást jelent) Ennek a boldog híradásnak a hirdetője nem támad ezuttal a zsidóság közül. De Martái, és Máriaí, Peterei, és Jánosai között ott lesznek a zsidók.“

Biró Lajos könyve, mely „A bazini zsidók“ még rejtve búrkolt gyónásain öblösödött a nyitott száj harsogó vallomásává, nem ad kivezető gondolatot, de meggondolkoztat bennünket. Koral Almos kis könyve nem olyan pretenciózus, mint a Biróé, de mint lelki analízis felette érdekes. Documents humains mindakettő sőt több egyszerű adalékok a mai korhoz.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Irtá: BALÁZS BÉLA

(11)

— Mert nem is az ő hazugsága volt, ugy-e, hanem az enyém. Ezt a hazugságot én lehetővé tettem, provokáltam, okoztam. Mert hiszen Jolánnak mindig ez kellett. Hogy én ne tudjak nélküle meg-lenni. Ez az, amin ő csüngött, lógott egész életével. És én tartottam a kezem. Hiszen ugy-e ott maradhattam volna? Ő nem zavart volna engem soha. De neki nem az kellett, hogy ott maradjak... miatta. Neki az kellett, hogy *énnekem* legyen órá szükségem, hogy ne öörette, hanem magamért maradjak ott.

— Mindenkinek ez kell — mondotta Klára — mert csak ez van igazán.

— Tehát hazugság lett volna, ha ott maradok. Becsapás.

— Igen.

— Maga azt mondja, hogy igen — folytatta Schneider nyug-talanul. — Csakhogy Jolán erre komolyan beteg lett és beteg maradt. Súlyosan beteg. Azért mégse kerestetett. Azt hazudta, hogy tanulmány-utra utaztam. Hosszu tanulmányutra. Talán hiuságból mondta ezt, hogy ne tudják, hogy elhagytam? Csakhogy már másnap mondta, mikor még vissza jöhettem volna. Honnan tudta Jolán, hogy örökre mentem el? Hiszen én vissza akartam menni. Másnap vissza akartam menni. De a kertajtóban találkoztam Károlylyal, aki nagyon csodál-kozott, mert az anyja azt mondta neki, hogy külföldre mentem. (Bár gyakran hazudott neki, mégis elhítte).

Mit jelent ez? Azt, ugye, hogy Jolán rögtön megértette csele-ke-detemet, ami csak úgy lehet, hogy igazat adott nekem. Tehát az ő lelkiismerete érzékenyebb volt, mint az enyém. Mert hiszen én másnap visszajöttem. De mikor Károlytól megtudtam, hogy nem vár... Voltakép ő küldött el... Csakhogy nagyon beteg és egyre rosszabbul van.

— Honnan tudja?

Schneider elfordította az arcát és hallgatott.

— Nem lakom nagyon messzi — mondta később halkan. — Most nagyon beteg. Ha visszamennék, az talán valamit segítene rajta. Talán egyelőre meg is mentené.

— Nem ez a fontos — mondta Klára ráncolt szemöldökkel.

— De Klára! — ijedt fel János — Hogy mondhatsz ilyet?

— Nem az a fontos — folytatta Klára — hogy valakin fizikailag segítettessék, hanem hogy minden igaz legyen.

— De elmenni az még minden — mondta Schneider hir-telen elfordulva. — Alice ne!

A sárga bricska megint elindult! Nem beszéltek többet. A kocsi zörgött, a szájszerszám nyikorgott, az ülések szagos bőre forróvá me-legedett a napon. Valahol a mezőn énekeltek.

Aztán felhajtottak egy dobogó fahídra, mely alatt mély árku kis patak csillogott. Szallagnyi keskeny tükrébe az óriási jegenyék tövig beleszurtak. Aztán balra elfordult a bricska egy homokos mezei útra.

— Hát nem megyünk be Pomázra? — kérdezte János.

— Mondom, hogy ott nincs szálloda — dörmögte Schneider.

A mezei út homokján elnémult a futó kocsi. Kócos bodzasövények kinyuló ágai kapaszkodtak a küllőkbe és surolták az utasok karját és arcát.

Később valami nagy park öreg kőkerítése bukkant elő.

— Elmenni az még nem minden — szólalt meg akkor még egyszer Schneider Henrik.

A KOLOSTORBAN

Egy nagy park kőkerítése mellett hajtottak el. Savanyu hüvösége a nedves falnak lehelt az arcukba és öreg diófák keménylevelű göbös ágai hajoltak ki az útra, mélyen. Be kellett húzni fejüket. Lemállott vakolatdarabok nyiszorogtak a kerekék alatt. Alice nyerített és a kerítés mögül kutyaugatás felelt.

Akkor két óriási gesztenyefához értek. Két roppant feketezöld levélgula állt ott a nyitott kapu két oldalán, mint hüvös árnyéku boltozat a bejárat fölött. Azt a két gesztenyefát enyhe fehér és gyenge rózsaszín gyertyák borították tetőig. És az ezernyi virágon valamenynin izgatott éhes tavaszi méhek nyüzsögtek és széttúrva a törékeny kelyheket, lassu szíromhavasást hullattak a kocsi, mikor a kapuba befordult. (János és Klára megfogták és megszorították egymás kezét.) A kapu két kőszlopának tetején két kis barokk kőoroszlán lapult, melyeket az idő groteszk mopszlikká koptatott bár, most a tarkójukra hullott gesztenyevirágból nőtt vastag sörényük.

Aztán kiérték a világosra. Szép barokk kastély ragyogott velük szemben. Okkersárga széles frontjáról a nap sűrű meleg aranyesője fröcskölt álmos bágyadt szemükbe. Zöldkeretes karcsu ablakok cikláztak. Kék glycínia futott fel.

— Hol a grófnő, Pista? — kérdezte Schneider egy göndörszöke kis lovászyerektől, aki valahonnan előkerült és Alice z abláját fogta, míg ő leászott a bakról. (Milyen szelíden tudott Schneider úr beszélni)

— Eteni az aprómarhát — felelte a fiú és különös simogató, édes szelídség volt az ő hangjában is, mely valahogy összetartozott a havazó gesztenyevirágok, a napos sárga fal, a glycíniák és az egész tavaszi reggel édességével.

— Hát megérkeztünk. Szálljanak ki — fordult Schneider dörmögő kedvességgel utasaihoz. — Csak szálljanak ki — ismételtette. — Szálljanak ki — dörzsölte a kezeit és még segített is Klárának.

És elindultak egy sárgakavicsos úton. Az körbe futott egy nagy tulipánagy körül. Szép sötétvörös kerek tulipán mező volt az. Meztelen zöld szárak között átfeketéllett a frissen öntözött porhanyó föld. Az ovális terasse alatt pedig egy meztelenkarú pirosszoknyás parasztlány öntözte a glycíniákat és himbáló kannája csillogott csik-

landó csillogással. Minden egyes vízsugár külön látszott. Párhuzamos ezüst szálak hajoltak az öntöző rózsájából a földre és álltak rajta mozdulatlanul. Oly mozdulatlanság és csend volt mindenütt, mint valami száz év óta elhagyott helyen. Mintha néma, légüres térben lett volna az egész.

Mentek a sárgakavicsos csikorgó úton. Elöl ment Schneider Henrik lehajtott fejjel, görnyedt háttal. (Most látszik csak, milyen kicsi négyszögletes ember.) Utána Klára ment, szigorú könnyű katonás járásával. (Egy kis felkiáltójel.) Hátul János kullogott hosszú lábával tévován kaszálva és minduntalan kilépett a fűre. (Mint valami láthatatlan zsinóron himbáló marionett.)

Megkerülték a kastélyt. Ott egy fehérre meszelt alacsony, zsindeyes ház volt a diófák alatt. Nyitott ablakaiból zsír és füstszag és konyhaedények zörgése dült ki. A ház előtt, a homokon nagy aprómarha-tábor zsvajgott. Rengeteg csirke, kacsa, pulyka. Közöttük egy karcsú, magas hófehérhaju asszony állt, sudár oszlopként, testhez simuló feketeselyem pongyolában. Szitát tartott magasan feje fölé, antik szobor mozdulattal.

— Halló, Henrik, halló! — kiáltotta az öreg hölgy váratlanul, üde szép szopránhanggal, aztán a szitát a hóna alá kapta és a csipogva szétrepülő madársereg közepéből eléjük szaladt. Még csodálatosabb volt azonban, ahogy a fehérhaju öreg hölgy futott könnyen, grációzusan, mint egy táncosnő és pongyoláját elől megemelte, hogy finombokájú lába majdnem térdig kivillagott.

— Halló, Henrik! Vendégeket hoztál? Bravó! — csengett a szoprán eléjük és mosolyogva nyújtotta kezét már messziről és úgy futott kinyújtott kézzel, másikkal a szitát és a pongyoláját is fogva nagy ügyesen.

Feketekarímás nagy pápaszemet viselt, (olyat, mint Schneider) mely szemöldökének két óriási fekete ívét folytatta körökké. De hosszukás arca friss és sima volt és a pápaszem rajta kissé komikus, mintha játékból vette volna fel.

— Hozta Isten nálunk. Szentgyörgyiné vagyok. Hogy kerülnek ide, ahol a madár se jár? Pesti kirándulók? A Dobogókőre akarnak menni? Igazán nagyon örülök. Hátizsákjuk sincs? Csak úgy turistáskodnak? Nagyszerű! Vagy nem is kirándulók?

A fehérhaju pápaszemes hölgy szélesebesen, idegesen, lelkenedezve beszélt és szenvedélyes hirtelenséggel. — Mikor akarnak a Dobogókőre érkezni? Nehéz az? Jaj de elmennék magukkal. Komolyan. Itt lakom a töviben, szinte már öt éve és még sohasem voltam ott. Ezek a férfimedvék olyan lusták. De én elmennék magukkal is. Ugye milyen szép ott? Komolyan Henrik, gyönyörű! Már a neve is Dobogó kő! Ez biztosan valami nagyon szép jelent. Do-bo-gó! Mint a szív! Nem? Komolyan. Henrik, hogy van Jolán? — fordult hirtelen villámgyors mozdulattal Schneiderhez, karcsu testét derékban csavarva, hogy a fekete selyem meghúzódott rajta rugalmas szép mellék finom plasztikáját mutatva.

— Hogy van Jolán? — kérdezte egészen elváltozott félénk, fáradt hangon.

Schneider köhécselt. Sörtehaja leszaladt a homlokába.

— Nos?! — dörmögte lesütött szemmel. — Lélek zarándokái, rajta! Most már csak mondják el a grófnőnek is. Tehát pesti kirándulók és a Dobogókőre akarnak menni. Mi?

János felrezzent és vérvörös lett. Mert eddig úgy maguktól jöttek a dolgok. A virágos gesztenyefák a kapuban, a kedveshangu lovászgyerek, a tulipánok úgy jöttek . . . és most neki egyszerre beszélni kell. Erre nem volt elkészülve.

Klára pedig a grófnő arcát vizsgálta fürkésző, mozdulatlan figyelemmel. A szeméit nézte, nagy fekete, udvaros szemit a pápaszem mögött, melyek körül sűrű kis pókhálórácok rajzolódtak. Ideges, folyton mozgó szemek. Valami nyitott szomorúság, fizikai fájdalom égett bennük. Olyan volt, mint két seb. Csak a szeméi voltak öregek és nem tartoztak üde arcához. Idegenek voltak rajta. És nem tartoztak szeleburdi friss csacsogásához.

— Nos? Lélek vándorai?! — biztatta Schneider a két elmerültet. — Ez a nyitva élés? Mi? Most miért nem merik elmondani, hogyan kerültek ide? —

A fehérhaju grófnő egyikről a másikra nézett, csodálkozva és huncut mosolylyal. — Csak nem?! —

Aztán hangos, csengő kacagásra fakadt és Klára nyakába ugorva összevissza csókolta, meleg, friss szájjal.

— Nem kell semmit sem mondani! Nem vagyok kíváncsi. Henrik, ha szekirozol bennünket, megverlek! Nem vagyok kíváncsi! — És kacagott féktelenül. (Klárát nyugtalanította és szomorította ez a vad jókedv.) Gyertek, gyertek! Biztosan nem reggeliztetek még. Hiszen hátizsákotok sincs. Ne hazudjatok! Gyertek reggelizni. Aztán beszélhetünk. Mert az nem igaz, hogy nem vagyok kíváncsi. És annyit csak nekem is szabad tudni, mint ennek az utálatos Henriknek? Gyertek. Beszélünk reggeliért a mamához. Lángost kaptok. Ilyen szerencsétek van.

Akkor a fehérhaju grófnő kézenfogta Klárát és kacagva húzta maga után a zsendélyes kis ház felé.

— Mama! Mama! — Kiáltotta. Egy nagy kövér, sötétnézésű tót szakácsné jelent meg a nyitott ajtóban némán, mint egyős monumentum és széles szoknyaival eltömte az egész ajtónyílást.

— Lássátok ez a Szlavekné. Ez fog nektek lángost sütni. Ez az én mamám! Komolyan. Mama, kitűnő reggelit nekünk a terassera.

De Szlavekné akkor már hátat fordított gögös méltóságú mozdulattal és szó nélkül eltűnt a konyha sötétjében.

— Most gyertek a kegyelmes úrhoz. Valahó a kertben tetvezi a rózsákat. No hát ilyen fogást, — dalolt és táncolva indult előre. De hirtelen megállt és visszafordult. Egyszerre megroskadtt, mintha elszakadt volna benne valami.

— Henrik! — fordult oda lassan Schneiderhez, aki a fának támaszkodott lesütött fejjel. — Hogy van Jolán?

Schneider haragos, türelmetlen mozdulatot tett, a grófnő ideges, szomorú szeméi félnék aggodalommal kapaszkodtak belé.

— Találkoztál Károlyival? — kérdezte még halkabban, gyáván.

— Gyerünk Szentgyörgyihez — mordult fel nyersen Schneider és hátat fordított.

— Gyerünk — ismételte a grófnő halkán, fáradtan, leverten.

— Jöjjenek kérem. Bemutatom az uramnak. Ugye illetlen, bolondos öregasszony vagyok? (Zavartan mosolygott.) De nem ilyen vagyok igazán. Ez csak olyan idegesség.

Akkor elindultak és megkerülték a nagy sárga kastélyt. Aztán egy szép öreg park nyírott ösvényein, árnyékos utain kanyarogtak. Elmentek egy szökőkút bassinje mellett, melynek párkányán két páva ült.

— Bizonyosan a rózsáknál van — mondta a grófnő. Aztán hirtelen Klára karjába fonta a karját. — De ne ijedjenek meg a kegyelmestől, azért, mert kissé szigorúnak látszik. Mondhatom, hogy sokkal kedvesebb, mint az az úr ott. — Mondta a hüvelykujjával Schneider felé bökve. — Igen, igen hiába pofázik! Beszélni nem kell a kegyelmessel. Ő se beszél. Ott van ni. Bója is ott van! —

Egy rózsafaliget bukkant elő a fordulónál. Faragott fehér karók tetején piros, kék, sárga üveggömbök lángoltak a napban. Két csizmás férfi állt ott köztük ingujjban. Az egyik hatalmas termetű, magas, széles vállu. Az arca csupasz volt. Száraz, kemény római arc. A jobb oldalán tele forradásokkal. Mellette a másik férfi alacsonyabb volt, kissé pocakos. Nagy harcsabajusz lógott a szájára.

— Ott van a két portici néma. Látják? Ezek így szoktak diskurálni. Egy szót se szólnak. Különbén is figyelmeztettek, hogy itt egy karthauzi kolostorba kerültek. Itt csak én beszélek. Mert az az undok ott — mutatott Schneiderre a grófnő — az nem beszél, az csak kiabál.

— Velünk is kiabált — mosolygott rá Klára kedvesen.

— Ugye mondom. No, gyertek. — Hirtelen Klára füléhez hajolt. — Csitt! Majd én beszélek . . . sügta, azután a magas csupaszarcu kopasz felé fordult. — Kegyelmes gróf úr, engedje meg, hogy bemutassam vendégeimet. Régi jó barátaim, távoli rokonom, Szokolczai János és a felesége — (János akaratlan tiltakozó mozdulatot tett, de a grófnő megfogta a kezét és leszoritotta) — . . . Néhány napra meglátogattak bennünket.

— Szentgyörgyi vagyok — nyújtotta a gróf roppant csontos tenyerét. — Érezzék magukat otthon. — Gépiesen, közömbösen, szinte udvariatlanul mondta. — (Ijesztően mély basszusa, mintha a föld alól jött volna.) Aztán visszafordult a rózsatőhöz és nyesni kezdte.

— Ez pedig barátunk Bója állatorvos úr — mutatta be a grófnő a harcsabajuszu kissé pocakos férfit. Sima kerek arca volt, kicsi tokája is. Az a jellegtelen fajta, melyre nem lehet emlékezni. Parasztosan homlokba fésült sima, barna haj és hosszupillájú meleg dióbarna szemek.

— Isten hozta magukat — mondta Bója kezét nyújtva. Csendesen, lassan, szélesen mondta a szavakat és az „Istent“ hangsúlyozta és nem a „hoztát“, ahogy különben szokás.

— Most pedig gyerünk mosakodni és reggelizni. Avanti! Vizontlátásra uraim.

A grófnő belekarolt Klárába és Jánosba és húzta őket magával a kastély felé, melynek sárga fala átszíkrazott a fák között.

— Ezt jól csináltam, mi? — súgta csintalan kacagással.

— De mért kellett hazudni, grófnő! — kérdezte Klára, nagy szürke szeméit felvetve.

— Mért kellett hazudni?!? . . . Hát mit mondtam volna. És először is ne nevezd grófnőnek — mondta gyerekesen duzzogva. — Van nekem rendez nevem. Ilonának hívnak. De nem Ilonkának, vagy pláné Ilinek, hanem Ilonának. Igen. És ne szekírozzatok ti is! Azt akartam, hogy itt maradjatok. Nekem most szükségem van rátok. Hiszen nem igaz, hogy a Dobogókőre mentek. Akkor maradhattok egy kicsit nálam is. Nem foglak elárulni.

— Ilonának hívnak? — kérdezte Klára.

— Igenis. Olyan nagy csuda az? Hiába nézel, ugyse ismerd. Hazudni! Hát azt kellett volna mondanom, hogy a Dobogókőre mentek?

— Nem. Az igazat.

— Mit? Ott a bemutatkozásnál mindjárt az összes titkaitokat? Ott mindjárt az egész históriát?

— Igen.

A grófnő ijedten nézett Klára mosolygó nagy szürke szeméibe.

— Milyen szép hangod van — mondta zavartan és megint félenken lesütötte a szemét. — De mégis . . . hát hogy? . . . Mindjárt elsőre kitalálni mindent? Az komikus. Nem?

— Mért komikus? — kérdezte Klára csudálkozva.

— De hát . . . Hiszen én se tudom . . . Illetve hát mégis. — A grófnő elhallgatott. A feje előrecsuklott és megint az a nyugtalan, ideges félelem ült az arcára.

Hallgatva mentek tovább. De mikor az út befordult velük az árnyékba és a három férfi a napos rózsafák között eltűnt szem elől, akkor hirtelen megálltak. Mert Klára és János egyszerre megállt. Menetközben, hogy eljöttek a rózsáktól történt valami. „Isten hozta magukat“ — mondta a pocakos tokás ember olyan egyszerűen, hogy akkor észre se vették. De azóta, hogy jöttek, ez valahogy bennük maradt, anélkül, hogy gondoltak volna rá. „Isten hozta magukat.“ Az Istent hangsúlyozta) . . . Ők másról beszéltek. De ez a köszöntés közben egész alólról nőtt és melegegett bennük. „Isten hozta magukat“ meg az a barna tekintet. Lassan, észrevétlenül és most feldagadt a torkukba, forrón.

Egyszerre álltak meg mindaketten és egymásra néztek nedves szemekkel.

— Mi az? — kérdezte a grófnő.

— Mindjárt Ilona — mondta Klára, avval hirtelen megrdutfol és visszament.

— Mi az? — kérdezte a grófnő Jánost halkán nyugtalanul.

— Visszament Bójához — mosolygott János röstelkedve és elpirult — megmondani az igazat.

A grófnő nervózusan megrázkódott egész testében. — Borzasztó emberek — mondta nyafogó gyerekpanaszkodással.

Hallgattak és vártak.

— Hogy hívják magukat? — kérdezte hosszú idő múlva a grófnő lesütött szemmel, halkán, mintha félne.

— Ot Lorxné Almády Klárának. Engem Szegedi Jánosnak.

A grófnő behunyta a szemét. — Perszé! — mondta aztán szórakozottan mosolyogva.

Klára visszajött. Jókedvűen, kedvesen mosolyogva jött vissza. Keskeny, fehér gyerekarca sugárzott. Átölelte a grófnőt és magához szoritotta.

— Klára? — kérdezte az óvatosan.

— Nos? — nevetett Klára. — Tudsz már mindent? —

— Félek tőled.

— Hát félj is Ilona! — (Klára boldogan nevetett.)

A grófnő riadt, gyanakvó pillantást vetett rá lopva a pápaszem mögül.

— Engem bántani fogsz?

— Nem foglak bántani Ilona — simogatta a fehérhaju grófnő kezét Klára.

Mentek a kastély felé. Fényes, fémragyogású tavaszi levelek alatt mentek és almavirágok puha szirmával volt teleszórva az út. Hallgatva mentek, egyforma lépésben lehajtott fejjel mind a hárman.

— Majd később kérdezek tőled valamit — szólalt meg a grófnő egész más hangon, mint eddig; nagyon komolyan.

Aztán elmentek megint a szökőkút mellett, melynek párkányán még ott ült a két szép páva.

Egy félóra múlva János még mindig a fürdőszobában volt, holott már régen elkészült. De ő most számolt össze. Most számolt össze mert most ébredt fel. Boldog ijedelemmel; mint ahogy gyerekkorában vendégségben, idegen ágyban ébredt fel először és még a hálóing is más volt rajta, ismeretlen. Úgy nézett körül az elegáns fayence fürdőszobában, melybe mint illatos tuss zuhogott be a nap-teje a fehér batisztfüggönyös ablakokon keresztül. És a hideg víz és a porcellán síkos fehérsége és a nikkelszillogás és a jószagu szappan és az erős szájviz felcsiklandozták kábulásából. Először valami édes dobogó boldogság, hogy van egy kincse. Először látatlanul szoritotta magához. Csak aztán kezdte óvatosan összeszámolni.

Mert azóta most volt először egyedül.

János ott állt a fehér fürdőszoba közepén, és összeszámolt. Leghátul egy elboruló tájkép, a lilaszín gözben füstölő város. Urangyalára harangoznak. Aztán a rozsdavörös nagy hold a Rákos felett... Az ujpesti sziget ezüst fűzfái... suhogó orgonabokrok, Klára hajló arcának édes szilhuettje... Hajnali párák, vízszag, kaszapengés... a kis fehér vasárnap hajó a Dunán... Schneider úr... Jolán... A kis kopott köoroszlánok... A tulipánmező. Csend és édesség... A fehérhaju öreg grófnő magasratartott szitá-

val a diófák alatt. . . Valami rejtett szomorúság árnyéka. . . A két néma férfi a rózsafák között. . . Bója. . . „Isten hozta magukat.“

Ez újra feldagadt a torkába, mintha ebben lett volna benne az egész.

János ott állt a fehér fürdőszoba közepén és összeszámolt. Aztán óvatosan, lábujjhegyen az ablakhoz ment és kissé félrehuzta batisztfüggönyt. Öreg, nagy bükkfák alatt látszott lent a terasse terített reggeli asztallal. Klára és a fehérhaju grófnő sétáltak fel és alá egymás derekát átölelve és beszélgettek. Klára kalap és felöltő nélkül, mint otthon! Lassu egyforma lépésben jártak fel és alá ablaka alatt komoly csendes arccal és Klára beszélt. És ő ezt nézte. Ez, ez az övé volt. Most lett az övé. Ezt a mély csendes boldogságot még soha sem érezte. Soha, mikor Klarával szemben állt. Most észrevétlen megleshette a saját boldogságát. Mert ez a legtöbb: hogy odalent sétálnak az ablaka alatt. Kalap és felöltő nélkül, otthon.

Könny csordult ki a szeméből. Valami fájt. Micsoda? Nem ez fájt az országút szélén, mikor a Schneider úr kocsija eltűnt? Hirtelen elfordult az ablaktól. Homályos, bizonytalan félelem lehelt rá, milyen jó, hogy ezt Klára nem látta.

Kavics csörrent az ablakon és a grófnő csengő kacagása hallatszott fel. Még egy kavics ütődött az ablakhoz.

— Halló, János! Siessen már! — zengett a grófnő szopránja. — Kihül a lángos!

Aztán reggeliztek. Topázszínű tea aranysegélyű csészékben. Hűvösfényű ezüstök és csiszolt kristályüvegek. És sonka és vaj és méz. A bükkfák zúgtak a gyenge szélben és imbolygó kicsi napfoltok mászkáltak a fehér abroszon.

— Ne egyetek sokat — mondta a grófnő, — mert korán ebédelünk, hogy lefekhessek. Hiszen olyan kilugozott az arcotok már, hogy utálat rátok nézni.

Nagy fonott kertiszékben ültek és csendesesen beszélgettek. Schneider is ott ült hegyesszakállu állat az abroszra eresztve hallgatót mogorva békességgel, mint valami komondor.

— Bója nem mehetne el Jolánhoz? — kérdezte Klára — ő talán tud rajta segíteni.

— Nem mehet — mordult meg Schneider a tányérjába meredve.

— Bója nem gyógyít embereket, csak állatokat — mondta rezignáltan a grófnő.

— Mért?

— Ő egyáltalában visszament a földre, mint ő mondja. Az apja földműves paraszt volt. Belőle orvost, csinált, de ő aztán mindent otthagyt és visszament a földre.

— De mért nem gyógyít?

— Azt mondja, embernek nem szabad embert gyógyítani, mert csak felülről szabad gyógyítani. Krisztus gyógyíthatott embert, mert lelkét gyógyította. De hogy mi csak a testét gyógyítjuk és nem tudjuk, mibe avatkozunk bele. Rettenetes ez, nem? A múlt

héten is hívták a szomszédba a majoroshoz. Azt mondták fuldokol, egész kék volt már. És nem ment, hiába sirtam neki. Pedig a legjobb ember a világon. És a Szlavek Mátyás is úgy halt meg a karjai között.

— Ez csak az egyenes út — horkont fel Schneider indulatosan. — Bója csak végigcsinálja, amit gondol. Ő végigcsinálja a legutolsóig.

— Jól van jól! Te csak hallgass! Még se szekirozza az embert mindig a konzekvenciákkal. Drága, édes Bója! Mégis ő az egyetlen ember, akitől sohase félttem. Mindenki mástól félttem.

— Miért — kérdezte Klára vékony szőke szemöldökeit ráncolva.

— Nem tudom, — felelte a grófnő halkán. — Hiszen majd még beszélünk.

Elhallgattak. Aztán nagyon sokáig ültek ott némán a reggeli asztal mellett. A bükkfák zúgtak a gyenge szélben és feketecsíkos sárga darazsak jöttek a mézre és zörögtek a virágos tányérokon. A grófnő fényeskörmű hosszú ujjai idegesen gyurták a kenyérbelet. Az arcáról végkép eltűnt a gyerekes szeszélyesség, mintha egy maszkot vetett volna le. De ez a komolyság fiatalabb volt, mint sima bőre, meg a hangja. Elboruló szép alkonyi táj. (Andrea . . . suhant át János gondolatán.)

— Akartok kicsit a kertben sétálni? Vagy már eleget bódógtatok? — szólalt meg, nagy pápaszemes fekete szeméit felvetve. (Olyan volt mint egy baba, aki nagymamát játszik.)

— Valamit meg kellene nézni — mosolygott János.

— Mit kellene megnézni? Mért mosolyog olyan huncutul?

— Semmi; bolondság — pirult el János.

— Én borzasztóan szeretem a bolondságokat — mondta a grófnő őszinte hévvel. — No mondja már!

— De semmi . . . Igazán . . . csak olyan tréfa . . . — János nagy zavarban volt.

— No a tréfát meg éppen szeretem. Rögtön kivele! Mit kellene megnézni?

— Hogy azok a gesztenyefák és a tulipánmező ott vannak-e még, ahol voltak, mikor jöttünk — mondta János lesütött szemmel, szégyenkezve.

— Miért?

— Mert olyan sokat jelentettek nekünk, mintha bennünket fogadni álltak volna oda. Mint egy szó, amit nekünk mondanak. Az se marad ott, ha az ember tovább megy.

A grófnő komikus aggodalmas grimaszt vágott.

— Lássá, lássa János! Pedig már azt hittem, hogy csak én vagyok ilyen bolond, hogy néha hirtelen megfordulok megnézni, hogy a dolgok nemváltoztak-e meg a hátam mögött; hogy rajtakapjam őket. Lássá, lássa ez súlyos!

János sápadt szeplős arca elkomolyodott.

— A dolgok nem lehetnek velem és nélkülem egyformán — mondta és nagy kerek kék szeméi nyugtalanul néztek körül. Mert hiszen akkor én semmit se számítanék?!

— Nem is! — mordult bele Schneider.

— Az nem lehet — folytatta János idegesen — akkor nem kap-
hatnék tőlük olyan nagyon sokat.

— Talán nem is kapja, csak lopja! Erőszakot tesz rajtuk!
Ezek a költők igazán azt hiszik, hogy a természet egyetlen értelme,
hogy az ő hangulatgyáruk legyen!

— Nem, nem, nem! — kezdett el egyszerre idegesen hadarni
János. — Hát lehet azt elhinni, hogy ezek a virágok itt nem akarnak
szépek lenni? Hát lehet az, hogy ne legyen valami szándékuk vele?
Mondja! Hát nem érzi, hogy csinálnak valamit, hogy akarnak valamit
tőlünk? Nem érzi, hogy ez udvarlás, könyörgő kiáltás, belénk fura-
kodás? Mert ez a megmutatkozás, ez az ő teljesedésük, ez az ő
utolsó mozdulatuk. Ez hiányzik minden virágról és minden fáról,
melyet nem látok. Nekik muszáj a mi lelkünkben is lenni, nekik
muszáj a mi lelkünk vonatjára átszállni, mert csak az vízi őket fel-
jebb. Az ő vágányuk csak eddig ér. Mi szállítjuk őket feljebb. Ezért
olyan borzasztó, hogy nem láthatok mindent.

— Ezért kellene még a fűvek és kövek számára is nyitva élni,
mi? — vágott bele Schneider mérgesen.

— Igenis! Mert mi legyen velük? A sötétségben maradjanak?

— Es ha maga meg van hatva, akkor ők meg vannak váltva,
mi? Nagyszerűek ezek a költők!

— Ugyan hallgass már te Henrik! (A grófnő egy kenyér-
galacsint vágott hozzá.) Neked is csak a szád jár. Hiszen te
is mindig meg vagy hatva. Te is szereted a természetet. Min-
denki szereti.

— Én nem. — Szóla meg csendesesen Klára.

A grófnő megdöbbenve nézett a szigoru, fehér gyerekarcba.

— Ugyan Klára! Te nem szereted a természetet? Az nem is igaz.

— De igaz.

— Ilyen köszívü vagy te? Ugyan és mindig így képzeltelek.
Azaz, hogy . . . — (A grófnő elpirult) — azt gondolom . . . Nem.
Nem! Azért az mégse lehet.

— Lehet, hogy köszívüség — mosolygott Klára. — Hegyeket
és fákat nézzek, mikor még az embereket se látom? Az még nagyon
messze van. Én csak azt tudom csinálni, ami soron van.

Akkor János hirtelen felállt és hosszú karjaival tétován nyul-
kált maga körül, mintha meg akarna fogódzkodni valamiben.

— Klára! mondta izgatottan remegő hangon. — Ha megérkez-
tünk, akkor az se lehet messze. Mert nem lehet kétszer megérkezni.
Ha megérkeztünk, akkor a fák és a virágok is itt vannak és min-
den. Vagy megérkeztünk, vagy nem!

— János! — kiáltott fel Klára fájdalmasan és feléje nyujtotta a kezét.

— Mi baja van? — kérdezte ijedten a grófnő.

— Vagy megérkeztünk, vagy nem! — folytatta János hado-
názva. — Ha megérkeztünk, akkor a végén vagyunk Klára, akkor
otthon vagyunk. Akkor semmitől sem kell elfordulni. Akkor azt is
tudnom kell, mi van a fikuszokkal. Akkor mindent tudnom kell.

Mindent. Akkor nincs különbség, akkor nincs természet. Akkor ráme-
gyünk a vízre és nem süllyedünk el, akkor a kezembe veszem ezt a
tányért és kinyitom a kezem és a tányér nem esik le!! —

A tányér leesett és csörögve darabokra tört a kőkockákon.

— Lássá?! — dörmögte Schneider a nagy csendben. — Kár a
szép meissení tányérért!

— Fújj, Henrik! — ugrott fel a grófnő. Aztán odaszaladt János-
hoz, aki lógó fejjel, behunyt szemmel egészen megroskadva állt moz-
dulatlanul és megölelte. — Jöjjön János üljön le. Ezek biztos mind
bolondságok. Ugye Klára, hogy mind bolondságokat beszél.

— Ő sohase beszél bolondságokat — mondta Klára halkán,
szomorúan, János arcát figyelve.

— De mekkorákat? És te is bolondokat beszélsz. Üljön le János.
Így ni! — a grófnő megsimogatta János zilált vörös haját. — Bor-
zasztó népek vagytok. Borzasztó népek! kész örültek háza. — A grófnő
visszaült helyére és aztán sokáig hallgattak. A bükkfák zúgtak a
gyenge szélben a darazsak zörögtek a tányérokon. Sokáig hallgattak.
Aztán Klára csendesen rátette kezét János nagy szeplős kezére.

— Nem baj az János — mondta és hangja olyan volt, mint
a harang.

János szégyenkező mosolylyal és hálás, könnyes szemmel nézett
vissza rá.

— Ne siessünk János — tette hozzá Klára János kezét simogatva.

— Nem kell úgy sietni.

A grófnő fejcsóválva nézte őket. — Mondjátok gyerekek —
szólt meg egy idő múlva — ti mindig ilyen komolyan szoktatok
beszélni?

— Igen — felelte Klára a grófnőre mosolyogva. De aztán hír-
telen mélyen elpirult és elhúzta kezét a János kezéről.

— Mindig, *mindig* ilyen komolyan? — Az baj — mondta a
grófnő furcsa, komikus grimasszal. — Az nagy baj — ismételte a szemét
behúnyva, mintha valami nagyon fájdalmas jutott volna eszébe.

Akkor Bója jött a kert felől. Messziről látszott már. Lassan jött
a bokros úton, puha simogató mozdulatokkal hajlítva el útjából a
benyuló ágakat. Klára és János nézték. A grófnő pedig az ő arcukat
nézte. Az ő arcukon nézte azt a meghatott, csendes megnyugvást, ami
most felszínre melegedett lassan, ahogy Bója közelebb, közelebb jött a
bokros kerti úton.

— Jó itt ugye? — szólt meg csendesen a grófnő. — Nektek
is itt kéne maradni. Az volna a legokosabb. Ugye Henrik?

— En is itt lógok már három hónap óta — dörmögte Schneider
Henrik?

— Fújj, Henrik. De komolyan Klára. Jó kolostor ez. Aztán hova
akartok ti menni? És minek? Ez olyan Noe bárkája. Már összegyü-
lekeztünk itt néhányan — bolondok.

— Nem lehet, kedves, — mondta Klára. — Nem lehet. Talán,
ha nem tört volna össze a meissení tányér — mondta gyöngéden meg-
simogatva János kezét.

Akkor jött fel Bója a terassera.

— Bója, nem akarnak a kolostorban maradni! — fordult a grófnő gyerekesen nyafogva feléje.

Bója és Klára hosszan összenéztek.

— Bizonyára még sok dolguk van — mondta Bója csöndesen. — De ma este még találkozunk. — Isten velük — és kezet nyújtott.

— Mégy már? — A grófnő felállt. — Ne felejtse el, hogy ma este öltözködünk.

— Tudom — felelte Bója mosolyogva.

Schneider is felállt. Idegesen az órájára nézett és ő is elbúcsúzott.

— Ne légy nyugtalan, Henrik, — mondta szomorú aggodalommal a grófnő. — Ráérsz. Tizenkettő húszkor megy a vicinális. Találkozol ma Károlylyal?

— Igen — mormogta Schneider alig érthetően.

— De vissza jössz estére öltözködni? Ugye ma te is felöltöazol? — Hízelve belekarolt Schneider karjába és úgy kísért a lépcsőig.

— Ma neked is muszáj öltözni a vendégek tiszteletére.

Schneider nem felelt. Türelmetlenül, idegesen szaladt le a lépcsőn. A grófnő nehezen sóhajtván nézett utána.

Roppant sok szekrény és céhládák üveges almáriumok valami különös homályos elevenséggel mint ismeretlen, nagy alvó állatok állottak sorjában a falak mellett. Ez volt az ebédlő. Ide mentek magas, oszlopos lépcsőházon ketesztül, hosszú tompafényű folyosókon végig.

És a vitrine-ekben furcsa dolgok voltak láthatók. Az egyikben cipők XIX-ik századbeli hosszúcsőrűek és hasított Landsknechtcipők. Térdben visszatűrt Wallenstein-csizmák mellett csattos, szállagos rokokó cipők és feláras magas pirossarku atlasztopánkák.

Másik vitrinben csipkeholmi. Nagy merev spanyol tányérgallérok, szeszélyes à la Steenkerque mellkendők, Stuart gallérok. És jabot-k és fichu-k és habos csipkemanchetek.

Aztán volt kalap és főkötőgyűjtemény. Tollas barettek és széles Van Dyk kalapok, tricornéok és az első cilinderek. Volt egy üveg-szekrény tele erdélyi pártával és kócsagos kucsmával.

Voltak keztyűk és legyezők. A csukott nagy barokk faszekrényeken pedig kosztümképek lógtak három sorban is egymás felett. Festmények, fametszetek, az első divatlapok festett illusztrációi.

— Ezekben a szekrényekben ruhák vannak — mondta a grófnő. — Ez a kegyelmes úr passziója. De most jertek ebédelni, ezt úgy sem lehet így megnézni. Rengeteg van. És ezeket nem is nézni kell. Mert ezek még nem halottak. Ezekbe részt kell venni az embernek. Majd meglátjátok. Most ebédeljünk, aztán feküdjünk le aludni.

A grófnő hangjában, modorába volt valami szórakozott türelmetlenség már azóta, hogy eljöttek a terasseről. Olyan szórakozottan elgondolkozva ment előttük mindenhova benyitva a nagy tölgyfa ajtókon, mintha nem ismerné a járását a kastélyban.

(Folytatjuk.)

JEGYZÉTEK

A KISEBBSÉGI JOGOK VÉDELME

A háboru alatt nem volt még egy olyan harci eszköz, mely diadalmasabban, minden védekezést annyira meghíusító erővel győngítette volna a központi hatalmak háborura beidegzett, háborus jelszavakhoz asszimilálódott morális és fizikai ellenállást, mint amilyen a kisebbségi jogok védelmének, az elnyomott nemzetiségek felszabadításának ígérete volt. A háboru alatt még — ne tagadjuk — a háboru után is, amikor a programmok elhomályosították és elhomályosítják a törekvéseket, a célkitűzéseket a célt, a kisebbségi jogok védelmének a követelése megőrizte csorbitatlanul diadalmas erejét, erkölcsi, történelmi és kulturális energiájának teljességét.

Most azonban amikor arra kerül a sor, hogy a győző államok győzelmüknek és győzelmes jelszavuknak igazságait életre hívják, amikor a fegyverek győzelme a háborus célok teljesevé elől elhárította az akadályokat, attól kell tartani, hogy a program megvalósításának nem lesz annyi gyakorlati értéke, mint amennyi etikai jogosultsága és varázsos szépsége a hirdetett programnak volt.

A kisebbségi jogok védelméről, mint az ismeretes, a trianoni szerződéssel egyidejűleg aláírt, de külön okirathoz foglalt nemzetközi szerződés intézkedik. Ezt a nemzetközi szerződést, aminek rendelkezéseit Cseh-Szlovákia az alkotmányába is felvette, mindegyik állam aláírta, amelyik a trianoni békeszerződésben szerződő félként szerepel.

A győző államok a háboru befejezése után e nemzetközi szerződés által nemzetközi védelembe vették a nemzeti kisebbségek jogait.

A versaillesi koncepció szerint a népszövetség gondoskodik az államok közössége e legfőbb felügyeletének megvalósításáról s a népszövetség elé terjesztett konkrét panaszokban és sérelmekben a népszövetség döntő bírósága dönt. A döntőbíróság elé a sérelmet szenvedő nemzeti kisebbség *közvetlenül* is terjesztheti panaszát, de ezt a panaszt előterjesztheti az a kormány is, amelynek országa nyelvi közösségéhez a sérelmet szenvedő nemzeti kisebbség tartozik. Tehát: ha a Magyarországon élő szlovákokat sérelem éri, nemcsak a magyarországi szlovákok, hanem a Cseh-Szlovák Köztársaság kormánya is panaszt emelhet. Ha az erdélyi magyaroknak lesz panaszuk, nemcsak az erdélyi magyarok, hanem a magyar kormány is kérhet jogvédelmet a népszövetség döntőbíróságától.

Ennek az eljárási szabálynak különösen fontos jelentőséget ad az a tény, hogy Közép-Európa térképének újrajzolása olyan módon történt meg, hogy jelentékeny kisebbségek kerültek a szomszédos ál-

lamok impériuma alá. Jelentékeny német kisebbség került Lengyelországba és Franciaországba, míg Németországban lengyellakta vidékek maradtak. Magyarok élnek az utódállamok mindegyikében s Magyarországon is maradtak szlovákok és horvátok jelentékeny számban. Minél több államban él nemzetiségi kisebbség s minél többen tartoznak a nyelvileg idegen impérium alá, annál nagyobb a népszövetség ítélkező fórumának a fontossága.

Ámde az a mód, ahogy az orvoslást tervbevették, aligha fog gyakorlati eredményekkel járni. — Nem várható a nemzetiségi kisebbségektől annyi bátorság és annyi tekintetnélküliség, hogy a saját kormányaik ellen föl merjenek lépni egy nemzetközi ítélőbíróság előtt. — Aligha lehet tagadni, hogy a mai közszellem mellett az ilyen lépésnek ha közigazgatási következményei nem is lennének, a társadalmi, sőt politikai következmények annál bizonyosabban következnenek be. — Azok, akik országuk kormánya és társadalma ellen idegen hatalomtól, a népszövetség hatalmától kérnek orvoslást, nem kerülhetik el éppen annak a túlzott nacionalista felfogásnak súlyos következményekkel megnyilatkozó megítélését, amelyiknek a közhatalom bármely ágában való mértéktelen érvényesülése ellen keresnek védelmet, vagy orvoslást. Egészséges közszellemű ország államhatalma aligha fog alkalmat adni arra, hogy az impérium alá tartozó nemzetiségek nemzetközi védelemhez forduljanak, beteges közszellemű ország pedig betegesen fog reagálni minden olyan törekvésre, amellyel idegennek tekintetti polgárai egy csoportja az országon kívüli tényezőktől kér segítséget.

De az elhagyott országok kormányaí sem léphetnek fel más országban élő kisebbségek sérelmeinek orvoslása érdekében anélkül, hogy ne keltenék azt a látszatot, hogy a sérelmet szenvedő kisebbség egy idegen ország kormányával van politikai összeköttetésben. — Gondoljuk csak el, hogy milyen lenne — hogy ne keressünk közelebb példákat, — a varsói kormány álláspontja a lengyelországi németekkel szemben, ha a lengyelországi németek kisebbségi jogait német kormány útján védelmeznék meg a népszövetség előtt. — Ahhoz kétség sem férhet, hogy felségárulás címén indulna meg mindenütt az eljárás azok ellen, akik ily orvoslásért politikailag s az állami szuverenitás szempontjából idegen állam kormányához fordulnának saját kormányuk intézkedései ellen.

Attól kell tehát tartani, hogy az eljárási szabályok gyakorlatiatlansága a nemzeti kisebbségek népszövetségi védelmét; ezt a monumentális és fénylő igazságu gondolatot meg fogja hiúsítani. Az eljárás módja a mainál tisztultabb közszellemet feltételez: olyant, ami mellett a nemzetiségi elnyomásra gondolni sem lehetne. — Am a mai kor még ki nem hült közszellemében a gondolat valóra váltóitól olyan eljárás megalkotását kell követelni, ami orvoslást, védelmet és elégtételt ne csak igényeljen, de adjon is annak, akit sérelem ért.

Nekünk, ma élő és nemzeti kisebbségekhez tartozó embereknek a hirdetett ígénéél fontosabb a tetté vált íge. — A gyakorlati megoldáson mulik az, hogy a kisebbségi jogvédelem élő tényezője lesz-e milliók

testi és lelki nyugalmának, vagy csak arra lesz alkalmas, hogy az eljövendő idők szociológusa a kisebbségi jogok védelmének álmán analizálja ki, hogy a háború után élő emberiség egy nagy és szenvedő csoport tömeglelkének mi volt vágya, reménye, vigasztalója és élni segítő hite.

Szabadka, 1921 november.

DETTRE JÁNOS

ADÓKÖZÖSSÉGEK

A pénzügyi és gazdasági csőd szélén álló országoknak minden gondoskodásuk most abban merül ki, hogy a reájuk háramló óriási terheket milyen formában hárítsák át polgáraik vállára. Az államélet egész komplexsuma most tulajdonképpen nem egyéb, mint adóproblémák összessége. Amíg eddig az adóztatás problémája csak technikai megoldása volt annak, hogy az államélet legkülönbözőbb funkcióiból előálló költségeket miképpen fedezzék adók által, most az állami élet minden megnyilvánulása úgyszólván arra irányozott, hogy bő adóforrássá legyen. Minél több új adóforrást nyit meg, minél nagyobb adó bevételeket harácsol azonban össze, annál nyilvánvalóbb a mostani államvitel csődje.

Az adófajták rengetegében mind nehezebb új adókat beállítani. Mind raffináltabb módokat kell kieszelné, mind komplikáltabb jogcimeket kell kitalálni, ami azzal a súlyos hátránnyal jár, hogy az így statuált új adók végrehajtása folytonosan komplikáltabb és nehezebb lesz. A hivatalnoki kar számának nagymérvű szaporítása elkerülhetetlenné válik, ami rengeteg új kiadással és megterheléssel jár. A régi hivatalnoki kar is nehezen tanulja be magát a naponta váltakozó új rendelkezésekbe és a teljes anarchia, ha nem bevallottan, de a valóságban pontosan megállapíthatólag felütötte fejét a pénzügyi igazgatás terén. Minden erőfeszítés, minden rendcsinálási kísérlet csak növeli a zavart. Nincsen olyan automatikus eszköz az állam kezében, amely a gépezet pontos és zavartalan működését helyreállíthatná, már pedig gépezetről lévén szó, csakis valami automatikus, önműködően ható szabályozó erő biztosíthatja a kiegyensúlyozott egyenletes, óramű pontosságra beállított működést.

Ilyen automatikusan ható rendező erőt tulajdonít — talán nem is teljesen alaptalanul — egy német gazdasági író, a most nyilvánosságra bocsátott adóreform javaslatának. Georg Bernhardt úgy véli, hogy megtalálta a kiutat az államok részére a jelenlegi adólabirintusból s megváltó tervének az úgynevezett „adóközösségek” létesítése a lényege. Georg Bernhardt terve és okfejtése a következőkön alapul:

Az állam közvetlenül csakis a belső folyó szükséglete fedezésére szükséges összegeket vesse ki és hajtsa be egyenes adók alakjában közvetlenül az adóalanyoktól. Semmiféle kölcsönt, rendkívüli megterhelést, tartozást, háborus szerződésekből eredő kötelezettségeket ezeknek összegébe bele ne vonjon. A folyó szükséglet fede-

zésén felül fennmaradó összes kötelezettségei fedezését bizza a megalkotandó adóközösségekre.

Az adóközösségek nem egyebek, mint összefoglalásai a különböző ipari vállalkozási és kereskedelmi csoportoknak. Lesz tehát például „mezőgazdasági adóközösség“, vagy „a kémiai ipar adóközössége“ ép úgy mint „bankok adóközössége“. Az egyes közösségek természetük szerint alközösségekre oszthatók. Minden ilyen adóközösségnek az állam évente előírja, hogy milyen összeget tartozik beszolgáltatni. Ez a kivetés a meglévő vagyon és jövedelmi bevallások, a befektetett tőkék, a kiviteli illetékek, a termelés mennyisége, a kifizetett munkabérek és minden egyéb megfelelő adat felhasználásával történik. A kivetés tulajdonképpen csak az első évben jár nagy nehézségekkel, később nagyon leegyszerűsödik.

Az a kérdés, hogy az adóközösségek a kivett összeget mi módon szedik be tagjaiktól, azoknak teljesen belső ügyük. Minden célravezető módot felhasználhatnak, akár direkt kivetést, vagy a forgalomnak, vagy a kivitelnek megadóztatását, vagy mindezeknek kombinációját. Semmi más megkötöttségük nincs, mint hogy pártatlanul kötelesek eljárni. Az adóközösségek autonóm testületek, saját maguk választják vezetőségüket, az állam nem képviseltetheti magát azokban. Ez a vezetőség állapítja meg az adóalapot, az adókulcsot, a befizetés módját.

Ez nagyjában a terv, amelynek óriási pénzügyi és nemzetgazdasági jelentősége van, s amellyel a szerző az alábbiakban ki is fejt. Az államra óriási megkönnyebbülést jelent, mert nem kell állandóan szaporítani az adófajokat, nem kell szaporítani a tisztviselőket, nem kell félni a folytonos új adók nyomában járó demoralizációtól és az adóközösségekben megvan a kellő garancia és fedezet arra, hogy a tényleges szükségletnek megfelelően egészen pontosan kivethető adóösszegek be is folynak. A politika is kikapaszkodik az adózásból. Eddig az a rendszer, hogy a javaslatot elkészíti a kormány — már nem teljesen pártpolitikától mentesen — amely a parlament elé kerülve a különböző érdekeltségek erőviszonyaik szerint változtatnak rajta és végül egészen más lesz belőle, mint aminek a kormány szánta. Ha ezek a politikai befolyások így kikapcsolódnak, már is szakszerűbben, céltudatosabban lehet a megoldást megkeresni.

Másodszor: az eddigi adónemek nagy általánosságban mozgathattak csak és nem igazodhattak megfelelően az egyes gazdasági ágak és üzemek igényeihez. Ha a szabályozás most rábízatik az egyes gazdasági ágakra, alkalmazkodóbb, rugékonnyabb lesz a végrehajtás, amely figyelemmel lehet száz és százféle speciális körülményekre, vagyis nem tucatszámra készült konfekciós köpenyeket húz az egyes üzemekre, hanem szakértő műhelyben készült testhez álló kabátot.

Harmadszor: A közösség tagjainak önbecslése sokkal becseletesebb, a valóságot sokkal megközelítőbb lesz. Minden bevallás ki van téve a szakmabeli társak ítéletének, sőt felülvizsgálati jogának. A valóságtól teljesen távol álló bevallástól — ami az állammal szemben szinte az uzus erejével bír — már ab ovó óvakodni

fog mindenki, de a kicsiny részletekben se igen fognak spekulálni, mert nem akarják kihívni a versenytársak ellenőrzését és betekintését az üzembe. Egészen bizonyos, hogy a szolidaritás bizonyos neme ki fog alakulni, s nem akar senki sem kibujni kötelezettsége alól, amikor tudja, hogy másik társának kell akkor helyette fizetni. Nem szabad azt a szempontot sem kifejeíteni, hogy valószínűleg a legnagyobb üzemek vezetői fognak vezetőszerpet vinni az adóközösségekben, azok tehát, akik az állammal szemben a legnagyobb eltítkolást végzik, aminek azonban itt sok értelme nem lenne, hiszen ha kisebb a bevallott adóalap, nagyobb lesz a kulcs és az eredmény csak ugyanaz, de azért sem, mert szakemberek társaságában nem is olyan egyszerű és veszélytelen ez a kísérlet.

De nemcsak a közvetlen pénzügyi eredmények jelentősek, hanem sokkal inkább azok az előnyök, amelyek az általános nemzetgazdaságra származnak. Az adóközösség ugyanis előre megjósolhatóan termelő közösségé fog kifejlődni. Az érdekeik az egyes üzemeknek közösek, s közös az az érdek, hogy minden üzem a produktivitást teljesen kihasználja. Nyomást fog gyakorolni például azokra a maradiákra, akik régi metódus szerint dolgoznak, pazarlólag munkaidővel és termelő költséggel, amikor modern, produktívabb új eljárások vannak. A kényszertársulást is kifogja talán mondani a nem produktív kisüzemekre. Az adóösszeg továbbá most már dírekte úgy fog szerepelni, mint termelési költség s miután a versenyképesség előfeltételezi a kicsiny termelési költségeket, tehát igyekezni fognak ezeket a költségeket lenyomni, vagyis olyan közös intézményeket létesíteni, amelyekkel egészen ellensúlyozhatják az adók drágító hatását. Tehát közös anyagbeszerzési szövetkezett létesítenek, vagy legjobb szakembereiket küldik ki az egyes üzemekbe tanácsadás, irányítás céljából. A szabad gondolkodás anarchiájából előfognak jutni minden kényszer nélkül az önkéntes, ésszerű termeléshez.

A munkások paritásos alapon szintén képviselve lesznek az adóközösségekben. Az öt rendelkezésre álló adatok fogják alapját képezni a munkások nyereségrészesedésének is, amely irányzat elől a kapitalista termelés előbb-utobb úgyse térhet ki. Ésszerű, közös célirányos termelés, a többtermelés minden eszközünek felhasználásával és a munkások nyereségrészesedésével: ez az a végcél ahová Bernhardt egyszerű „adóközösség“ javaslata eljuttatja a különben kátyuba kerülő államot és a kátyuban kinlódó kapitalista termelést.

Bernhardt tervét természetesen élénken vitatják a folyóiratok és szaklapok hasábjain. Van olyan aggodalom is, hogy az adóközösségek olyan hatalmi szervekké fognak kinőni a gyöngülő állam mellett, hogy középkori mintára apró államokat fognak alkotni az államban és valóságos adóharcokat fognak indítani az állam ellen. Ezek azonban csak a távoli jövőre szóló félelmek, a jelenre nézve azonban nagyon sok vélemény hangzott el Bernhard terve mellett, amely mindenesetre alkalmas arra, hogy minden politikus, minden pénzügyi szakember és a gazdasági élet minden faktora na-

gyon jól átgondolja és meghányja-vesse. Kiutat kell feltétlenül találni a jelenlegi kritikus helyzetből és George Bernhardt legalább is megmutatja: a számbajöhető utak egyikét.

Bernhardt kísérlete egyebekben rendkívül sok hasonlatosságot mutat fel Henry George „singl tasser“, vagyis „egy adó“ rendszerével, amely ugyancsak egy adóreformból kiindulva az egész társadalmi rend gyökeres és kívánatos átalakulását hirdeti, automatikus uton, minden megrázkodtatás nélkül.

Amíg azonban Henry George a földjáralek egyoldalú lefoglalásával jórésben és közvetlenül csak a mezőgazdaságot sújtja, amiért „milliárdosok szocializmusának“ is nevezik, addig Bernhardt rendszerében a mezőgazdák adóközösségét csak ugyanazok a terhek sújtják, mint az ipari adóközösségeket.

DARVAS SIMON

TALÁLKOZÁSOK MAXIM GORKIJJAL

I.

A kommunista forradalom előtt találkoztam vele először. Egy piszkos moszkvai vendéglőben prédikálta nekünk a kompromisszum szükségességét a baloldali és a jobboldali pártok között.

Közvetlenül a balsikerű júliusi bolsevik-puccs után voltunk. Oroszországban még az egész háborúverte emberiség testvéri kibéküléséről álmodoztak s az orosz forradalom mindenható javítóerejében bíztak a hiszékenyek. Jobbfelől ott állt Kerenszky, akit minden polgári párt becsapott és gyanakvó mensevikiei is elhagytak. Balról — a szakadék, az ismeretlen jövő, a szocialis forradalom előrevetett árnyéka. Jobbfelől — a harc, „jusgu au bout“, a győzelmes végig; plakátok, amelyek a német kolosszus ellen izgattak, francia hazafias szocialisták, (Albert Thomas) akik mindenekelelt a „porosz pestist“ akarták az új országság által megszüntetni. Balról — egy kis csoport, amely békét, kegyeret és egyenlőséget ígért.

Gorkij a két tábor között állt, föl emelte hatalmas szavát, amikor Lenint és a „németbarát“ kommunistákat halálra keresték a pétérvári rendőrség kopói; védelmezte „testvéreit, akik csak a nép érdekében áldozták föl magukat...“ És később ugyanígy védte a „cseka“, rendkívüli bíróság előtt a mensevikieket, akik „alapjában véve semmi rosszat sem akartak.“

II.

„Ha egyáltalán megvan az a beláthatatlan és megmérhetetlen valami, amit

mi az Oroszország fogalmában foglalnunk össze, akkor ennek a leghatalmasabb kifejezését Maxim Gorkijban találjuk meg“. Alekszander Blok orosz költő húsz évvel ezelőtt írta e sorokat a mindenfelől szorongatott orosz íróról. Gorkij akkor már túlsokot jelentett pályatársai számára és még a „beérkezett“ Mereskovszkij sem tudta neki legnagyobb bűnét, a forradalmat szolgáló tehetségét megbocsátani.

Az uraimon levők akkor kezdték észrevenni, hogy Gorkij, a költő — nagyhatalom, amelynek súlyát megérezhetik.

Azóta 20 esztendő mult el és Gorkij nem tudott magának vezető állást biztosítani. Mint költő — túlságosan szubtilis lény, mint politikus — inkább publicistának nevezhető és mint szocialista — nem pártember.

Hogyan gondolkozik manapság?

Általában a baloldali szocialforradalmárok mozgalmát hozzák vele kapcsolatba; a nem bolsevik szovjetemerek közé sorolják, — és Gorkij nem védekezik. Állítólagos szovjetellenes kijelentéseit terjesztgetik világszerte — és Gorkij nem védekezik.

Három év előtt irt utóljára a bolsevikiek ellen, akik számára nem szocialista pártot, hanem csupán az osztályharc teoretikusainak egy csoportját jelentik; újságját, az „Új Életet“ beszüntették, cikkei miatt üldözni kezdték. És Gorkij nem védekezett.

Igazi orosz. Határozottan a szláv típusoz tartozik, csak Gogollyal és Dosztojevskijvel lehetne összehasonlítani. Zifált vonásaiból az ázsiai mongolság beszélt, egy elnyomott nem európai fajta — ha nem is hozzánk, európaiakhoz.

Nem tagadhatja — belsejében is tipikus orosz, a Dosztojevszkijék és Gogolyok fajtájából. (Az a vonal, amely minden orosz nagyságot összetört, az ukrainai Gogolytól indul ki és a semi-orosz Blockban végződik.) Oroszország az a szimbólum, amelyet költészetünk életre hív; Oroszország a cél, amelyet sohasem érnek el: túlságosan szeretik, semminthogy mai európai mívoltával megbarátkozhassanak.

Gorkij értelmileg — nem európai. Szocializmusa a parasztságból indul ki és tipikus orosz motívumok éltetik.

III.

A kis „csajnajában“, kétes külsejű, bizalmatlanságra hangoló férfiak közt ült Maxim Gorkij egy este a véres júliusi napok után. Keveset beszélt, minden szavát jól megfontolta, nem mosolyodott el egy pillanatra sem.

„Mít gondol, lehetséges egy európai forradalom? — kérdeztem, egy percnyi szünetet kihasználva.

Sohasem fogom ezt a percet elfelejteni. Gorkij lassan az ajkához emelte a teáscsészét, egy percig habozott, azután vontatva, különös hangkorlátozással szóttagolta a feleletét:

„Oroszországban a forradalom egy nagy evolúcióval egyértelmű. Minket a börtönökben, a szibériai katorgán (kényszermunkán) és külföldi száműzetésben neveltek...“

Egy kis szünet után hozátette:

„A legyőzött Franciaországban bekövetkezhetett a hetvenes évek komünje. Ne felejtse el: Európa mindig opportunistá... Olaszország... igen, nekik ott délen van még vérük. De a vér magába véve nem elegendő...“

A vér magába véve nem elegendő...“

IV.

A júliusi napok után Tarnopol követtezett, az orosz (polgári) front Piavéja. Menthetetlenül összeomlott az egész nagy hadsereg; kaszárnyákban, lövészárkokban és utcákon mindenütt megjelentek a baloldaliak szónokai. Minden hozzájárult ahhoz, hogy a „Rückwärtskonzentrierung“ elvét csakhamar egy „unbedingte Unterwerfung“ váltotta föl.

Hazátlanul, baloldalt renegátsággal vádolta, jobboldalt mint régi proletár, a burzsoázia gyűlöletétől ildözve, bolyongott Maxim Gorkij a főváros utcáin. Ki törődött volna az Éjjeli menedékhely költőjének finoman átgon-

dolt beszédével, amikor az utca ezernyi szónoka egyhangú, örökké hatásos frazeológiával ismételtette, hogy: „Harc az országban, béke a külfölddel!“ Az intellektuális akkoriban elvesztették a biztos talajt a lábuk aló és mindenütt a vásári demagogia győzedelmeskedett.

Gorkij leírja lapjában az utca igazi hangulatát:

„Megkérdeztem egy villanyoskalauzt, hogy mi a véleménye a szocializmusról. Az én emberem nagy szemeket meresztett, azután kiköpött előttem: „Ehhez a romhoz semmi közünk. A szocializmus az urak találmánya, de mi munkások kommunisták vagyunk.“

Gyűléseken, utcai tüntetéseken, mindenütt ugyanaz a kép.

„20—30 munkáskülsejű ember áll a Wornesszenszkáján. Egy diák szól hozzájuk: Dolgozzatok, ne gyűléseztek! Mi lenne, ha mi diákok sem akarnánk tovább tanulni? — Egy pillanatnyi csönd, azután élesen közbesípít egy rákvörös emberke, külsejét tekintve fodrászcéhbéli: Az intelligencia mindig csak szép szóval tartott bennünket. Elég a szavakból. Ti diákok a burzsoáziához tartoztok. Lázítani tudtok, de gondolkozni nem tudtok helyettünk!“

Vajjon akkor is hitte-e még Gorkij, hogy csakis a katorga és a számkivétel nevelte az orosz népet?

+

Az utolsó találkozás megrázó volt. Sápadtan, minden tagjában reszketve hirdeti, harsogja az igaz emberséghez, az élethez való jogot. Az ellenzéki szellem erőt vesz rajta. A kommunisták szenvedélyes védelmezőjéből a mensevikí elvek szószólójává lesz, — de csak rövid időre.

„Azzal gyanúsitanak, hogy én kiszolgáltatott, elárulom a munkásságot. Azt hiszik, hogy renegátja lettem a munkásság ügyének. Nem, nem! Én úgy tekintek a munkásosztályra, amelyből kikerültem, mint a mi nagy parasztországunk arisztokráciájára. A demokráta Oroszországnak a munkás legyen az arisztokratája!...“

Késő. Tarnopotl nyomon követi Breszt-Litovszk. Hoffman tábornok kardjával rácsap az asztalra, amelynél Oroszország sorsa fölött határoznak. Ez a gesztus egy táborba kergeti a bolsevikieket és Gorkijt. Ettől a perctől fogva fegyvertársa Gorkij Leninnek.

(Nem a „leninizmusnak“.) Ettől fogva dolgozik az egész proletárság érdekében, amely őt, mint vitás embert, régóta szellemi vezérének tartja.

Orosz újságok hírül hozzák, hogy beteg és pihenésre volna szüksége. De Gorkij nem akar pihenni. Sokat, nagyon sokat kell még dolgoznia, amíg valahogyan megelégszik azzal, amit alkotott.

Gorkij dolgozik. Talán még mindig azt hitte, hogy „a vér magába véve nem elegendő...“

FALUDI IVÁN

SZÉLJEGYZET EGY TANULSÁGOS KÖNYVHÖZ

(Ormos Ede: Mi okozta Magyarország szétbomlását? Jászi Oszkár előszavával. Wien, Fischer Verlag 1921. Ára 20 lej. Kapható Kolozsváron a Friedmann hírlapirodában.)

1. A mai Magyarország egyik legnagyobbaméltóbb hadinyomorékja Európának. Mindent elvettek tőle, még józan ítélőképessége sem maradt meg. Ausztria jármából egész Európa jármába került. Véres kezei mellén összekötvé — ő, ha kényszerzubbonyt mondana valaki, talán ez volna az igazság — félre kolompol rossz szíve s fel-felszakadó sebei vért patakoznak.

Engedtessék meg, hogy az Ormos könyvét alkalomnak használjuk föl a mai magyar állapotok megbeszélésére. Talán nem téveszti célját ez a fáradásunk. Állapodjunk meg abban, hogy az egész magyarság új határokon kívül és belül, még mindig nem találta meg azt a nyugalmi helyzetet, mely az egészséges alkotómunkára képessé tenné. Beteg az egész magyar közélet, határokon kívül és belül. Láz, nyugtalanság, kapkodás, nekilendések és gyors ellankadások, pártok vad tülekedése a hatalom után, mely az önérdéken kívül semmi egyébre tekintettel nincs, kényes és nagy időt igénylő folyamatokat napok alatt levezetni, vagy megfordítani akaró bűzgalmak: ezek mind tünetei a betegségnek és nem orvosszeri. A pár esztendő alatt egymást szédítő tempóban követő események mindent és mindenkit kizökkentettek amaz egyensúlyhelyzetből, ahonnan nyugodt megítélésekre, józan belátásra, alapos és lelkiismeretes tevékenységre törekedhetne, mindenkinek bizalma megrendült mindenkiben s mártírok, bűnbakok, áru-
lók bukhatnak elő, akikre még esküdtünk tegnap s akiknek mártírrá,

bűnbakká és árulóvá avatása már holnap rettenetes bosszút állhat az elítélőkön s a tömegben, melyet az elítélésébe behajszoltak.

Nem lehet ítéletet mondani ma a máról. Kúrálhat-e tudományos és objektív biztossággal az orvos, aki betegével azonos nyavalyában szenved. A mai bíró tegnap még tömlőctöltelék volt és a tegnapi bíró ma vádoltak padján ül. Gyógyítója lehet-e az állapotoknak ez a kétoldali bűnbakk után szimatolás? Megállapíthatja-e pontosan a lázas gyomorbeteg, aki tegnap mindent összeabált, hogy pontosan a töltöttkáposztától lett rosszul?

A mágnesnek rendszerint két sarka szokott lenni, egyenlő, de ellentett irányú vonzó és taszítóerő kifejtésére. A kurzus: az egyik pólus, lehazaárulózza a másik pólust, az emigrációt és viszont. De az Istenért, minden mágnesnek két sarka van! A jobb lábam nem ítélheti el a balt, mert más nadrágszárat visel. A két lábunk nem az a kötelessége, hogy egymást rugdossa, hanem az, hogy a tehetetlen corpust emelje és végrehajtsa a szükséges helyváltoztatásokat. S hogy a corpus beteg, csonka, seblázás, ez talán nem befolyásolja a lábak tevékenységét? A beteg embernek a lábai is gyöngéek, rájuk állani sem tud, azért fakad hát ki hol az egyik, hol a másik, hol mindakettő ellen.

Állapodjunk meg abban, hogy *sem a kurzus, sem az emigráció nem orvosai a mai beteg magyar állapotoknak, hanem tüneti jelenségek. Megnyilatkozásaik is tüneteknek tekiutendők tehát, nem orvosszereknek. A beteg szervezet így izzadja ki magából a heveny fertőző anyagokat és mentől többet izzad ki, annál kevesebb marad a szervezetben, annál közelebb jut a felépüléshez.*

2. Nagy történeti mozzanatok rendszerint a pamflet és memoáriródmát termékenyítik meg legelsősorban. A tudományak és a belletrisztikának idő kell, hogy perspektívát kapjon és perspektívába állíthassa az eseményeket. Az út az eseménytől az íróalmi, vagy tudományos feldolgozásig röpíratokkal, memoárokkal és más adalékfeltáró munkálatokkal közeledik ki. Ezek közé tartozik Ormos Ede könyve is. Nem az ő hibája tehát, hanem a még mindig lázas időké, ha nem véghezvethetett teljesen tárgyilagos munkát.

Azonban egy alapvető érdeme van, amelyet Jászi Úszkár a könyvhöz írt előszavában megrövidít, ugyan és ez az, hogy kikapcsolja az erkölcsi felelősség kérdését. Jászival szemben azért hangsúlyozzuk ki Ormos ez érdemét, mert ez a garanciánk a szerző részéről, hogy őt könyve megírásában személyes ellenszenvnek nem vezették. Ebből érezzük ki, hogy jóval mélyebbről fakadt a megírás szükségérzete Ormosban, mint szoktak ama politika-taktikai írásműveknél, melyek egyedüli célul a politikai ellenfél aláértését tűzik maguk elé. Ormos szereti a népet, melynek tragédiájához nyúl s fel akarja ébreszteni egy ezeréves álomjárásból. Ezen a ponton nem egy politikai csata megnyerésének múltó dicsőségét keresi és felülemelkedik ellenfelein éppen azzal, hogy nem kárhozható és nem bélyegez, nem állít oda bűnbakul egy-két személyt, hogy befeketésselükkel megelégedve elmúlassa fűrkésző tekintetét az események mélyére irányítani.

3. Ha, a hivatalos irodalom — mondja máshelyütt Jászi — tulzással, vagy egyoldalúsággal fogja megvadásolni, ezt a vádat könnyen visszafordíthatja Ormos a szubvencionált irodalommal szemben. Majd hátrább ezt írja: Egy jobb, szabadabb, tárgyilagossabb kor feladata lenné majd a két szélsőséges ellentétből az igazságos színhézt megállapítani.

Ebből kitetszően, ha nem is vádképen, de elismeri Jászi is, hogy Ormos könyve túloz és egyoldalú. Ezt nem hivatalosan is meg kell állapítani, de nem azért, hogy indexre tegyük akár a szerzőt, akár könyvét, hiszen mondtuk fentebb, hogy a lábbeteg kor lázas megnyilatkozása, akárcsak a túloldalon Thormay Cecil Bujdosója. Ha okvetlenül ítéletet kellene mondani, Hatvány Lajos példájára elítélhetnők mindkettőt, ám mi a fölmentés mellett szavazunk. Ezeknek a napipolitikából eruptive kiszökkenő írásoknak ki kellett törniök a beteg szervezetből, különben a bennük összegyűjtött kártékony anyagok továbbra is benn rombolnának a szervezetben és késlettetnék az őszinte, tökéletes gyógyulást. Igenis, csak ki azokkal a színekkel, melyek eddig rejtve izgatnak! Csak elő az eleven paraszakkal, melyek lappangva fűtötték a lelkeket a hamu alatt. Hadd legyen ézengés,

csapódjanak ki a terhes fellegek vilámai! Aldott, termékenyítő kövér eső hull még e fellegekből a viharban reszkető, istent és egymást káromló emberek földjére.

4. Ormos könyve a magyar történelem eseményeit pergeti le a honfoglalástól a legújabb időkig. Főként azokat a momentumokat ragadja ki, amelyek tételéhez bizonyítékokkal tudnak hozzájárulni. E tétel körülbelül úgy hangzik, hogy Magyarországot a rendi uralom, a nagybírtok rendszer, a Habsburg imperializmussal szövetkező agrár-feudális és sovíniszta uralom tették tönkre. A nagy hiba ott van, hogy a szétbomlás okait csak ebből az egy szempontból veszi tárgyalás alá és egyedül ezen szempont megtámasztására sorakoztatja fel bizonyítékait és eme szempont követelményei szerint hol szerves összefüggésbe hozza az eseményeket a világpolitikai körülményekkel, hol teljesen izolálja azoktól. Ez teszi könyvét egyoldalúvá és könnyen támadhatóvá.

Magyarország sorsát az európai összefüggésekből egy pillanatra sem lehet kikapcsolni. Ebben fedezhetők fel ugyanis az ősök, amelyek végeredményben a szomorú szétbomlásra vezettek. Pusztán a tény, hogy a számára jelentéktelen magyarság Európa kellős közepébe, idegen fajú, vallású, kultúrájú népek közé vetődött, már egy-magában elegendő volt arra, hogy sorsát megpecsételje. Kompországoknak kellett lennie Kelet és Nyugat között, keleti diszpozíciókkal és nyugatra kapcsolódó érdekekkel. Enélkül elkelt volna vesznie az őt körülvevő néptenger irdatlanában, ahogyan ázsiai fajrokonai közül európai értelemben vett állami életet csak az ozmántörökség és a finnek tudtak kialakítani, egyik a mohammedanizmus, másik a kereszténység civilizáló ereje segítségével. Ki tehet róla, hogy a názáreti szelíd, keleti vallásbölcseletét nyugaton szürönyokra támaszkodó államrendek alaptörvényévé tették s I. Istvánnak, népe minden tiltakozása ellenére, fegyverrel is el kellett fogadtatnia ezt a nyugati dogmatizmust, ha birodalmát Európa szívében szilárd alapokra akarta helyezni. Ki tehet róla, hogy Európaszerte a feudalizmus volt akkoron az állami élet formája, ahogy a kereszténységgel beözönlő idegen elem is ezzel igyekezett

röghöz láncolni a nomádélethez idomult magyar népet?

Az Ormos könyve mellé kiegészítőül még egy másikat kellene írni, ha mindazokat az európai hatásokat felakarnók sorakoztatni, melyek Magyarország belső életét olyanná formálták, aminővé lett. A történelem hivatalos beállításának csak amaz egy alapvető tételét kell teljes határozottsággal visszautasítanunk, hogy az ugynevezett történelmi osztálynak köszönhető Magyarországot ezeréves fennállása annyi egymást élesen keresztező külső befolyás közepett. Az Ormos helyében mi azt igyekeztünk volna a felsorolt rengeteg bizonyíték segítségével megállapítani, hogy kizárólag a jobbágy, zsellér és katonasorban zsarolt, alázott és gyilkolt magyar földön élő nép belső erőinek kell köszönni, ha Magyarország annyi balszerencse közt és olyan sok visszaly után, főnemességének és főpapságának lelkiismeretlen önzése dacára és fenn tudott maradni ezer esztendőn keresztül. Magában az a tény, hogy pártoskodások, vallásos üldözések, középkori rablókalandok színhelye volt az ország, még nem döntő bizonyíték a rendi államélet romboló hatása mellett. Ezek nem egyedülálló esetek Európában. Itália középkora, de Francia-, Német- és Spanyolországok története is telidestele van hasonló, sőt nem egyszer rettenetesebb eseményekkel és ime Németország a nagy débacle után sem esett szét darabjaira. A magyar belső viszonyokat az ország földrajzi fekvése s népének elszigeteltsége tették ziláltakká s e szörnyű zilált állapotban, mikor senki sem tudta, hogy mire virrad holnap, nagyon érthető a magyar oligarkia kapzsúsága, állhatatlansága és a néppel szemben gyakorolt kíméletlen magatartása. Szemünk előtt, sőt testünkön keresztül zajlott le egy világháború minden borzalmas szövődményeivel. El kell képzelnünk a fejletlenebb korokat, melyekben évtizedekig, sőt századokig állandóan a fegyveres készenlét s a hadakozások tették bizonytalanokká az éleletet és vagyont egy napról a másra. Láttuk, hogy a világ államainak bármelyike azonnal a nagybirtokot, a nagytőkét vette fokozott védelmébe, a francia demokráciában csakúgy, mint a juncker-nagyiparos Németországban. Menyynyivel fokozottabb mértékben privilegizálhatta hát a középkori állam a

maga latifundiumosait, mikor a latifundium állam volt az államba és az uralkodónak egy-egy oligarkával külön szövetségre kellett lépni. Hogy a nagytőke önző, az általános és mindenütt több-kevesebb eltéréssel egyforma tünet. Csak a magyar latifundiumos ne lett volna az, mikor a nagy nyugati civilizációk állandó hadszíntérnek jelölték ki Magyarországot, őt állítván oda védőbástyaként a nyugat kapujába a török ellen.

5. Mindebből talán az tűnik ki, hogy Ormos történelmi adatokon nyugvó megállapításaival szemben én a magyar történelmi osztályt védelmembe kívánám venni és nem tulajdoni-tok jelentős szerepet neki az összeomlásra vezető állapotok előkészítésben. Ezt nem mondtam és nem mondhatnám, sőt talán a magam adataiból is szolgáltathatnék kiegészítőt néhányat az Ormos könyvéhez. Való igaznak vallom Ormossal együtt azt is, hogy az osztálytudomány a történelmet a maga érdekeinek megfelelően alakította és alakítja, de ehhez megint hozzá kell tennem: Igy van ez még a — proletárdiktaturában is, a nagy nyugati „demokráciák”-ban is. Kiegészítőnek tartom azonban az Ormos könyvét egy európai körképpel, hogy Magyarország szétbomlása miatt a magyar rendi uralom csak másodfokon legyen felelőssé tehető. Megfellebbezem ezt az európai demokráciához, mely ma mindenütt elnyomott sorban, legjobb esetben elferdített formában, lényegétől megfosztottan tengődik hol a nehézipar, hol a banktőke, hol az agrárfeudalizmus, hol a munkásimperializmus vérel és vassal ölelő karjai között. Magyarország szétbomlásaert elsőfokon a nyugati torz civilizációt kell és lehet csupán felelőssé tenni, amelynek kapzsúsága és telhetetlen imperializmusa minden demokratikus kezdeményezést lehetetlenné tett Magyarországon, elgáncsolván a legutolsó, az október nagy lendületet is. Ez a nyugati önzés szoktatta rá a magyar népet, hogy mindent tőle várjon, de véletlenül se kapjon tőle semmit. Így játszották ki és hagyták cserben mindenkor a magyar demokráciát Rák, czi Ferenctől Kossuth Lajoson át Kár^ólyi Mihályig. Az oligarkiat, az elnyooma tást ellenben mindig támogatták, ezért nem is fejlődhetett ki a magyar nép önjerejében bizó hite s ezért lehetett olyan

soká, mindaddig konzerválni a rendi Magyarországot, míg a nagy nyugati erők szembesodortattak és a legkisebbnek kellett bűnhődnie a legsúlyosabban. A Károlyi Mihály háboru előtti orosz-francia orientálódásának netáni sikere az eseményeket már csak késleltetni tudta volna, de megakadályozni: nem.

SENTIMREI JENŐ

JUBILÁRIS TÁRLAT NAGYBÁNYÁN

Az emberiség társadalmi és kulturális életét a történelem minden fázisában mindig egy-egy réteg vezette és vezeti, melynek aztán teljesen kezében van az össztársadalom érdekeinek irányítása. Minden vezetőserepet uraló társadalmi rétegnek azonban csak addig van létjogosultsága, míg az adott viszonyok közötti saját, speciális réteg-kivánságai legalább nagy percentekben fedik az összemberiség materiális és kulturális ideáljait. Maga a feudalizmus is a történelmi fejlődésnek abban az idejében, melyben az előző viszonyokhoz hasonlítva progressziót jelentett, feltétlen jogosult volt. Ahogy azonban csak pillanatokra is meghasonlott a nagy egésznek érdekeivel, nem volt többé szükség reá.

Ugyanígy a polgári osztálynak uralomra jutása a XVIII. század végén és a XIX. század elején a történelmileg megadott körülmények között fejlődést jelentett.

Mindkettő tehát hatalmának kezdetén nemcsak elfogadható, hanem határozottan szükséges volt. Mihelyt aztán az osztályok összeütközése többé el nem kerülhető, abban a pillanatban elvesztik minden szempontból a vezető szerepet a társadalom rétegeivel szemben, át kell hogy adják helyüket a következőnek, melyet az emberiség útmutatásra,

vezetésre elfogad, törekvéseivel összeegyeztet.

Ugyanez áll a későbbi irányító rétegekre is.

A progresszivitás elvesztése, az erőtlenség beismerése s így a vezetőserep átadása persze nem szokott simán menni, legtöbbször legalább gondolatközi forradalommal történik.

A polgári rétegnek ilyen szempontokból vett szembekerülése a többi társadalmi rétegekkel szinte időben megállapítható. Ha keressük a mesgyét, melyen ez történt, meg kell mondanunk, hogy azt már a világháboru kitörése előtt találjuk meg.

A képzőművészetnek a polgári osztály vezetése alatt a progresszivitás vett utolsó szava az impresszionizmus volt. Ez a polgári réteg vezetésének a művészetek terén egyedüli gyümölcse, a későbbi irányok (futurizmus, szimultanizmus, expresszionizmus, dadaizmus stb.) már a kollízió utáni, lezuhanó khaosz korántsem elítélendő termékei. Értékük ugyanis nagy, de nem a progresszió szempontjából. Ezeknek csirája nem az össznek, hanem csak a rétegnek, melyet szolgálnak, erőszakosan felturkált talajában keresendő.

Az impresszionizmus gyökeret talált az emberiségben, szép volt, tetszett és tetszik, míg az újak idegenek — milliók előtt.

Itt van Nagybányának kivételes szerepe. Konzerválni tudta magát abban, amit a polgári osztály még egészségesen termelt, úgy, hogy azért nem konzervatív, hanem csak a fejlődés utolsó, hozzánk legközelebbi stádiumában van. Konzerválta az impresszionizmust, de azért nem kellett stangálnia,

mert ebben mélyült, ezt kifejelesztette, kifinomította és nem szaladt új bányákat keresni. A „nagybányai piktura“ nem elégedett meg a bányájában talált arannyal, de azért nem ment más bányába kincset keresni, hanem igyekezett — huszonöt év alatt — maga kezdte tárnáját teljesen kikapni, annak összes kincseit, szépségeit kiemelni.

Lehet, hogy a „nagybányaiak“nál ez elvonultságukért, elzárkózottságukért van így, de valószínű az is, hogy a fejlődés szempontjából ma csak ezt érzik egyedül jogosultnak.

A mostani tárlat ennek a benső, hatalmas fejlődésnek kifejezője,

Mindennél szebben reprezentálja azt az intenzív fejlődést Thorma János mester kiállított képeivel. Ahány műve van, annyi nagyon szép felfogásbeli változatot mutat az impresszionizmus keretében. A legigazibb képe, melyben multjának következetes tetőfoka van: az „Ibolyaszedők“. Színe, felfogása, hangulata, mindene a nagyon fent levő Thorma. Ezután jellegzetesség, „Thormaiság“ szempontjából, a „Muzsikuscigány“ jönne erőteljes, biztos színeivel, megrajzolásával. A „Május“ előtt úgy tűnik fel nekünk, mintha Thorma így beszélne: — Én ilyet is tudok! Ragyogó tavaszt, forró levegőt és tudom érzéketlen is. Compozíciójában rendkívül érdekes és erős ugyanígyen „nagy-stílus“ témája „N. Tessitori Nóra portréja“. Külön portréi közül kétségtelenül a „Szerecsy József portréja“ árulja el feldolgozási módjának legtöbb szeretetét, de a „Rezső Gy. portréja“ és „Kupás Gyula portréja“ között is érdekes felfogásbeli árnyalatokat veszünk

észre. — *Ferenczy Valérna* két portréja van bent. „Női arcképe“ meglep határozottságával. Olyan erőteljes mozdulatot, kifejezést mutat, hogy kiemelendően ez a legjobb képe. Tájképei közül „Utcarészlet“ -t kell hangsúlyozni mesteri színeivel. — *Börtsök* a melankólia piktora. Ha valaha arról, lenne szó, hogy a kiforrott nyugati- és általában szangvinikus naturalizmust össze kellene kapcsolni a keleti naturalistákkal, akkor erre Börtsök volna a leghívatottabb. Összes öt képe a legtisztább naturalizmust adja, bevonva mindig a megézés melankolizmusának levegőjével. Úgy kevesen szeretik a természetet, mint Ő. — *Krizsán János* azok közé tartozik, kik nagyon lelkiismeretesek, ami néha kissé befolyásolja impresszionizmusukat. Négy képe van a kiállításon, ebből kettő, de különösen a „Fatakrészlet“ első-rangu, szerencsés megállást mutat. *Krizsán* kiváló impresszionista, rajz- és színtudása régen kiemelkedett: *Tragikuma* mégis abban áll, hogy néha annyira átérzi motívumait, hogy továbbfejleszti képét. Mikor nem veszi el önuralmát tájainak szeretetében, akkor munkáin csak gyönyörködni tudunk. — Hasonló nagy, sok becsületesség jellemzi *Réthy Károlyt* is. „Téli táj“-a és a „Kölkönia kertje“ c. vászna teljes értékek, öntudatos befejezések. Többi képei néhány ecsetvonással tulfejlesztettek, bár értékük úgy is komoly. Nagyon sok szeretet, lelkiismeretesség: biztos, megállapodott tudással. — *7. Ráts Péter* igazi naturalista. Impresszionizmus felé való törekvést nem is akar sem figurálisában, sem tájképeiben. Pasztelljei is tökéletes naturaliz-

mustól szinesek. „Cigánylány“-a önmagakereste nehéz téma sikerült megoldása. Többi dolgait a színeknek precizizozása, a részleteknek pontos kikeresése teszi széppé, értékké. — *Apát-Abkarovics*; négy kis vászna az impresszionizmus útján való biztos haladást jelenti. Mint magukban a két legjobbat: „Utcarészlet“-ét és a „Tehenek“-et kell megemlítenem. Lelkiismeretes, komoly festő munkái. Kár, hogy még mindig kis motívumokkal kél birokra, úgy látszik fél önmaga szerénységétől. — *Boldizsár* Bódonkúti tája és Kereszthegeye — Ő se hiszi! — a legjobb. Figurálisban a Cigányasszonyok előtt kell hosszabban megállni. A Cigánytelep még sok neki, túl népes, erején felül való. E. B. portréja vonalban többet kíván; erősen naturalisztikus, sokat fejlesztett. Tájképein több, sok és gyors fejlődésre adnak jogot. — *Egry Sári* Nagybánya szülötte. Utja elején éppen ezért is igazi „nagybányai“-nak ígérkezik. Utcarészlete mellett igazágtalanság volna külön említés nélkül elhaladnunk. — *Klein Flórián*, (sok haladást elérülő téli képe,) *Husovszky*, *Nyisztor Amália* és *Kopa Mária* vesznek még részt a tárlaton.

Külön kell foglalkoznunk *Zifferrel*. Ő az egyedüli postimpresszionista Nagybányán. Jellemző reá, hogy nem válik szélsőségesebbé, inkább szemmel láthatólag engedményeket tesz. Önmagának *Amíg a Kőalja*, *Petőfi-utca* és a *Téli táj* c. képei teljességben adják *Ziffer* postimpresszionizmusát, addig *Ónarckép-e*, *Rózsái* és főképpen *Leány a macskával* üdvözölhető retirálást mutat. Impresszionizmusából különösen

kompozíciója viszi az új felé, első megérzései vonalaiban szerveződik egészé. Felfogásában, színeiben oly erős, hogy megfekszi agyunkat a nála való elmélyedés. *Ziffer* munkáit nehéz olvasni egyszerre csak rövid ideig. Sok bennük az anyag, a vonal, sok van rajtuk még — mondhatnánk — a fizikából is. Mások kívánságaival nem igen törődik *Ziffer*, ő nem nagy tömegnek festője, de a kutató szemlélő egy külön művészetet talál meg alkotásaiban.

Ferenczy Béni kiforrott ember. „*Birkózók*“ elnevezésű bas-relief-jében és „*Ziffer Sándor képmása*“-ban öserejű szobrásként áll elénk.

Pascu Eugen naturalizmusa biztosan fejlődik bele az egészséges impresszionizmusba. Grafikus és szobrász. „*Krammer Erzsébet képmása*“ és gipsz reliefjei csendes, nyugodt és finom művészi munkát, komoly szeretetet árulnak el. — *Ferenczy Noémi* nagy gobelinje kompozícióban és feldolgozásban egyaránt értékes, hatalmas munka. — *Özv. Racskóné Kátóna Gitta* néhai férje tervezte gyümölcszedőket ábrázoló, színeiben népszerű gobelinjével jelent meg a kiállításon.

A rendezést illetőleg vitatkozni lehetne afelőtt, hogy nyert, vagy veszített volna-e a tárlat akkor, ha a művek jobban — esetleg több teremben — elszórva lennének, természetük és nem emberek szerint osztályozva?

* * *

Fentiekben látjuk mi az immár huszonöt évet betöltött „nagybányai piktura“ jubiláris őszi tárlatát: mindent és mindig csak a saját szemüvegünkön nézve.

KRIZSÁN P. PÁL

„CELE TREI CRIȘURI“

(A hasonnevű román közművelődési egyesület félhavi folyóiratának ismertetése.)

Sokszor esett már szó, különös-kép az erdélyi magyar írók és művészek részéről, hogy az Erdély területén élő népek kölcsönösen segítsék egymást kultúráik megismerésében, ösmertessék egymás művészetét és irodalmát, de eddig a Napkeleten kívül még nem akadt magyar lap, aki felismerte volna ennek a munkának a jelentőségét és ebben az irányban tett volna valamit. Míg az erdélyi román szépirodalmi lapok (Gândirea, Cele trei Crișuri, Evoluția) állandó szemlezerovat vezetnek a magyar irodalom termékeiről, addig magyar részről úgyszólván agyonhallgatják azt a mellettünk felvirágzó és minden ízében modern román irodalmat, melyet a Lucian Blagak és Demostene Botezek két tűz között cipelnek patétikus erőfeszítésekkel az európai színvonalra. Itt él két közös sorsra kárhozott, elszigetelten egymásrautalt és kultúrértékeiben rusztikus őseróktól duzzadó, magát még ki nem termelt fajta, egymás mellett tapogatódzik az idő felkavart setétjében irodalom, szemében a látásnak ugyanazon rebegésével, lelkében egyazon újvilágvágyással és ahelyett, hogy egymás izzadságos munkával kitermelt értékeit kölcsönösen gyümölcsöztetnék, agyonhallgatják egymást. Pedig a jövő kölcsönös bizalomnak mi volna meggyőzőbb záloga, minthogyha kulturális értékeik megismerésével kölcsönösen egymás lelkébe hatolnának, kölcsönösen megtanulnák tisztelni egymás nagyjait,

honnan már csak egy lépés lenne a megértés. És sajtárságos hogy ez elzárkózottságot magyar részről ép azon „l'art pour l'art“-isták tanusítják, kik társadalomformáló hatásában tagadják a művészet jogát s ugyanakkor piederesztáljáról a politika pocsolójába rántják alá.

Híszen sok tekintetben érthető a magyarság részéről ez az elzárkózás, mellyel kultúrájának minden alkotását félti és dédelgeti, mint az anya testéből kiszakadt gyermekét s tudni való, hogy az anyának sem fáznak úgy a mostoha gyermek sebei, mint azoké, kiket egykor szive alatt hordott, de a vérbeli kapcsolatokon kívül létezik ám egy általánosabb érvényű erkölcsi kapcsolat is, mely az embert a maga állatfeletti nivójára emeli s amely kötelezettség alól senki ki nem bújhat. A faji célokon túl emberi célok is vannak s ezek legfőbbike: a krisztusi koncepció megvalósítása. Ha a magyar irodalom a D'Annunziók, Baudelairek és más idegen íróktól nem félti a maga hajtásait, miért zárkózik el kicsinyes előítélettel kiválasztva egyszomszédjától, amely épúgy küzd az európai irodalomtörténetben a maga helyéért, mint ő és épúgy szülhet értékeket, mint más nép? Mert bárminek lássuk is, mikor Bacaloglu ezredes nemzetiségi különbség nélkül tárlatot rendez Erdély művészeinek alkotásaiból, vagy mikor Goga miniszter a szomorú pesti bevonuláskor koszorút helyez az agyonzavart életű magyar költő sírjára, most meg Ady- és Petőfi-szobrokat tervez, e lépések mögött a politikai vonatkozásokon kívül egyéni garanciákat is kell látni, melyek a

művészetért rajongó emberek egyéni adottságai és mindenféle-kép tiszteletreméltók. Merjék már egyszer hinni mindkét részről, hogy vannak emberek, kiknek a művészet mindennél fontosabb és szentebb valami és azok, akik ennek tanusítására hívatottak, ne halogassák kötelességeik teljesítését.

E sorok íróját ilyen gondolatok rohanják meg, mikor a fenti román folyóirat egy évfolyamának ismertetését kísérli meg, ezzel akarva pótolni az erdélyi újságírás azon mulasztásait, melyek jórészen talán technikai akadályokkal is menthetők.

A „Cele trei Crişuri“ a hasonló nevű román kultúregyesület folyóirata Bacaloglu ezredes védnöksége alatt a múlt év áprilisában indult meg Nagyváradon s azóta félhavasoként jön. Mint első évfolyamának 2. számában önmaga mondja, célja: „Lelki és műveltségi kapcsolatot teremteni a falusi és városi lakosság között és barátságos és jóakaró hangulatot szőni szét az ittlakó fajok között.“ Az ilyirányú munkával kapcsolatosan az egyesület könyvtárát is szervez és múzeumot létesít a különböző képző- és népművészeti termékek részére. „Ajtaja — írja a lap — nyitva áll mindenki részére nemzetiségre való tekintet nélkül.“

A folyóirat lényegében véve *nacionalista*, a kivívott egység öre, de a nemzetiségekkel szemben békét és megértést hirdet. Egy pillanatig sem tagadja, hogy első sorban a román kultúra terjesztésére indult, de munkájában látszik a törekvés: beváltani ígért programját és az ország belső nyugalmát valóban megteremteni.

Kár, hogy a lap egyéni vállalkozásokkal tarkítani engedí a békés szándéku megfontolásait, hogy soraiba több tervét zavaró cikk is bekerül. Mert viszont ezzel is tartozunk az igazságnak: furcsa pl. hogy I. Paul arról a kolozsvári tárlatról írt beszámolójában, melyet hosszas fáradozással ép a „Cele trei Crişuri“ egyik vezéralakja valósított meg, tendenciózusan csak a román művészeket említi meg, a magyarokat elhallgatja; ezzel nagyon elrontotta azt a kollektív szellemet, melyet ez az erdélyi művészekben teremtett. Pedig kár volt.

A „Cele trei Crişuri“ ez első két fél évfolyamának hasábjain világnézleti különbség nélkül ott leljük a modern román irodalom jelentősebb neveit Erdélyből és az ókirályságból egyaránt. Munkatársai közt vannak: Zaharia Bârsan a kolozsvári román nemzeti színház igazgatója, N. Iorga a híres történész, Emil Isac és még többen. Cikkei aktuálisak, de népszerűsége törekedve nem eléggé tudományos komolyságuk, kissé hanyagul markolják össze a problémákat és első sorban a nemzeti önérték kiépítését célozzák, adatokat sorakoztatnak fel a román-ság történetéből a magyar állásponttal szemben, mely a románokról első adatát a XII. századból keltezi Erdélyben (l. az „Ethnographia“-háborusévfolyamában Moldován Gergely dr. cikkeit) és a dák-koncepciót propagálják. Így ujulnak fel a multszázadbéli vadrózsza-pör¹ harcai és ha másért nem, ezért is érdemes volna

¹) Vö. Kriza „Vadrózsák“ c. erdélyi népköltési gyűjteménye Sebestyén Gy. dr. jegyzetével és előszavával. Magyar Népkölt. Gyűjt. IX. kötet.

magyar részről többet foglalkozni a román irodalommal, hogy egyszer már eldöntsék ezt a kérdést is.

A foyóirat terjedelmes tanulmányokban igyekeznek adni a románlakta vidékek benépesülésének történetét, ismerteti az ottlakó népek életét és dialektusait. Hásábjaian a többek közt ilyen címeteket is találunk: A román kultúra legrégebbi nyomai Biharban (dr. Gh. Ciuhandu). A román elemek eredete és kora a bihari részeken (N. Jorga), A román részek dialektusai, Jegyzetek a macedóniai románokról (Th. Capidan), A románág és magyarság történelmi határa (Silviu Dragomir). Nehány irodalomtörténeti és filozófiai elemefuttatás és aktuális kérdés, mint: A politika és kultúra (Mihail Dragomirescu), A jog reális eredete (Ion Peretz egyet. tanár), F. W. Foerster és az osztrák kérdés (Vladimir Ghidionescu), A modern szociáldemokrácia és a szövetkezetek (I. E. Valeanu), A modern művészet a nagy államproblémák közt (George Bacaloglu), Politika és irodalom (Al. Vlahuța és I. L. Caragiale polémiája), Olaszország és Románia (George Bacaloglu). Külön kell kiemelni a „Cele trei Crișuri“ londoni munkatársának M. Gaster híres angol filologusnak, az angol és ír „Folk-Lore“ volt alelnökének cikket: „A folklóreisztika és a művészet eredete“.

Költői közül igazi tehetségnek adják tanujelét: Al. Macedonski, M. Lamarneanu, A. Cotrus, Ecaterina Pitiș és Lucian Blaga, de első sorban az utóbbi. Lucian Blaga a legújabb román költő-

generáció egyik legkimagaslóbb alakja szerintem, költészete merőben új a román irodalomban, erős *expresszionista* színeiben szinte robusztussá *szimbólizálja* a tárgyakat. Verseinek tárgya mindig az emberi lélekmélysége és a világmindenség. A magyar irodalomban nem is tudnám hamarjában kihez hasonlítani, szintelen formáiban valami túlvilági, egyszer forrón lüktető vulkánikus, máskor hideg, de megrázó étherikui zene dübörög, vénájában igazs egyéniséggé olvadtak fel a különböző modern áramlatok.

És míg Faragó Helén a modern francia szimbólista irodalom átültetésével kísérletezik, a „Cele trei Crișuri“ is megszólaltat egyegy idegen költőt. Fordításai közt leljük: az amerikai nemzeti himnuszt és Longfellow „Excelsior“ c. versét, melyet a magyarban Kosztolányi Dezső fordításában ismerünk (Vasile de George), Rabindranath Tagore (Delabai), a spanyol Iore Santos Chocaut (Antoniani Noua fordításában), krónika, jegyzet, mementó és lapszemle-rovatában ürge gondolatokkal kíséri a magyar irodalom és művészet aktuális híreit (ujabban elismeri a Napkeletet) és furcsa érzés, mikor néhány simanyomásu terzina felett megpillantja az ember Ady életkévelszántott, komló fürtökkel árnyalt homloku arcát. Iustin Ilișu sikerült fordításokban adja a dióbarszemü költő verseit is. (Az átkozott ember, vedd vissza mind amit adtál stb.), Gyóni Géza „Csak egy éjszakára“ c. híres tetemrehívását és Oláh Gábor „Lauráját.“ KERESZTURY SÁNDOR

AGRÁR TAKARÉKPÉNZTÁR RT. MAROSVÁSÁRHELYEN

Saját tőkéje : 24,000.000 Lei

Fióktintézetei : Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Marosludas, Nagyenyed. Nyárádszereda, Parajd, Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely.

Érdekköréhez tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok :

Marosludasi Mezőgazdasági Termény- és Áruraktár r.-t. Marosludas,
Fischer-féle folyékony pótkávégyár r.-t. Marosvásárhely,
„Vinegra“ ecetgyár b. t. Marosvásárhely,
Székely és Réti Erdélyrészi Butorgyár r.-t. Marosvásárhely,
Tégla és Agyagárugyár r.-t. Marosvásárhely,
Megyesfalvi Göztégla- és Cserépgyár r.-t. Megyesfalva,
Erdélyrészi Építő r.-t. Marosvásárhely,
Székely Gazdák Szövetkezete, Marosvásárhely,
„Orient“ behozatali és kiviteli r.-t. Marosvásárhely,
„Coloniale“ kereskedelmi r.-t. Marosvásárhely,
Székelyudvarhelyi Bőrgyár r.-t. Székelyudvarhely,
Osmarosszéki Faipari r.-t. Szováta,
Domniki Faipari r.-t. Domnik,
„Fortuna“ zsiradék és vegyipari r.-t. Marosvásárhely,
„Romanopharmacia“ vegyszeti gyár r.-t. Marosvásárhely,
Lingner szövőgyár r.-t. Nagyenyed.

Foglalkozik a banküzlet minden ágával!

MINDEN HÉTEN

gazdag illusztrációkkal, sokfény kép-
pel és érdekes írásokkal jelenik meg a

SZINHÁZ ÉS TÁRSASÁG

Erdély egyetlen nagy színházi ujságja. Irodalmi,
☞ művészeti, színházi eseményeken kívül ☞

AZ URI TÁRSASÁGOK

☞ ☞ ☞ híreit is közli ☞ ☞ ☞

EGÉSZ ERDÉLYBŐL.

Külön melléklete a „Kozmetika“. — Cikkeit a
legjobb írók és ujságírók írják. — Felelős szer-
kesztő: Tóth Sándor. Szerkesztő: S. Nagy László.

Rendelje meg a kiadóhivatalban:
Cluj-Kolozsvár, Str. Iuliu Maniu
(volt Szentegyház-utca) 6. szám.

Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár R.-T.

KOLOZSVÁR, FÖTÉR 9.

FIÓKINTÉZET:
DÉS

Betéteket elfogad könyvecskére vagy folyószámlára a legmagasabb kamatozás mellett. — *Leszámitól* váltókat és kölcsönöket a legelőnyösebb feltételek mellett folyósít. — *Átutalásokat* Középeurópa bármely államába fix-áron, vagy napi árfolyamon a leggyorsabban és a legjutányosabban eszközöl.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Kolozsvár legelőkelőbb női divat-
áruháza a párisi és bukaresti

„AU BON GOUT“

terakata

Bárdos Jenőnél

FÖTÉR 4.

Eredeti párisi toilettek, kabátok,
selymek, angol és francia kel-
:-: mék, vásznak, stb., stb. :-:

Párisi izlés! Olcsó árak!

Erdélyi Bank és Takarékpénztár R.-T.

CLUJ — KOLOZSVÁR

Piata Unirii (volt Mátyás ki-
rály tér) 32. szám.

(Saját ház)

Alapítva:
1894-ben.

Fiókontézet:
TORDÁN.

Leggyorsabban eszközöl átutalásokat a belföld és külföld bármely piacára a legelőnyösebb feltételek mellett. Idegen pénzek vétele és eladása. — Betéteket a legmagasabb kamatláb mellett gyümölcsözött naptól-napig és azokat felmondás nélkül bármikor visszafizeti. Betéteket terhelő tőkekamatadó a bank sajátjából külön fizeti

KIÉ A JÖVENDŐ?

— Ifjúkori emlék —

Irtta: BENEDEK ELEK

Az Urnak 1876-ik esztendejében a dombházi pap vendégszobájában virradtam karácsony reggelére. Dombház . . . Költött név. Több rendbéli okom van arra, hogy igazi nevét ne áruljam el. Legyen elég ennyi: Dombház nagy székely falú. Két temploma van: református az egyik, unitárius a másik. Látszik a népén, hogy nincs messze ide Brassó. A jómódú gazdákon (és sok itt a jómódu) brassai posztó nadrág, testre szabott kurta kacagány. A fejrénpeken selyem szoknya, prémes bundácska, a fejükön selyem kendő. Jól megtermettek a férfiak, egyenes a tartásuk, büszke a járásuk. Itt már nem egy székely huszár család van, mint az én kicsi falumban, de sok. Az öregek arra büszkék, hogy ők „volt nemes székely huszárok“, az ifjabb nemzedék arra, hogy székely huszár familiák „maradvái“. Van azonban a falú közepe táján egy nagy nemesi udvar is, mélyen bent, az uccától messzire, magas kőház: oszlopos tornácára vagy tíz garádics vezet. A garádicsok kissé korhadognak, de — kinek mi köze hozzá? A nagy kőháztól néhány lépésnyire hosszukás faház, van vagy tíz ajtaja, udvarra nyíló. Minden ajtó egy-egy szobát jelent: vendégszobák ezek. Az udvar másik felében a gazdasági épületek, nagy csürök, nagy istállók, s érzem a bűzéről: szeszgyár is van itt. Székelyül: pálinka masina, csak meg kell fordítani, megvan a termelt folyadék neve: masina pálinka.

Az öreg tiszteletes előre kioktat, hogy a nagy kőház gazdája agglegény. Négy konceptust (ez a legátus diák ajánlólevelének a neve) kell vinnem e házba: egyet a gazdának, egyet a nagybácsijának, a méltóságos urnak, kettőt a házigazda néneinek. Mindakettő vén kisasszony. Mindakettő megvárja, hogy kezét csókoljak. Mind a négy konceptusért a házigazda fizet, sőt ő fizet egy másik méltóságos urért is, aki azonban más telken lakik, az agglegény telkén és házában. A nagy kőházban lakó méltóságos úr is „már végzett“, — oktat ki a tiszteletes — a más telken lakó méltóságos úr is. Szerencsére, a nagy kőházban lakó méltóságos egyedül álló ember, de a másiknak van felesége, négy leánya — s ezeket mind a tekintetes úr élmezsi, ruházza. Van még a tekintetes urnak egy kisebbszerű kőháza, ebben egyesegyedül lakik egy kisasszony, de ennek nem jár — konceptus. Igen, igen, a tekintetes urnak nagy birtoka van, s mégis csak tekintetes úr. S mert a tekintetes tartja a méltóságosokat, nyilvánvaló, ugy-e, hogy a tekintetes úr elébb-utóbb ténsurrá hanyatlík?

Már tudom, mi a lámpaláz: elfog, valahányszor indulnom kell a szószékre. Elfog most is, amint a nagy kőház garádicsán följebb-
följebb lépek. Jön velem az egyházi, szeretném, ha ő is bejönne ve-

Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár R.-T.

KOLOZSVÁR, FŐTÉR 9.

FIÓKINTÉZET:
DÉS

Betéteket elfogad könyvecskére vagy folyószámlára a legmagasabb kamatozás mellett. — **Leszámitol** váltókat és kölcsönöket a legelőnyösebb feltételek mellett folyósít. — **Átutalásokat** Középeurópa bármely államába fix-áron, vagy napi árfolyamon a leggyorsabban és a legjutányosabban eszközöl.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Kolozsvár legelőkelőbb női divat-
áruháza a párisi és bukaresti

„AU BON GOUT“

Ierakata

Bárdos Jenőnél

FŐTÉR 4.

Eredeti párisi toilettek, kabátok,
selymek, angol és francia kel-
mék, vásznak, stb., stb.

Párisi izlés! Olcsó árak!

Erdélyi Bank és Takarékpénztár R.-T.

CLUJ—KOLOZSVÁR

Piata Unirii (volt Mátyás ki-
rály tér) 32. szám.
(Saját ház)

Alapítva:
1894-ben.

Fiókontézet:
TORDÁN.

Leggyorsabban eszközöl átutalásokat a belföld és külföld bármely piacára a legelőnyösebb feltételek mellett. Idegen pénzek vétele és eladása. — Betéteket a legmagasabb kamatláb mellett gyümölcsöztet naptól-napig és azokat felmondás nélkül bármikor visszafizeti. Betéteket terhelő tőkekamatadó a bank sajátjából külön fizeti